Brieven. Deel 2. Vervolg eerste periode 1846-1859

Multatuli

Editie Mimi Douwes Dekker

bron
Multatuli, *Brieven. Deel 2. Vervolg eerste periode 1846-1859* (ed. Mimi Douwes Dekker). W. Versluys, Amsterdam 1891

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mult001mdou04_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

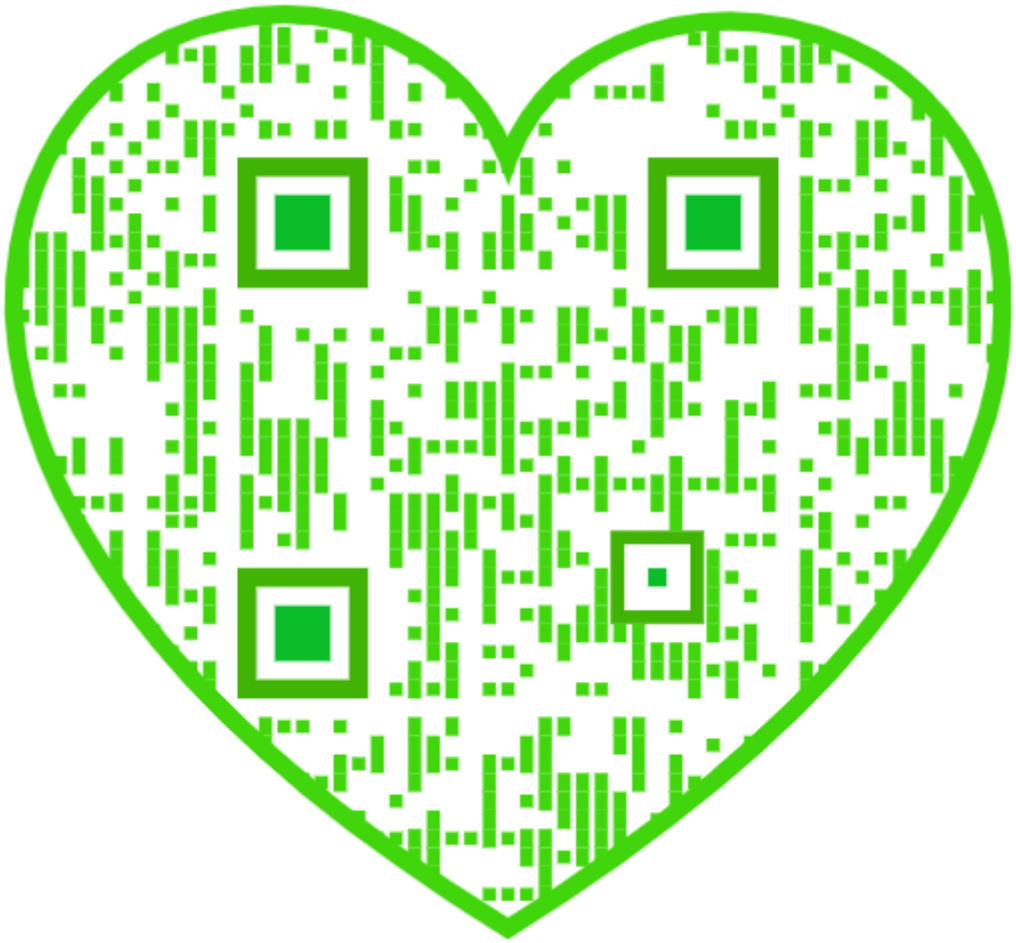

Vervolg eerste periode.
1846-1859.

Vervolg der brieven aan Everdine van Wynbergen.

[Eduard had, na in Krawang zyn opdracht by den Ass. Resident vervuld te hebben, de eerste dagen van 1846 op Parkan Salak in gezelschap van zyn meisje doorgebracht. Zooals uit de eerstvolgende brieven die van Buitenzorg geschreven zyn blykt, had hy dit landgoed zoo niet om voorgevallen onaangenaamheden dan toch om storingen in de stemming verlaten, en was thans even als vóór zyn toevoeging aan den ass.-resident van Krawang opnieuw op wachtgeld en in afwachting van een aanstelling, die hy, om het voorgenomen huwelyk, en de omstandigheden waarin Everdine verkeerde, met ongeduld afwachtte.]

XX.

Buitenzorg, 17 January 1846.

Ik weet wel lieve Everdine dat gy reeds eerder verwacht hadt tyding van my te krygen,

maar ik konde den koelie met het paard niet eerder terugzenden, omdat ik geloofde dat het beter was hetzelve den dag van gisteren te laten, uitrusten. Bedank toch de lieve Mevrouw Holle heel vriendelyk, en zeg dat ik het paard gemenageerd heb, zoodat ik eerst vry laat (eergister avond) hier ben aangekomen. Ik stapte in het logement af en liet den jongen naar den heer Crone gaan, waarop ik ten antwoord kreeg dat ZEd. naar Batavia wras; ik moest dus wel in het logement blyven. Gisteren avond hoorde ik echter dat Crone wel degelyk tehuis was, en heden morgen vroeg is hy by my geweest en heeft my dadelyk te logeren gevraagd, hetwelk ik om onkosten te vermyden heb aangenomen.

De gouverneur en de algem. secretaris zyn beide op reis. Men denke dus niet dat myne reis naar Buitenzorg heeft plaats gehad omdat ik een dier heeren spreken wilde.

Uw briefje dat gy my hebt nagezonden ontving ik op Tjitjoeroek. Het deed my regt goed, lieve engel, ik had wel eenige opbeuring noodig, want ik was zeer ontstemd. Ik was innig bedroefd, en ben nog even van plan geweest om terug te keeren en u te vragen of gy met my wildet medegaan. Het is goed dat ik dit heb laten varen, want dit zoude op het oogenblik een excentriek

stuk zyn. Ik ben nog altyd verdrietig, zooals gy wel kunt nagaan en het is waarlyk niet goed van my, want al is het op het oogenblik onaangenaam, de toekomst kan niemand ons ontnemen. Ik ben niet regt wel, maar wat my scheelt weet ik zelf niet. Ik geloof overspanning. Ik zal spoedig weder schryven, en meer. Ik verzoek u ernstig my niets te verbergen als men u iets onaangenaams mogt aandoen, of aan Henriette en Sophie. Als dit gebeurt moeten er maatregelen genomen worden. Verhaal my alles, en vrees niet voor onberaden stappen; gy hebt gezien dat ik my wel kan inhouden. In weerwil myner verdrietige stemming ben ik toch gelukkig in de overtuiging uwer liefde. Wees niet stug jegens van Heeckeren. Het zoude my grieven als men dacht, dat ik u tegen hem had opgezet. Ik ben een beetje koortsachtig zooals gy aan myn schrift zult kunnen zien, en daarom schryf ik heden weinig. Vaarwel myne Everdine, vertrouw er vast op dat ik u innig liefheb, en troost u met onze toekomst.

Uw Eduard.

XXI.

Buitenzorg, 18 January 1846.

Heden middag lieve beste Everdine, ontving ik uwe beide brieven van 15 tot 18 January. Ik

had pas tot Crone gezegd dat ik zoo gaarne zoude hooren hoe het met u was en zie daar kwam de koelie aan. Ik ben zeer met u begaan, lieve engel, gy schryft telkens dat gy u goed hoopt te houden en raadt my zulks ook aan, daaruit alleen blykt reeds dat het ons beide moeyelyk valt. Ik ben sedert myn vertrek nog niet zonder hoofdpyn geweest, overigens ben ik zeer bedaard, hoewel ik my nog altyd zeer verdrietig gevoel. Vandaag trof my het denkbeeld zoo dat wy heden acht dagen geleden 's morgens by elkander zaten in de kamer van de jufvrouw, toen wy die preek van van der Palm lazen. Hoe weinig gedachten hadden wy er toen op dat wy zoo spoedig gescheiden zouden worden, en waarom toch? Wy hinderden immers niemand en genoten ons geluk zonder daardoor aan anderen onaangenaamheden te veroorzaken. Toen ik hier naar toe reed dacht ik gedurig of ik niet had kunnen blyven, maar alles wel overwogen moest ik gaan. Zonder nu de vervelende oorzaken die tot myn vertrek aanleiding gaven nategaan is het toch zeker dat er sommige waren voor wie myne tegenwoordigheid niet heel aangenaam scheen te zyn, en mogt ik in dat geval blyven? Mogt ik my opdringen? Geloof, lieve Everdine, dat het my moeite kosten zoude, als ik nog lang op eene

aanstelling wachten moest, zoolang van Parakan Salak weg te blyven, maar ik geloof waarlyk niet dat ik daar zal kunnen terugkeeren. Ik begryp Willem van der Hucht niet. Zoo menigmaal heeft hy my te kennen gegeven dat hy my gaarne by zich had, in eenige brieven die ik van hem had ontvangen noodigde hy my zoo dringend uit om toch te komen en Parakan Salak als myn tehuis te beschouwen. Hoe konde ik denken dat hy my zoo flaauw zou laten heengaan. Toen ik naar van der Hucht ging had ik nog hoop dat hy my engageren zoude te blyven, en in dat geval zoude ik veel over het hoofd hebben gezien, maar zoo als het nu ging weet ik niet wat ik er van denken moet. Ik was wel van plan om toch binnen eenigen tyd naar Batavia te gaan, maar niet op die wyze, en dan had ik toch terug kunnen komen.

Ik weet nog niet zeker of ik hier zal blyven of naar Batavia gaan. Er is eene vacature te wachten van 1^{e} kommies by de Directie der Kultures. Ik zal er om vragen, doch slechts zeer flaauw, want ik wil niet bidden om iets wat my toekomt. Ik verzeker u dat ik, wanneer het niet was om spoedig te kunnen trouwen, om niets vragen zoude. Maar nu, myne lieve, zal ik doen wat ik kan.

De koelie heeft my geen stang gebragt, of

schoon er op den brief stond: met een pakje.

Tot nog toe heb ik niet zooveel aan u kunnen schryven als ik wel wilde, omdat ik myn eigen baas niet ben. Daar ik nu by Crone logeer, moet ik er my wel in schikken er naar te luisteren als hy my met zyne onbeduidende gesprekken verveelt. De menschen begrypen niet hoe onaangenaam het is zooveel nonsense aan te hooren als men andere dingen in het hoofd heeft. Heden (Zondag) ben ik geen oogenblik van hem ontslagen geweest en van avond was het hombre. Daarby heb ik nog altyd hoofdpyn, en ik heb my nog tot schryven gezet omdat de koelie morgen ochtend vertrekt, en ik dus een brief aan u wilde medegeven. Nu ga ik echter slapen, myne lieve, na u nog eerst gezegd te hebben dat ik u innig, innig liefheb, en onophoudelyk aan u denk. Vertrouw daar vast op myne beste lieve Everdine.

Ik heb nog geene koelies kunnen krygen om myn goed te laten halen; ik wil trachten morgen. Maar de Ass. Res. zegt dat hy wel koelies kan geven om goed te brengen maar niet om te halen, hoe kinderachtig! Ik ben natuurlyk om myn goed verlegen, want ik had slechts weinig medegenomen. Crone is goed en vriendelyk, maar ik verveel my doodelyk in zyne discoursen. Bovendien

houd ik niet van Buitenzorg. Goeden nacht, Eefje!

19 January. De koelie staat te wachten. Echter niet op my, maar op spykertjes welke van der Hucht aan Crone verzocht heeft. Het is nog vroeg in den morgen, maar ik moet den brief aan u afmaken, omdat ik straks ½ 8 naar den Inspecteur van Ruttuns moet gaan, by wien ik belet heb verzocht. Ik hoop als ik terug kom aan u te gaan zitten schryven daar Crone heden naar het kantoor gaat. God geve dat ik u spoedig goede tyding kunne mededeelen. Ik heb op het oogenblik geen hoofdpyn. Vaarwel lieve engel, ik heb u hartelyk lief. Denk veel aan my. Groet ieder. Ik houd geen rancune.

Uw Eduard.

XXII.

Buitenzorg 19 January 1846.

Omdat ik het u in den brief die heden morgen is weggegaan beloofd heb, begin ik weder aan u te schryven, lieve Everdine, maar ik heb er den regten lust niet toe. Als ik vroeger op Krawang een brief aan u begon was het my een waar genoegen, nooit was er stof maar dikwyls tydgebrek. En nu moet ik my herinneren dat ik het u beloofd heb om er aan te beginnen.

Daar kryg ik op het oogenblik een briefje van

iemand by de secretarie die my mededeelt 1°. dat myn wachtgeld van fl. 91 's maands voorloopig is verlengd; 2°. dat myn verzoek om tegemoetkoming (in de betaling van die fl. 2700) van de hand is gewezen, doch dat men my toestaat daarover in hooger beroep te komen. Ik weet nog niet of ik dit wel doen zal; dat geeft eindelooze procedures en schryveryen en zet kwaad bloed. Daar ik het nu toch eenmaal betaald heb, denk ik dat ik er maar in berusten zal, schoon het hard is, want *f* 2106 komen my regtmatig toe;

[Tot myn spyt kan ik hierover niets mededeelen. In den tyd waarin ik MULTATULI heb gekend werd over het tekort in Natal als zeer lang geleden, natuurlyk zelden, en dan nog niet in zulke byzonderheden gesproken].

3°. (dit is het voornaamste). Het gouvernement heeft de Generale directie van financiën gelast my spoedig voortedragen. Als er dus eene passende vacature komt, ben ik zoo goed als zeker van eene aanstelling. Het hangt er wel is waar nog veel van af wàt, maar dat komt er nu minder op aan. Men zal my toch hoop ik niet minder maken dan ik vier jaar geleden was, en dan ben ik tevreden.

Nu verzoek ik u op het volgende te letten. Het besluit waarby bovenstaande beschikkingen genomen zyn, heb ik zelf nog niet ontvangen, het

is volgens het briefje van van Rees van den 11^{den} January. Op dien datum was ik nog by u. Ik weet byna zeker dat sommigen (W^{m}. van der Hucht, byv.) meenden dat ik iets verzuimde met zoo werkeloos op P.S. te blyven. Dit vermoeden hindert my. Ik weet zeer goed wat my te doen staat zonder dat noch van der Hucht, noch Pen, noch van Heeckeren die allen nooit in eenige betrekking zyn geplaatst geweest, my daarop behoeven opmerkzaam te maken. Voor ik van Krawang ging had ik uitvoerige stukken aan het Gouvernement geschreven. Ik konde niet wyzer doen dan den uitslag daarvan bedaard af te wachten. Ik had tevens aan van Rees verzocht my au courant te houden van hetgeen er voorviel. Wanneer byv. myne stukken 'gedeponeerd' waren geworden, had ik terstond naar Buitenzorg gegaan. Daar men echter op myne verzoeken terstond beschikt heeft, had ik hier niets te maken. Van achteren beschouwd heb ik zeer goed gehandeld, en op myn verzoek om plaatsing konde niet gunstiger beschikt worden dan nu het geval geweest is. Alle benoemingen gaan op voordragt van de Generale directie van financiën. Die Raad bestaat op Batavia uit drie leden waarvan twee (de heer Ruloffs president, en Pahud, lid) my altyd hebben willen assisteren.

De eerste was reeds in 1838 myn chef en was my altyd genegen, terwyl ik by den heer Pahud vyf maanden zonder de minste bezoldiging gewerkt heb. De derde kent my niet en is dus voor noch tegen my. Men wist op P.S. myne omstandigheden niet; waarlyk lieve engel ik heb veel meer vrees spoedig geplaatst te worden in eene betrekking die my maar half aanstaat, dan dat ik niet geplaatst word. Gy begrypt wel dat het gouvernement ook liever die fl. 91 uitwint die het my nu maandelyks voor niets moet betalen. Dit alles wist ik. Ik wist dat ik aanspraken had die by het gouvernement geldig waren. Ik wist bovendien dat er van Krawang in myn voordeel geschreven was, en ik konde het dus gerust op een en ander laten aankomen. Het is eigenlyk om te lagchen als men ziet hoe menschen die volstrekt geene kennis van zaken hebben (tot Mevrouw Pen incluis) de toekomst donker inzien. Gelukkig lieve beste Everdine, dat gy my vertrouwd hebt. Van het oogenblik af toen ik op Bolang dat briefje met potlood schreef heb ik niets verzuimd om alles tot een goed einde te brengen. Ik heb in dien tyd veel geschreven en in orde gebragt (getuige de laatste betaling van *f* 2700) en alles moet op eene plaatsing uitloopen. Ik had op dat oogenblik nog veel te redderen, maar ik had

alles goed doorgedacht, en ik wist toen evenals nu dat ik het spel winnen zoude, als ik maar bedaard, evenals in het schaken, stuk voor stuk verzette. Maar zy die my op P.S. met de meisjes zagen praten dachten misschien dat ik ligtzinnig was, en maar voor den dag van heden leefde, zonder aan de toekomst te denken.

20. Dingsdag. By den heer Couperus by wien ik was gaan dineeren ontving ik gister uwen brief. Gy kunt nagaan hoe ik medelyden met van der Hucht heb. Na hetgeen gy my hebt geschreven heb ik geene hoop meer. Ga toch naar hem toe en zeg, dat het my zoo leed doet. De koelie gaat weg. Wees over onze zaken goeds moeds. Ik heb nog altyd een weinig hoofdpyn hetgeen zonderling genoeg is, daar ik anders altyd wel ben. Vaarwel lieve engel. Groet allen van

Uwen Eduard.

XXIII.

Dingsdagmorgen 20 January 1846.

Lieve beste Everdine. In een vorigen brief schreef ik reeds over eene aanstaande vacature by de directie der Kultures. De post is nog niet vacant, maar het is zeker dat er eene vacature komen zal. Ik zal er om vragen maar slechts zeer flaauw, men moet my toch plaatsen. Indien ik

1ste kommies by de directie werd had zulk eene plaatsing veel voor, en ook iets tegen. De heer Couperus in wiens plaats ik komen zoude is voorgedragen tot ass. resident, dit zoude my later ook kunnen gebeuren. Daarby zoudt gy en de meisjes...

> [De zusters van Everdine, Henriette en Sophie, die Eduard, als hy getrouwd zou zyn, by zich in huis wilde nemen.]

... niet ver van de familie af zyn, en Buitenzorg is een gezond klimaat. Voorts komt men hier in direct contact met den Gouverneur-Generaal, etc., hetgeen goed is. Overigens heb ik altyd een afkeer van Buitenzorg gehad. Men heeft hier een nageaapten hoftoon, die al zeer ridicule is. Wat u en my aangaat, zouden wy als wy verkozen tehuis kunnen blyven, maar voor de meisjes zouden wy toch hier en daar moeten komen en menschen ontvangen. Enfin, ik zal het aan 't lot overlaten.

Ik heb een brief van van Heyst, hy verzocht zyne groeten aan de nichtjes. Die arme jongen zit daar geheel alleen in de binnenlanden van Borneo. Ik hoop later daaraan iets te veranderen. Hy verwacht geld uit Holland, en heeft my een bewysje gezonden om dat voor hem te ontvangen. Hy verzocht my daarvan de helft voor my te houden, hetgeen ik natuurlyk niet doen zal, doch men kan er zyn goed hart in zien.

Woensdag 21 January. Myn verblyf hier is natuurlyk niet zeer aangenaam. Crone is goed maar dom en de weinige jongelui die hier komen zyn niet van dien aard dat ik daarmee een genoegelyk verkeer kan aanknoopen. Ik noem ieder ‘mynheer’ tot het geringste klerkje toe. Men zal my styf vinden, maar ik kan er niets aan doen. Ik schaak, lees en schryf, en 's avonds is het nu en dan kaartspelen, waarby ik vry distrait ben.

Zoodra ik myn besluit ontvangen heb, zal ik beslissen of ik naar Batavia gaan zal. De Gouverneur is nog altyd van huis. Indien hy komt weet ik nog niet of ik my by Z.E. zal aanmelden; eigenlyk heb ik niets te vragen.

In de Courant van heden staat een gouvernementsbesluit dat nog al forsch is. De gouv.-gen. heeft den bisschop Graaff met nog vyf andere geestelyken gelast binnen veertien dagen de kolonie te verlaten, omdat die Heeren zich te veel lieten voorstaan op hunne geestelyke waardigheid. Dat zal in Holland éclat maken onder de catholieken! Als ik de courant magtig kan worden, zend ik dezelve hierby. Wil myne Eef je die terug zenden?

Ik heb nog geen koelies voor myn goed kunnen krygen. Doch daar ik den ganschen dag te huis zit heb ik weinig noodig, en Crone heeft,

zoo als behoort, zyne kleederen ter myner dispositie gesteld.

Lieve Everdine, ik heb u zoo met al myn hart lief. Alles wat niet van u is staat my tegen, alles verveelt my. Ik was vroeger onder jongelui nog al vrolyk, dat is geheel over. Het is my niet de moeite waard mede te spreken. Crone zegt ook dat ik zeer veranderd ben by vroeger, en dit is waarlyk goed. Ik wil en mag geen genoegen hebben buiten u.

Dezen nacht en de vorige heb ik gedroomd. Gister nacht werd ik op eens klaar wakker, hetgeen my als ik geheel wel ben nooit gebeurt. Ik meende zeer hard te hooren roepen: Teddy! In Holland noemde Jan my altyd zoo, in plaats van Eduard. Ik heb u al eens meer geschreven dat alle menschen eenigzins bygeloovig zyn. De meeste willen het maar niet bekennen omdat de geest der eeuw wil dat men den esprit fort uithangt. Onthoud dit nu eens, lieve Everdine, dat ik meen in den nacht van 19-20 January door myn broeder Jan geroepen te zyn.

Van nacht droomde ik dat gy my schreeft dat gy het besluit hadt ontvangen van 11 January en dat gy om die *f* 1.20 te betalen aan van Heeckeren geld hadt gevraagd, expres om hem te doen zien dat gy geene rancune tegen hem hadt.

Ik ben nog altyd zenuwachtig en niet zonder hoofdpyn. Ik heb my dat vertrek van P.S. wat sterk aangetrokken, en het heeft my geen goed gedaan dat ik my zoo bedwongen heb. Ziek ben ik echter niet, en daar ik nu hier zeer stil en zonder aandoeningen leef, zal dit alles wel weer in orde komen. Zonderling is het hoe die grief op myn gestel gewerkt heeft. Het komt omdat ik nog niet gewoon ben my in te houden. Later zal dat wel beter gaan.

Ik ben hier byna nog niet de deur uit geweest. Ik zal my morgen ochtend vroeg laten wekken om te gaan wandelen. De environs zyn hier heerlyk.

Ik heb diep medelyden met van der Hucht, maar dit neemt niet weg dat hy wonderlyk handelt. Ik heb daarvan weder een voorbeeld gezien dat my vreesselyk hindert. Van Heyst had ca. fl. 25 schuld aan den chinees op Tjitjoeroek; op Batavia sprak hy my daarover, hy kwam geld te kort om dat te betalen. Ik zeide dat ik daarvoor zorgen zoude; daar ik het echter ook niet ruim had, en reeds meer voor van Heyst had betaald, gaf hy my een zadel met toebehooren, dat ruim de waarde van die fl. 25 had, en hetwelk hy op P.S. had achter gelaten. Daar ik reeds twee zadels had, vraagde ik of v.d. Hucht dat wilde overnemen, hetgeen aangenomen werd op

conditie dat de schuld aan den chinees oogenblikkelyk zoude betaald worden, om den goeden naam van v. Heyst te sauveren. Toen ik in October van Parakan Salak te Tjitjoeroek kwam, klaagde die Chinees dat v. Heyst weggegaan was zonder hem te voldoen. Dit hinderde my, ik schreef een briefje aan van der Hucht waarin ik hem aan zyn verpligting (dit was het immers, want hy had het zadel terdege aangenomen) herinnerde, en hem verzocht den chinees die dat briefje bragt, terstond te betalen, en ik was daar zoo zeker van dat ik den chinees myn woord gaf dat hy by de bezorging van dat briefje terstond geld zoude krygen. En jawel! v.d.H. heeft het briefje gehouden, en geen duit betaald. Is die handelwys solide? Ik zeg neen. Ik had nu, zooals gy weet geen geld by my, maar ik zal zoodra ik myn wachtgeld over dezen maand ontvang het geld aan den chinees zenden, want ik had v. Heyst beloofd daarvoor te zullen zorgen. Van der Hucht kan niet voorwenden dat het vergeten is, want hy heeft myn briefje ontvangen, en het zadel dagelyks gezien; het viel nogal in het oog daar er koperen stygbeugels van een vreemd model by waren waarover dikwyls gesproken was.

Donderdag. Myn besluit heb ik nog niet ontvangen; men heeft het naar Krawang gezonden

en vandaar waarschynlyk naar P.S. Daar het zoo lang duurde heb ik nog eens by den heer van Delden geinformeerd die ook by de secretarie werkzaam is. Ik heb daarop inliggend antwoord gekregen. Gy zult daaruit zien, myne lieve, dat de zaak vry goed staat. Komt nu de vacature by de Directie der Kultures spoedig, dan vraag ik daarom, zoo niet dan wacht ik geduldig op de voordragt van de Gener. Directie. Eigenlyk moet ik volstrekt geene démarches doen. Men moet my plaatsen. Wat ons vooruitzigt aangaat ben ik waarlyk tevreden. Het kan niet lang meer duren. Alleen voor het oogenblik ben ik zoo verdrietig. Op Krawang wist ik waarom ik van u verwyderd was, en daar konde ik ten minste den tyd berekenen dat ik u zoude wederzien. Ik wenschte wel dat de heer Couperus nu maar spoedig benoemd werd, ik geloof wel dat ik eenige kans zoude hebben. Het tractement is *f* 300 en de vooruitzigten voor den vervolge zyn zeer goed. Daarby behoefden wy geen verre reis te maken, en ik zoude er voor zyn, eerst een paar maanden kamers in het logement te nemen dan konden wy ons op ons gemak inrigten en naar een goed huis omzien. Henriette en Sophie bleven dan ook in een soort van wereld.

Ik ben vandaag heel wel en heb slechts weinig

hoofdpyn. Uwe tandpyn hindert my meer, lieve Everdine. Hoogstwaarschynlyk zal ik hier wel salie kunnen krygen. Ik zal er dezen middag werk van maken.

Ik ben regt bly voor Karel Holle, ik blyf evenwel by myne opinie dat hy op een bureau en in gouvernements dienst moet. Als ik hier 1ste kommies mogt worden hoop ik daarop later terug te komen. Groet die lieve Mevrouw Holle toch vooral voor my.

Van Delden raadde my aan toch nog eens te vragen om eene gedeeltelyke terugbetaling dier gelden. Ik denk er over.

Dat ik myn goed nog niet heb kunnen laten halen doet my in zekeren zin genoegen. Het is my alsof ik nog niet voor vast hier ben zoolang myn goed daar is. Ik ga niet uit en heb dus geen kleederen noodig.

Wat duurt die ziekte van den heer v.d.H. vreesselyk lang. Ik ben daar zeer ongerust over. Komt gy wel by hem in de kamer?

Het is natuurlyk dat er een verdrietige toon heerscht, en toch, was ik maar daar!

Donderdagavond. Ik heb heden middag den jongen naar dokter Toussaint gezonden met een briefje. Er was by ZEd. geen salie meer. Op het oogenblik is hy naar dr. Swaving. Ik hoop daar

beter te zullen slagen. Vaarwel, lieve beste Everdine, geloof dat ik u onuitsprekelyk liefheb.

[Op het adres van dezen brief staat nog:]

De courant en de salie gaat hierby. Ik ontvang daar op het oogenblik nog een brief van u, maar de koelie wil weg.

XXIV.

Buitenzorg, 25 January 1846.

Hoe gelukkig my anders altyd uwe lieve brieven maken, myne lieve beste, moet ik erkennen dat de brief welke ik heden avond ontving my verdrietig maakte. Dit geldt natuurlyk u niet, myn engel, maar ik ben verontwaardigd over de wyze waarop men my behandelt. Eerst scheen men my voor een kind aan te zien en nu misschien voor een deugniet. Toen ik op P.S. was verkeerde men in het idee dat ik om maar by u te blyven myne zaken verwaarloosde. Men heeft nu gezien dat ik zeer goed wist waarop ik wachtte, en nu schynt men u voor my als een doorbrenger te willen waarschuwen. Zeer consequent is men ook niet. Ik herinner my zeer goed dat gy my op Krawang hebt geschreven dat ‘Nicht ook van opinie was dat wy als ik geplaatst was, niet lang moesten wachten.’ Thans ziet men daarin zwarig-

heden. Eerst scheelde het weinig' of men jaagde u en de meisjes op eene, myns inziens, zeer hinderlyke wyze het huis uit, en thans zegt men dat het zoo aangenaam wezen zoude als H. en S. vooreerst nog daar bleven. Zekerlyk zoude ik geene schulden hebben als ik minder kiesch was in het gebruiken van middelen om aan geld te komen, en tevens als ik aangaande de verplichting tot hulpbetoon aan eenen naaste dezelfde denkbeelden had als uwe ongeroepen raadgevers. Gy zegt: ‘Nicht meent het goed.’ Ik geloof daar niet veel van. Ik houd niet van die hartelykheid die niets kost. Ik heb eene andere wyze van hartelyk te zyn. Ik heb menigmaal gezegd dat de heer v.d. Hucht niet zoo spoedig in ons engagement had mogen toestemmen maar na zoo onvoorzigtig, zoo dom gehandeld te hebben, is het indigne om nu te trachten u uw vertrouwen op my te benemen. Wat zoude ons lot wezen, lieve beste Everdine, als gy notitie van die fraaye waarschuwingen hadt genomen? Zy toch moeten gelooven dat gy er aan hechten zult, waarom dan die voorzigtigheid niet gebruikt toen het tyd was? Ik houd alles voor een uitvloeisel van commérages waarin onze vrienden Pen en van Heeckeren een groote rol spelen. Zeg aan wie gy wilt dat als het bezwaren in heeft uw geld uit Holland

te krygen (ik zie die bezwaren niet in) dat men dan goed zoude gedaan hebben u zulks te zeggen. Dan had ik gezorgd geld te hebben. Als ik gewild had konde ik op het oogenblik *f* 2700 in handen hebben, en daarby kan ik als ik geplaatst ben terstond nog ca. *f* 1200 krygen. Dit was ruim genoeg geweest om ons interichten etc. Dat men in het huwelyk tredende verkeerd doet van zyn geld te leven, weet ik evengoed als de heer en mevrouw van der Hucht, want waarom wachten wy tot ik geplaatst ben? Juist om van onze *maandelyksche* inkomsten te kunnen bestaan. Dat wy zuinig moeten wezen weet ik ook, schoon ik hoop dat die zuinigheid zich niet zoover zal behoeven uit te strekken, dat wy iemand een refus zullen laten lyden als wy aan tafel meenen dat hy een stuk vleesch vraagt, noch eene dame in haar kamer door een jongen zullen laten bedienen, Waarlyk, lieve Everdine, ik ben innig verdrietig. Nu men weet dat ik wel degelyk aanspraak op een plaatsing heb, werpt men het op iets anders. Waarom dat punt niet aangeroerd toen ik nog ginder was? Is het niet onedel na my eerst als een landlooper te hebben laten vertrekken, nu my in het dierbaarste wat ik bezit, uw vertrouwen, te willen benadeelen? Ik begryp zeer goed dat niet ieder zich kan voorstellen hoe

prikkelbaar sommige menschen (waaronder ik hoop te behooren) op het punt van eer zyn. Men gevoelt het misschien niet dat het iemand krenkt als men zyn meisje waarschuwt: ‘pas toch vooral op dat hy uw geld niet opmaakt!’ Wat ik u bidden mag, lieve beste Everdine, vertrouw op my. Door dergelyke praatjes heb ik Caroline Versteegh verloren. De oude heer V. kwam op Batavia en ik was zeer driftig tegen hem, zoodat ik zelfs zeide: Loop met je dochter naar de maan, enz. Toen ik wegreed barstte ik in tranen uit, want ik gevoelde dat ik alles bedorven had; maar het was te laat. Ik heb vyf of zes zeer kommervolle jaren doorleefd. Ik ben miskend en bestolen geworden....

[Ik gis dat deze beide woorden doelen op het tekort in de kas te Natal.]

.... ik heb honger geleden....

[Te Padang, gedurende de suspensie.]

.... ik heb moeten vechten om de menschen te dwingen my te groeten....

[Ook dit slaat op Padang. Dekker heeft daar ontelbare malen geduelleerd, om velerlei redenen, meestal daaruit voortvloeiende dat men den generaal beliefde door hem te tergen.]

.... ik heb op het punt gestaan iemand in koelen bloede te vermoorden....

[Namelyk den gouverneur-generaal Michiels die niet alleen den gesuspendeerden controleur van Natal, maar ook vele anderen sarde, en onrechtvaardig en wreed behandelde.]

.... later, om zelf een einde aan myn vreugdeloos leven te maken. (Ik had myne afscheidsbrieven geschreven, maar stuitte op het vaarwel aan myne moeder; dat kon ik niet. Die brieven heb ik nog.) Ik heb schipbreuk geleden....

[Op zyn reis van Batavia naar Sumatra, dus in 1842. Dek had zyn ‘jongen’ met diens vrouw en hun kinderen van Batavia meegenomen; zy waren ook aan boord, en gaarne vertelde Dek, hoe de vrouw, Mina heette ze, toen het schip verging, tot haar man zeide: ‘Eerst je heer, Siddin! red eerst je heer, daarna my en de kinderen!’ Maar voegde hy er dan by: het hoefde niet, ik kon voor mezelf zorgen.]

.... myn huis is verbrand, ik ben 40 dagen krankzinnig eweest, ik heb op het punt gestaan crimineel vervolgd te worden....

[Zie blz. 105 van Deel I.]

(ik kan u nog het briefje laten zien waarby men my waarschuwde, en aanraadde om nog dienzelfden nacht in een praauwtje naar Singapore te vlugten.) Dat alles heb ik ondervonden en zonder hulp, zonder vrienden tot een goed eind gebragt, en nu willen menschen wier pad altyd effen was

de ongeroepene raadgevers spelen, en my in het eenige wat ik bezit benadeelen. Het is waar, ik houd er niet van zoo naauwkeurig op het dagelyksche te letten, ik houd my liever met iets anders bezig, dan het ontginnen van een bouwtheegrond; maar als het moet, kàn ik: dat heb ik getoond.

Ik zeide dat men my trachtte te benadeelen in het eenige wat ik bezit, en dat is de waarheid, myne eer en uwe liefde. Men heeft getracht uw vertrouwen te ondermynen en tevens my te doen voorkomen als iemand die van dat vertrouwen zoude misbruik maken.

En welke waarde kan men daaraan hechten? Tegelykertyd dat men u aanraadt my op de vingers te kyken (want dat is het eigenlyk) geeft men u nog al duidelyk te kennen dat gy op hunne hulp ook niet rekenen moet. Als men dan zooveel belang stelde in uw geluk, moest men niet zoo geheel de handen van u aftrekken. Ieder weet dat wy zoo gaarne zouden willen trouwen, zoodra ik geplaatst ben. Niets was dus natuurlyker dan dat men als het noodig was ons daarin te gemoet kwam. Het zoude den heer van der Hucht weinig deeren of hy u wat geld gaf. Hy weet immers dat het terug zal en kan worden gegeven. Als wy geld noodig hebben ware

natuurlyk de heer van der Hucht de naaste geweest om te vragen. Wy zullen ons zeer goed zonder dat weten te helpen. Ik bedank voor alle raadgevingen en alle hulp, onder opmerking dat het altyd gek staat als men iemand zyne hulp weigert, voor dat dezelve gevraagd is.

Lieve beste Everdine ik heb u zoo hartelyk lief, schryf myne onaangename stemming daaraan toe dat ik het my zoo aantrek als iemand my in die liefde tracht te dwarsboomen. Bewaar my toch om godswil uw vertrouwen. Gy weet niet hoe angstig my uw brief gemaakt heeft. Een oogenblik van twyfel en ons geluk ware voor altyd weg.

Op Bolang meende ik dat gy niets bezat, Eigenlyk ware dit ook beter. Wy zouden ons zeer goed geholpen hebben. Ik had clan hulp van myn vader ingeroepen. Dit behoeft nu echter niet. Verzoek aan den heer van der Hucht u behulpzaam te zyn in het ontvangen van uw geld, en sta er op dat ZEd. het spoedig doet, anders zullen wy het zelf doen. Wat aangaat het punt van huwelyk (terstond na eene plaatsing) dat zullen wy zelf beoordeelen, en als wy het goedvinden zal het geschieden met of zonder goedkeuring uwer *zeer hartelyke* familie. Het spreekt vanzelf dat ik niet op P.S. terug kom. Ik heb een brief van Goetzee

gekregen die ziek is en my vraagt by hem te komen. Ik zal natuurlyk gaan, doch wacht hier nog eerst nadere tyding van u. Groet Henriette en Sophie heel hartelyk van my. Ik ben te boos om meer te schryven. Vertrouw er op dat ik u innig liefheb, teveel om door eenigen overylden stap uw geluk in de waagschaal te stellen.

Vaarwel lieve beste Everdine.

Ed.

Laat, als gy goedvindt, dezen brief aan de meisjes lezen (ik bedoel ònze meisjes). Ik kan het denkbeeld niet verdragen dat zy misschien ook denken zouden dat men u teregt voor my gewaarschuwd heeft, foei!

In de broodtrommel is een fleschje met inkt. Ik heb een brief van Cateau ontvangen welke ik hier insluit. Heden ontving ik een lateren brief van haren vader, waarin hy my vraagt hem aan eenige betrekking te helpen. Misschien zal het gelukken. Ik zal myn best doen, Ook heb ik brieven van Krawang. De ass. resid. verzoekt my terug te komen, maar waarschynlyk zal ik niet kunnen daar ik op Batavia nog al een en ander te verrigten heb. Omtrent het terstond medegaan van H. en S. als wy gehuwd zyn, ik vind dit hangt van de meisjes en ons af, en niet van de opinie van menschen die diezelfde meisjes nog zoo kort

geleden als weeskinderen naar Holland wilden zenden. Gy hebt gezien, lieve Everdine, dat ik er prys op stel onaangenaamheden te vermyden, maar laat men niet denken dat ik er bang voor ben. Als het wezen moet zal ik my laten gelden, zoowel waar het u en my als onze zusters aangaat. Ik krenk of beleedig niemand, maar dat men dan ook my met rust late. Laat u deze brief niet al te erg bedroeven, lieve Eefje, gy zoudt immers niet willen dat ik een kind was, herhaal het my toch telkens weder dat gy my altyd vertrouwen zult.

De weigering van dat meisje...

[Cateau].

... om hulp aan te nemen is zeer edel. Eerst was ik van plan, daar nog eens op aan te dringen. Goetzee schryft my dat er kamers by Faes gereed waren. Na uwen brief van heden zie ik echter dat wy niet in eene positie zyn om anderen te helpen. Dit komt nu nog al gelukkig. Ik schryf morgen die kamers in het logement af. Als ik op Batavia kom ga ik by den heer Fransen logeren, die my geïnviteerd heeft.

Elk oogenblik komt my die brief van u weder in de gedachten. Men spreekt van zuinigheid. Voor my zelven ben ik altyd zuinig geweest, voor anderen nooit! Maar sedert ik op Bolang ben ge-

weest heb ik er zeer naauwkeurig op gelet, en nu nog. Dacht men waarlyk dat ik zoo dom of zoo slecht was om u door verregaande ligtzinnigheid in het ongeluk te storten? Ik ben nooit zoo ligtzinnig geweest als de heer van der Hucht op 26sten September!

[Toen hy zonder Dekker genoegzaam te kennen, en behoorlyk informaties omtrent hem te hebben genomen zyn toestemming gaf tot diens engagement met zyn pupil Everdine.]

XXV.

Buitenzorg, 26 January 1846.

Heden morgen is de brief vertrokken welken ik gisterenavond in eene zeer verdrietige stemming aan u schreef, myne lieve beste Everdine. Het denkbeeld dat gy heden middag denzelven ontvangende u daarover bedroefd zult maken, hindert my zeer. Ik wenschte wel dat ik u op uwen laatsten niet zoo dadelyk geantwoord had, schoon ik u nu nog hetzelfde zeggen zoude met zachtere bewoordingen, daar het u toch altyd grieven moet als ik my boos maak op betrekkingen waaraan gy zoo naauw verbonden zyt, en waaraan gy zegt verpligtingen te hebben. Eigenlyk spyt het my dat die brief van heden morgen verzonden is, niet omdat ik van opinie

veranderd ben, maar omdat ik wenschte dezelfde opinie in zachtere termen geuit te hebben.

Ik heb daar uwen brief nog eens nagelezen, en de impressie blyft dezelfde. Het komt niet te pas dat men u opmerkzaam maakt op gebreken in my. Wat bedoelt men daarmede? Als gy er geene notitie van neemt, dient het tot niets; en als gy er wel aan hecht zoude het u uw vertrouwen op my benemen, zonder dat dit u tot iets baten zoude; integendeel, het zoude u ongelukkig maken door de gedachte, dat gy u verbonden hadt met iemand die het er op toelegde, hetzy dan uit slechtheid of onkunde, u ongelukkig te maken. Wat denkt men toch wel van my? De bezorgdheid voor uw welzyn komt wat laat. Vóór den 26sten September heb ik den heer van der Hucht aangeboden hem behulpzaam te wezen in het nemen van informatiën omtrent myn persoon, zonder echter my aan het oordeel van wien het ook zy te onderwerpen. Toen echter was het tyd, toen zoude het zeer natuurlyk geweest zyn, ik had er my toen in moeten schikken, nu echter is het daartoe te laat. Elke opmerking ten mynen nadeele tot u gerigt is eene directe aanranding myner rechten op u, en tevens eene schending van alle wellevendheid. Men mag niet tusschen ons komen. De band die ons verbindt is zoo naauw dat ieder ander ons

vreemd is, neven en nichten niet uitgesloten. Ik zoude niet dulden dat myn broeder Jan zich daarin mengde, en hy zoude ook tact genoeg hebben het niet te doen. Ik zie hoe langer hoe meer in dat het fatsoen van sommigen geheel uiterlyk is. Men zoude zich door niets laten bewegen iemand in gezelschap een hardklinkend woord te zeggen, maar men schaamt zich niet onder schyn van belangstelling in het hart van een meisje zaden van wantrouwen te werpen omtrent dengenen die haar het naast is, en aan wien zy beloofd heeft haar geheel volgend levenslot te zullen toevertrouwen. Wat zoude ons lot wezen, hartelyk beminde Everdine, als men er in slaagde uw vertrouwen op my te doen wankelen! Ik kan er niet aan denken. Zorg er toch in godsnaam voor dat men er niet in slaagt. Gy zoudt zulk eene fout niet kunnen begaan, welke ik u niet vergeven zoude, directe ontrouw zelfs, geloof ik; maar als ik moest bemerken dat gy my wantrouwdet, dat het woord van een ander u ooit meer gold dan het myne, dan zoude ik....

Ik kan er niet aan denken, lieve engel. Misschien maakt myne ervaring van vroeger my zoo ongerust. En ook het staat my niet mooi zoo te schryven alsof ik niet vast op u bouwde. Ik weet wel dat gy een trouw meisje zyt, maar ik

ben altyd zoo bevreesd dat de welbespraaktheid van nicht en de invloed die zy natuurlyk nog altyd eenigzins op u behouden heeft, u eindelyk te sterk zouden worden. Als ik gissen konde dat men voort zou gaan zoo tot u te spreken, zoude ik genoodzaakt zyn u van P.S. aftehalen. Ik verzeker u dat ik wel raad zoude weten. Wy hangen van niemand af, en al ware dat zoo dan nog zoude ik niet dulden dat men zich met onze zaken bemoeide. Ik loop bovendien niet hoog met de wysheid van menschen die het altyd voor den wind ging. Waarschynlyk ken ik de waarde van het geld beter dan iemand die daaraan nooit gebrek heeft gehad. Ik heb in zeer schrale dagen altyd het hoofd boven weten te houden, op Batavia in de beste kringen verkeerd, niemand om hulp gevraagd, maar dikwyls nog anderen geholpen, menigmaal heb ik in beraad gestaan of ik voor het weinige dat ik bezat ryst ot handschoenen koopen zoude, en nu, nu ik alles tot een goed einde heb gebragt, en op het punt sta myn doel te bereiken, nu werpen my menschen die er niets van weten voor de voeten dat ik de waarde van het geld niet ken. Ik moest het toch wel kennen, dunkt my, want ik heb 28 maanden geleefd van nog geen *f* 30 's maands. En daarvan was ik lid van de Harmonie en geabonneerd in de opera.

Dat ik schulden heb is waar, maar het zyn schulden die ik noemen durf, schulden die sommigen niet eens zoo noemen zouden. By myn vertrek van Natal had ik geld noodig. Ik verkocht myn inboedel etc., waarvoor ik circa *f*600 betaald had. De weinige Europeanen die daar zyn, en de brave Sumatrasche hoofden boden op myn goed zoo duur dat ik *f* 2469 ontving. Daarvan had ik geene notitie behoeven te nemen. *Sommigen* zouden het niet gedaan hebben. Maar ik noteerde alles en beloofde my zelven die menschen voor hunne edelmoedigheid schadeloos te stellen. Zóó zyn myne schulden. Vraagt gy hoe het komt dat ik geld noodig had? Ik was bestolen. Was ik dan zoo slordig dat ik my bestelen liet? Ik was krankzinnig na het lezen der advertentie in de courant dat myn meisje met een ander getrouwd was. Eene kas van *f* 100,000 was onder opzicht van eenen inlandschen schryver. Ik bemoeide my met niets. Naderhand zeide men dat ik zelf gestolen had, de generaal Michiels eischte dat ik buigen zoude en ampong vragen of zeggen wie het geld had. Ik deed noch het een, noch het ander. Men suspendeerde my. Ik leefde op Padang een jaar zonder andere inkomsten dan het verkoopen myner kleederen etc. Ik leed honger, maar vraagde geen ampong en noemde niemand. Men dreigde

met eene criminele vervolging. Ik antwoordde: ga je gang, en schreef op den grond op een omgekeerde kist, De Eerlooze. Wat konde ik beter doen? Ik zelf moest Eerloos worden, en ik deed dus goed my met dat denkbeeld te familiariseren. Ware de Gouverneur-Generaal Merkus in leven gebleven, dan zoude ik eene schitterende voldoening ontvangen hebben. Hy wist alles. Hy was op Soerabaya toen hy myn laatsten brief ontving. Terstond kwam er last om my niet te vervolgen maar my naar Java te laten vertrekken, en ik wist van zeer naby dat Z. Ex. van plan was zelf naar Sumatra te gaan, maar hy stierf.

Nu heb ik alles afgedaan. Ik heb aan het Gouvernement die zoogenaamde pretentie betaald, men zal my nu weder plaatsen. Dat heb ik bewerkt door een eindeloos loopen, reizen, schryven en solliciteren en intusschen my altyd bekrompen. Hoe gek komt nu die aanmerking dat ik de waarde van het geld niet ken.

Ik herinner my daar een anecdote die Ik u anders niet vertellen zoude, omdat daarin tot myn lof voorkomt, doch ik moet wel een tegenwicht daarstellen tegen andersluidende meeningen uwer familie. Toen ik van Sumatra pas terug kwam had ik iemand onder het oog gebragt dat hy dom was. Hy antwoordde my niet, maar toen ik

weg was zeide hy vry scherp: ‘Met al zyne knapheid komt hy toch altyd in onaangenaamheden waarin ik met myne domheid niet kom!’ Mispelblom Beyer die er by was antwoordde dadelyk: Dat is waar, maar als gy er in waart, kwaamt gy er nooit weer uit, en hy wel.

Wees gerust over onze toekomst, lieve Everdine. Ik heb een zeer hoog denkbeeld van myne verpligtingen omtrent u en onze kinderen, als God ons die geven wil.

Maandag avond. Straks moet ik hombre spelen. Ik breek nog even een oogenblikje uit om aan u te schryven. Ik denk den geheelen dag aan u en onze toekomst. Ik heb u zoo lief Everdine, zult gy dat altyd gelooven, en daar vast op vertrouwen? Als ik uw hartelyk schryven nalees, doe ik verkeerd my ongerust te maken, ik vertrouw geheel op uw hart, maar de ondervinding van vroeger maakt my zoo angstig dat men eindelyk zou kunnen bewerken dat uw vertrouwen verloren ging. Waak er toch goed voor, Everdine. Al ons geluk hangt er van af. Laten wy toch vast op elkander bouwen dat niets in staat wezen kan ons onze toekomst te ontrooven. Ik heb zulk een beklemd gevoel. God geve dat wy spoedig met eene aanstelling mogen verblyd worden. Als dit het geval is zal ik naauwkeurig berekenen of

wy trouwen kunnen, en als ik dan zeg dat het kan, zult gy dan zeker toestemmen? Het idee dat wy, als ik geplaatst ben, nog langer zullen moeten wachten is my onverdragelyk. Als wy om ons interigten geld mogten noodig hebben, zal ik daar wel voor zorgen, maar lang wachten zoude my heel moeyelyk vallen. En gy, myne lieve beste, zoudt gy ook niet liever spoedig geheel en al myne Everdine willen wezen? Hoor eens lieve, wy zullen ons aan die kleingeestige aanmerkingen van anderen niet storen. O, als ik vroeger geweten had, hoe de zaken regt stonden, dan had ik Krawang aangenomen. Daar hadden wy zonder uw geld heel ruim kunnen leven, dan hadden wy nu reeds op het punt gestaan van te trouwen. Hoe het zy, lang kan het toch niet duren, men moet my plaatsen in een betrekking gelykstaande met myn vorige. Ik wil liever van alles wat eenigszins overbodig is afstand doen en geen enkele duit zonder noodzaak uitgeven dan ons geluk een dag langer uittestellen dan volstrekt *moet*. Ik heb u onuitsprekelyk lief, Everdine, vertrouw vast op myn hart. Men meent dat ik my niet zoo goed met het dagelyksch leven kan bezighouden? O, dit zal ik zoo naauwkeurig doen als het geluk van u er van afhangt. Ik wil zuinig wezen, kleingeestig zelfs als dit noodig mogt wezen, maar ik

doe geen afstand van myne hoop om binnen korten tyd gelukkig te zyn. Als ik maar by u was! Dag lieve Everdine, dag myn engel, ik moet kaartspelen, maar ik zal den ganschen avond aan u denken, dat verzeker ik u, o ik heb u zoo lief!

Donderdag 29 Jan.

Deze brief heeft reeds een paar dagen zoo gelegen. Heden morgen terwyl ik juist in uwe brieven zat te lezen, en my bekommerde dat ik in 3 of 4 dagen niets van u gehoord had, komt de koelie met eenen langen hartelyken brief. O hoe dank ik u voor dat schryven. Ik ben innig boos op myzelven dat ik zoo scherp geschreven heb, en nu in dezen brief alweder. Ja, myne lieve, ik zie ook dat ik het te sterk heb opgenomen. Het is schande dat ik my een oogenblik ongerust heb gemaakt over een meisje als gy. Vergeef het my lieve beste Engel, ik deed verkeerd, maar bedenk dat men zich in verdrietige stemming altyd het ergste voorstelt. Men plaagt zichzelven met de vrees voor ongeluk. Ik zie zelve in dat ik onregt gedaan heb en zoude dat zoo gaarne herstellen. Groet nicht hartelyk van my, en zeg dat ik met den toestand van neef zoo vurig het beste wensch. Dag lieve engel, myn hartelyk trouw meisje, nooit zal ik my weder over zoo iets ongerust maken. Dag lieve beste, duizend kusjes van Uwen Eduard.

Reken het eerste gedeelte van dezen brief maar niet, en let alleen op het laatste waarin ik zeg dat ik u zoo liefheb.

XXVI.

Buitenzorg 29 January 1846.
Donderdag avond.

Nadat ik heden morgen in haast eenen brief aan myne lieve Everdine had verzonden, dacht ik weinig dezen dag nog tyding van u te krygen. Uw klein briefje met de brood-koelie ontving ik heden avond. Ik was er zeer van ontsteld. Ofschoon ik over de ziekte van den heer van der Hucht altyd een zwaar hoofd heb gehad, had ik toch niet kunnen denken dat het zoo spoedig eene zoo ernstige wending nemen zoude. Ik wreet niet of uw briefje van gisteren avond of heden morgen is. Het spyt my zoo dat er vroeger geen gehoor is gegeven aan den raad om een dokter te laten komen. Spreek hierover echter niet, maar lees het volgende als gy het goed vindt aan nicht voor.

Heden middag heb ik dokter Toussaint gesproken, wien ik de ongunstige berichten aangaande den heer van der Hucht mededeelde. Toussaint begon uit zichzelf er over te spreken dat het hem zoo verwonderde dat de heer Pen...

[Dokter Pen was met zyne vrouw met de expeditie Van der Hucht naar Indië gekomen; hy behoorde, meen ik, tot de familie, en was vroeger te Baarn gevestigd geweest.]

.... niet iemand die in Indië dergelyke ziekten meer had behandeld er by had geroepen. Heden avond heb ik aan dezen en genen naar Toussaint gevraagd, en van verscheidenen gehoord dat ZEd. voor een knap dokter bekend staat. Dring er toch by Mevr. van der Hucht op aan, als het nog niet te laat is, dat er terstond een goed paard worde gezonden met eene uitnoodiging van den heer Pen om dáár te komen; en laat dan als het mogelyk is hier en daar paarden ter verwisseling gereed staan. God weet hoeveel in dit geval van spoed afhangt.

Uw lieve brief dien ik heden morgen ontving verdiende wel een lang antwoord. De gedachte aan de positie van neef neemt echter myne geheele ziel in. Dit echter wil ik u schryven, myn engel, dat ik my schaam over myn vorig schryven Gy beschuldigt u zelven alsof gy een en ander niet goed hadt overgebragt, neen myne lieve, het is geheel myne schuld. Er bestond geene reden om my het gezegde van Mevr. van der Hucht zóó aantetrekken, en bovendien had ik nog geene vrees mogen koesteren, want een hart als het uwe

mag niet mistrouwd worden. Dit was ook eigenlyk het geval niet, ik vreesde slechts dat iemand trachten zoude zich tusschen ons te stellen. Ik heb heden per landmail naar Holland geschreven, natuurlyk het meest over u, want gy weet: waar het hart vol van is... enz.

Ik kan zoo regt genoegelyk aan het oogenblik terug denken waarop ik u het eerst ontmoette, en aan al die omstandigheden welke gebeuren moesten voor wy by elkander kwramen. Uwe eerste jaren waren niet genoegelyk, en ook ik heb nog al gezworven, welk een heerlyke uitkomst is ons beide weggelegd! Alles heeft juist zoo moeten geschieden om ons zoo regt gelukkig te maken. Het doet my zoo leed u door myn schryven bedroefd te hebben, ik zal my voortaan voor die aantrekkelykheid wachten en nooit, nooit weder een oogenblik my ongerust maken over uw hart, myn beste. Ik ben zeer bekommerd over de positie waarin men op P.S. op het oogenblik verkeert. Roep my toch vooral, als men denkt dat ik iets goeds zoude kunnen verrigten.

Ik heb er mede te doen dat gy tegenwoordig zooveel te tobben hebt, en 's nachts niet behoorlyk slapen kunt, dan om de kleine Mientje, en dan om de kiespyn. Kon ik maar voor u waken. Denk eens lieve, eens komt er een tyd dat wy alle die

dagelyksche bezwaren van het leven te zamen dragen zullen. My dunkt dan wordt elke tegenheid een genoegen. Er is toch waarlyk niets schooners in den mensch dan de liefde. Weet ge wel dat gy (uwe positie met die der meisjes v.d. H. vergelykende) al heel gelukkig zyt? O, wat zullen die arme meisjes een angst uitstaan. Groet ze allen, myne lieve zusters vooral. Ik denk met veel genegenheid aan Henriette en Sophie. Vindt gy niet dat wy spoedig op een broederlyken voet zyn geraakt? Met zulke meisjes is dit ook gemakkelyk. Zeg aan H. en S. dat ik zooveel van haar houd en my in den vervolge zulke genoegelyke dagen voorstel.

Vaarwel lieve beste Everdine, ik heb u innig innig lief, dat gelooft gy immers wel? Ik vertrouw vast op u, nu en altyd. Dag myn heele lieve, geloof my geheel

Uwen Eduard.

XXVII.

Buitenzorg, 1 February 1846.

Gy zult wel verwonderd zyn myn beste lieve, dat de koelie die heden morgen van hier vertrok, u slechts een kort in haast geschreven briefje van uwen Eduard bragt. Denk daarom niet dat ik zoo wreinig te antwoorden had op den treu-

rigen brief dien ik gisteren van u ontving. Uit uw schryven gedateerd 30 January begryp ik dat gy toen myn laatsten brief niet hadt (dien waarin ik zeide dat ik dokter Toussaint had gesproken). Daaruit zult gy gezien hebben dat ik de zaak heel zorgelyk inzag. Ik was de laatste dagen in eene groote spanning. Ik stelde natuurlyk diep belang in het lot van die arme betrekkingen, en bovendien voorzag ik dat dit sterfgeval eenen grooten invloed op ons ook hebben zoude. Gy weet dat ik hierover reeds vroeger nadacht. Gisteren morgen (voor uw brief kwram) liep ik in het galerytje op en neer en gedurig was het my in de gedachten: ‘Hoe zal het toch gaan als de heer van der Hucht mogt komen te vallen, en ik ben nog niet geplaatst?’ In myne eenzaamheid wond ik my zelven op; ik werd verdrietig en driftig. Het gevoel van het ongelyk dat my wordt aangedaan werd zoo sterk, dat ik een briefje schreef aan den Adjudant van dienst waarby ik audientie vraagde. Toen de jongen weg was herinnerde ik my dat ik geene kleederen hier had, maar in myne stemming zag ik dit over het hoofd. Ik kreeg audientie en ging. Ik maakte natuurlyk by Z. Ex. myne excuses over myn toilet etc., hetwelk werd aangenomen. Toen heb ik een uur achtereen gesproken. Wat, weet

ik niet meer. Z. Ex. scheen niet ongevoelig voor hetgeen ik zeide, maar het gewone ongeluk in alle regeringen bestond ook weder hier, dat namelyk het hoofd des bestuurs weinig of niets van de zaken afweet. Als men hem door allerlei redeneringen zoover gebragt heeft dat men eindelyk denkt: ‘nu moet hy toch toestemmen, nu heb ik hem overtuigd,’ dan is toch altyd nog de uitvlucht: ‘Mynheer, ik zal het eens nazien!’ Dat wil zeggen ik zal er eens over spreken met menschen die er meer van weten dan ik. Dit kreeg ik ook nu weder ten antwoord. Z.E. zeide dat hy zich de myne zaak betreffende stukken zou laten voorleggen en dat ik a.s. woensdag terug moest komen. Over het geheel moet ik zeggen dat de Gouverneur heel wel was. Hy scheen wel ontevreden met de wyze waarop ik behandeld was, maar zou het onderzoeken.

Nu moet ik u zeggen dat ik altyd geloof dat ik beter gedaan had niet op audientie te gaan. Als ik op zulk eene audientie spreek begin ik bedaard, maar na tien woorden komt het denkbeeld van ondergaan onregt zoo sterk by my op, dat ik driftig begin te spreken. Wat ik dan zeg is gewoonlyk wel goed en waar, maar te vurig, te scherp. Men wil dat niet. Men vergeeft iemand zyn ongelyk, maar men vergeeft hem niet de wyze

waarop hy beweert gelyk te hebben. Ik wist dit en daarom bleef ik altyd van Buitenzorg weg. Ik schreef heel bedaard memories en verzoekschriften en die hadden een goed effect, zooals gy uit dat besluit van 11 January gezien hebt. Door myne verdrietige stemming van het oogenblik heb ik my laten verleiden om van myn principe daaromtrent aftegaan, en het spyt my.

Na de audientie kwam ik tehuis en ging slapen. Toen ik wakker werd vond ik uw brief. Ik was zeer ontroerd zooals gy begrypen kunt. Dadelyk zeide ik tot Crone: ik ga morgen naar Parakan Salak (den dood van den heer v.d.H. wist hy reeds, door den koelie die dadelyk verteld had dat er iemand dood was) Crone raadde my dit af ‘want, zeide hy, hoe zult gy het woensdag maken als gy niet hier zyt?’ Laat den Gouverneur naar de .... loopen, zeide ik, gy hoort immers dat Everdine my daar roept! Waarlyk dit was toen myn voornemen. Ik had myn jongen reeds gezegd dat ik op reis ging, en dat ik heden morgen te vyf ure vertrekken wilde. In weerwil van dit voornemen bleef ik den ganschen dag nadenken of het wel goed was dat ik ging. Want ik besefte zeer goed dat de Gouverneur aan den algemeenen secretaris inlichtingen vragen zoude. Nu ik derhalve eens begonnen was met spreken

moest ik ook naar dezen gaan, daar er van de wyze waarop de algem. secr. de zaak voordroeg veel zoude afhangen. Was ik gegaan, dan had ik dit moeten verzuimen. De begeerte om u weer te zien, de zucht om by treurenden te wezen, de verpligting aan den anderen kant om hier te blyven, ten einde zooveel mogelyk ons belang te behartigen, alles woelde in myn hoofd door elkander. Ik veranderde gedurende den nacht telkens van besluit. Eindelyk besloot ik te gaan; maar toen het oogenblik van vertrek daar was, schreef ik dat korte briefje dat de koelie naar P.S. gebragt heeft.

Ik had dezen brief reeds zoover afgeschreven en meende als ik zelf niet ging dezen door een koelie te zenden; ik hoor daar echter dat morgen ochtend de heeren van den Heuvell en 's Jacob (predikant en adjudant van den G.G.) naar P.S. zullen gaan. Ik zal dezen brief aan Ds. van den Heuvell...

> [bedoeld wordt de heer W.R. van Hoevell, die in 1846 predikant te Batavia was en die, na in 1848 als ‘meeting-houder’ door den G.G. Rochussen uit Indië verbannen te zyn, de ‘leus’ ‘Vrye-Arbeid’ schiep. Zie: Nog-Eens-Vrye -Arbeid.]

... doen bezorgen, met verzoek die mede te nemen. Besluit ik dan nog om zelf ook te komen,

dan is er niets verbeurd. Gy hebt dan in allen gevalle een brief.

Ik ben heden morgen by den alg. secr. geweest, en heb ook daar myn best gedaan dien man te bewegen om zyne zaken goed aan den G.G. voor te dragen. Over het geheel geloof ik echter dat het myn voordeel niet geweest is. Ik spreek niet onderdanig genoeg naar den zin van die menschen.

En nu lieve beste Everdine, wat zal ik wel zeggen over den slag die u en allen getroffen heeft. Het is verschrikkelyk. Zeg aan Mevrouw v.d.H. dat myn hart bloedt by de gedachte aan haar verlies. Ik ken geen anderen troost dan mede te gevoelen, en dat doe ik, God weet het. Vergeef my dat ik niet lang schryf. Ik had heden avond nog tyd genoeg, maar myne aandoeningen zyn te hevig. Telkens sta ik op en loop heen en weer en dan schryf ik weer een regel. Groet de arme verlatene en de meisjes. Zeg maar niet veel van my, men weet het wel dat ik gevoel. Vaarwel lieve beste, ik ben heel bedroefd, maar myne liefde voor u blyft altyd boven, vaarwel myn engel, myne Everdine. Uw Eduard.

Geef den heer van den Heuvell stellig een brief voor my mede, ik wil dat hy den G.G. over ons engagement spreke.

Ik wil hier nog iets byvoegen waarover ik den geheelen avond gedacht heb of ik het schryven zoude of niet namelyk dit: Verzoek Mevr. van der Hucht aan van den Heuvell te vragen om by den G.G. op eene spoedige en goede plaatsing aantedringen. Als gy dit doet, zeg er dan vooral het volgende by. Ik zoude het hoogst onkiesch vinden als ik dit vraagde in myn belang. De positie der familie ligt my oneindig nader aan het hart, dan alle mogelyke plaatsingen, en het ligt bovendien niet in mynen aard om protectie te vragen. Daarom weifelde ik dit te vragen. Maar het belang van allen eischt het, geloof ik. Ik moet dadelyk geplaatst worden en wy moeten trouwen. Vertel het Mevr. van der Hucht toch goed, dat ik my wel wachten zoude, in deze omstandigheden haar met dit verzoek lastig te vallen, als ik niet geloofde dat het pligt is over alle bedenkingen heen te stappen. Er blyft ons niets over dan alles zoo goed mogelyk te schikken, en eene spoedige plaatsing van my hoort daar ook toe. Denk slechts aan Henriette en Sophie. Vaarwel lieve.

[De nu volgende brief is gedagteekend van 27 dagen later uit Poerwakarta in Krawang. Tusschen dezen brief en den voorgaanden ligt dus wat vermeld staat op blz. 27 laatste regels en blz. 28 van het voorgaand deel. Dekker had op last van den G.G. verzocht weder

in zyne hoedanigheid als vroeger naar Krawang te mogen terugkeeren; dit was geschied, en Everdine was na het overlyden van den heer Van der Hucht, daar zy het op Parkan Salak niet langer kon uithouden, met hare zuster Sophie te Tjanjor by den controleur Obdam gaan logeeren. De nu volgende brieven zyn dan ook daarheen geadresseerd.]

Aan Everdine van Wynbergen te Tjanjor.

XXVIII.

Poerwakarta, 28 February 1846.

Myn heele lieve Everdine! Zie je wel meisje lief dat de post van Maandag u een brief brengt? Ik heb een zeer goede reis gehad; het paard is een heerlyk beest dat niet genoeg kan geprezen worden. De weg was ellendig, en op sommige plaatsen ging ik met de voeten in de modder, en toch had ik hier aankomende nog werk om het beest intehouden. De ontvangst hier was perfect. De resident en zyne vrouw (die N.B. alle dagen hare bevalling verwacht) waren zeer hartelyk, myne kamer was al weder klaar. Phitsinger was blyde dat ik terug was gekomen. Heden morgen voor het ontbyt ben ik by Permentier gegaan. Ik had my voorgenomen om geene onaangename zaken aan te roeren en ik bevond my

hier goed by. Ik geloof eigenlyk dat die menschen een uitbrander verwacht hadden, en dat zy blyde waren er zoo goedkoop af te komen. Dat is dus alles wel hier (wat my betreft) maar overigens ligt de geheele Poerwakartasche maatschappy vreesselyk met elkander overhoop. Overal haken en oogen tot vechtpartyen incluis. Ik heb al overal gezegd dat ik terstond wil trouwen. Plaats is hier nergens, want by den Resident is alles vol, zoo zelfs dat ik geproponeerd heb om met Phitsinger in ééne kamer te gaan. Wees echter niet ongerust dat wy het niet zouden kunnen klaarspelen, al was het maar in een bamboezenhokje. Over dit alles nader aanstaande post. Er is hier eene jufvrouw gelogeerd, ik heb haar nog maar even gesproken. Ik heb te weinig tyd voor eene amourette, wees dus gerust deze keer. Ik ben zeer wel en hoogst gelukkig in ons vooruitzigt. Ik heb u innig lief myn best lief meisje.

De brief van den heer Rutering zend ik u woensdag. Ik heb nu haast. Groet onze Sophie en voorts wie gy wilt. Aanst. woensdag een langen brief. Dag myn lieve engel, ik heb gedurig aan u gedacht, wees maar weltevreden, onze wenschen zullen spoedig vervuld worden, adieu
geheel den uwen Eduard.

XXIX.

Poerwakarta, 4 Maart 1846.
(Woensdag.)

Ik weet wel myn lieve engel dat ik u beloofd heb ‘de volgende post meer’ en ik schryf ook, maar wil myne lieve Everdine met een korten haastig geschreven brief van haren Eduard genoegen nemen? Troost u maar, myn beste, heel gaauw hoop ik zelf te komen. Denk dat ik u heel innig liefheb en dus geen oogenblik langer wachten zal dan volstrekt moet.

Ingesloten brief aan Rutering. Lees dien en doe er een ouwel op, en tracht te bewerken dat ZEd. my met de eerste post antwoordt. De zaak is zóó: om aanteteekenen moeten wry een certificaat van de weeskamer hebben, om dat certificaat te krygen moet myne akte van bekendheid overgelegd worden, en voor ik die kan opmaken moet ik weten of Rutering dezelve zóó goed vindt, anders geeft het naderhand weder oponthoud. Als ik antwoord heb kan ik dadelyk het rekest aan de weeskamer schryven, dan zal ik het u ook toezenden met een extra koelie om te teekenen. Dan gaat dit terstond naar Batavia met een particulieren brief aan den secretaris dien ik ken, om spoed te maken. Zoodra ik dat certifi-

caat ontvangen heb, kom ik den volgenden dag.

Zend my nu maar dadelyk uwe geboorte-acte.

Ik ben heel gezond en opgeruimd. Ons vooruitzigt is al te schoon om verdrietig te zyn. Ik heb heel veel te doen en geen kwartier tyd, maar ik ondervind dat men my nog al op prys stelt, en dat is een genoegelyk gevoel. Ik ben met alle menschen wel. De resident is zelfs hartelyk en zyne vrouw ook. Waar wy zullen intrekken is nog onzeker, maar dat er voor gezorgd zal worden is zeker. Of by den resident, of by Permentier (die ons geinviteerd heeft) of in een nieuw huis dat nog niet af is, maar waar veel haast mede gemaakt wordt. De resident is er zelf naar toe gegaan om de menschen aan te sporen. Wees niet bekommerd, lieve Everdine, gy zult het hier zoo goed hebben als op Poerwakarta mogelyk is. Nu ik weet dat gy hier komt begin ik de plaats lief te vinden; niet zoo groot, maar eigenlyk mooyer dan Tjanjor. De menschen zyn allen onderling onwel, maar voor my is ieder byzonder goed. Ik ben met de goedheid van den resident en zyne vrouw verlegen. Ik mag alles doen behalve met de nieuwe jufvrouw van gezelschap spreken, want ik ben al te ondeugend zegt mevrouw Dikkelman. Men plaagt my met het dreigen dat men rapport aan u zal doen. Men denkt

niet dat gy alles weet. Als gy geld krygt is het goed. Zoo niet, dan zal ik my wel redden, wrees onbekommerd! Van van Deventer nog geen antwoord, ik denk Vrydag. Ik heb naar Batavia geschreven om myne kleederen, die nu al vyf, zes maanden in de maak zyn. Ik hoop ze te krygen. Zoo niet dan is het ook goed. Ons geluk hangt niet van een rok af.

Vergeef my myn slordig schryven. Ik heb veel te doen, lieve beste engel. Door veel te werken help ik den Resident die altyd in den brand zit, en daardoor verzeker ik u een goede ontvangst op Pwk. Ik kan u niet zeggen hoe dierbaar gy my zyt. Als die papieren in orde zyn wacht ik nergens op. Verlof voor 3 à 4 dagen heb ik al bedongen. Phitsinger komt waarschynlyk met my mede. Dag lieve beste. Over weinig dagen zyt gy myn bruidje. Groet Sofje.

Uw Eduard.

XXX.

Poerwakarta 6 Maart 1846.
(Vrydag).

Myn heele lieve Everdine. De post van heden bragt my drie brieven, een van van Deventer, een van Keuchenius en een van u, myn beste.

Die van van Deventer zend ik u ingesloten. Gy zult uit den inhoud zien dat die benoeming voor Padang (op zyn best genomen) nog lang duren kan, maar tevens dat de heer Pahud (directeur van Producten) my wel wil helpen. De heer Launy die volgens dien brief ongesteld is, is directeur van Middelen en Domeinen, en beide zyn leden van den raad van financiën. De president is de heer Ruloffs, die my altyd genegen was. Als nu die benoeming voor Padang niet geschiedt, of als de keus op een ander valt, houd ik my toch verzekerd dat de Raad van Financien wel by eerstkomende gelegenheid voor my zorgen zal. Wees dus maar heel gerust myne lieve. De hoofdzaak is ons huwelyk en dat gaat spoedig door, het overige is bywerk.

Met genoegen zie ik dat gy toch aan van der Hucht geschreven hebt. Bekommer u daar nu verder maar niet om, hoe het loopt wy zullen ons weten te helpen. Ik heb deze maand aan van der Hucht te betalen *f* 400 koper. Ik zal het op zyn tyd volgens myne afspraak kunnen zenden en nu zoude het my eigenlyk spyten, als hy dacht dat ik die schuld met uw geld betaalde. Daarom hoop ik het hem te zenden voor hy aan uw verzoek gevolg heeft gegeven.

Ik ben zeer benieuwd naar het antwoord op

uwe mededeeling aan de familie. Wilt ge my goed vertellen wat men u schryft?

Gy zult uit myn vorigen gezien hebben dat het my zeer goed bekend was dat wy aan de weeskamer moeten schryven. Ik hoop aanst. maandag antwoord van den heer Rutering te hebben en tevens uw geboorteacte te ontvangen, dan zal die zaak heel spoedig afloopen.

Ei, ei, mag ik met u tevreden zyn? Dat is het woord niet, lieve Everdine. Ik ben innig gelukkig. Ook ik zie de toekomst zoo vertrouwend te gemoet. Met Gods zegen kan er niets aan ons geluk ontbreken. Ik weet dat gy my lief hebt, en hoe groot myne liefde voor u is kan ik u niet uitdrukken. Weet gy wel dat wy in eene benydenswaardige positie zyn? Ook ik zoude met geen persoon willen ruilen. Eenige jaren geleden was ik waarlyk in moeyelyke omstandigheden. Nu heeft God alles boven bidden en denken, wèl gemaakt.

Misschien is het ons voordeel wel dat er in de vervulling dier betrekking op Padang eene vertraging plaats vindt, daar misschien de Gouv. Gen. over eenigen tyd beter aan eene voordragt ten mynen gunste zal gevolg geven dan nu dadelyk, omdat Z.E. misschien denken zal dat ik nu myne zonden nog niet genoeg geëxpieerd heb.

Nog altyd weet ik niet waar wy zullen intrekken. Beschouw dit echter niet alsof wy niet teregt zouden komen. Het is eer een embarras de choix. Permentier heeft ons direct geinviteerd, en ik geloof nog altyd dat de resident dit doen zal. Buiten die twee gelegenheden zouden wy in het huis kunnen trekken dat nu voor Phitsinger gebouwd wordt. Dit laatste was preferabel aan den eenen kant, omdat we alsdan vry en alleen zouden zyn, maar aan den anderen kant moeten wy dan uitgaven doen voor meubels enz. Die uitgaven zouden my niet afschrikken als ik hier myne standplaats had, maar om voor korten tyd ons interigten is immers onaangenaam.

Ja myn beste, ik kyk heel vriendelyk en niet strak, want ik heb uwen lieven brief voor my. Gy weet niet hoe beminnelyk gy in uwe brieven zyt, byna zoo beminnelyk als in persoon. Wat is liefde toch wonderlyk, het is een heilig gevoel. Het vooruitzigt, dat gy spoedig by my zult wezen maakt my zoo vrolyk en opgeruimd dat ik alles met genoegen doe. Alles schynt my lief en schoon. Als het mooi weder is, denk ik: ‘wat zullen wy aangenaam wandelen’ en als het regent: wat zullen wy genoegelyk thuis zitten.

Neen, ik zal my met niemand brouilleren. Myn geluk maakt my vriendelyk tegen ieder. Binnen

weinige dagen zal hier iemand trouwen, behoef ik u nog te zeggen dat ik hem benyd? (Dat heet zyn trouwdag, niet zyn meisje.)

7 Maart. Gisteren schreef ik het bovenstaande. Ik heb er eigenlyk niets by te voegen. Den brief van Keuchenius zend ik hier ook in. Er staat niets byzonders in dan dat myne kleederen afzyn, maar ik vind het zoo natuurlyk u de brieven toe te zenden die ik ontvang, opdat gy au courant raakt met myne connexien. Die Keuchenius en de jonge Hoogeveen (beide nog jong) hebben vroeger zooveel deel in myn lot genomen toen het my tegenliep.

> [Ik weet niet of dit slaat op den tegenwoordige minister van Koloniën of op zyn broeder die later Resident op Java geweest is. Met beiden was Dekker bevriend, en droeg hun achting toe.]

Amuseert onze Sophie zich nog al? Ik hoop het. Vindt gy niet dat gy na de mededeeling onzer plannen om spoedig aanteteekenen, nog gerust eenigen tyd by Obdam blyven kunt? Dat certificaat van de weeskamer zal niet lang uitblyven. Hoe is de verhouding tusschen u en mevrouw Obdam? Waarschynlyk zou de omgang op den duur u niet aangenaam zyn; hoe wèl zy is opgevoed (voor Indië) is toch de kloof tusschen in-

dische en europesche denkbeelden niet weg te nemen.

Ja, lieve engel, past het wel dat gy hemden voor my laat maken? Zoude men daarop ook aanmerking maken? Voor *ons* is het niets, wy zyn immers getrouwd, niet waar? Maar anderen zouden het welligt onkiesch vinden. Antwoord my daarop. Als het zonder aanstoot geschieden kan, zal ik u een model zenden, maar ik wacht eerst uw antwoord.

Vraag aan Henriette by gelegenheid De Eerlooze terug, ik wil dien hier door een klerk laten overschryven.

Dag lieve beste Everdine! Ik heb u heel lief, myn vrouwtje. Ik verlang zeer naar de post van Maandao. Duizend kussen van

Uwen Eduard.

XXXI.

Poerwakarta 9 Maart 1846.
(Maandag).

Lieve beste Everdine! Deze brief gewordt u zeker onverwachts daar ik denzelven niet met de post maar met de hoofdjaksa verzend, die ook een brief van my aan den controleur medeneemt. Als gy den hoofdjaksa ziet, geef hem dan een handje, het is een fatsoenlyk inlandsch hoofd.

Deze brief is buiten het boekje niet waar lieve engel? Ik heb heden morgen uw brief van den 7^{den} gekregen, waarin uw geboorteacte. Als gy er nu nog aan twyfelen mogt of ik haast maak u myn vrouwtje te maken, kan het volgende u daarvan overtuigen.

Ik had gehoopt heden morgen antwoord van den heer R. te krygen, omdat ik het rekest aan de weeskamer niet kon zenden voor ik wist of die Acte zóó goed was. Dit contrarieerde my dus zóó dat ik zeker heel strak heb gezien. Ik weet echter uit andere voorbeelden dat de weeskamer die Acte zoo aanneemt, en liet dus maar terstond dat stuk opmaken. Ik moest daarvoor vier getuigen hebben waarvan twee den eed moesten afleggen. De resident....

> [De heer Dikkelman wordt in de eerste brieven ‘de ass. resid.’ in de laatste telkens ‘resident’ genoemd-Of hy gepromoveerd was, of dat Dekker hem kortheidshalve ‘resident’ noemde daar hy geen resident boven zich hebbende er toch de functiën van waarnam, is my onbekend.]

De resident (tevens notaris) is goed, maar uiterst langzaam. Hy wilde alles op zyn gemak doen, maar ik heb hem forsch aangesproken, en ofezegd dat ik voor twee ure de acte wilde heb-

ben of dat ik my anders over hem zoude beklagen. Gy moet weten dat ik reeds een man te paard had klaar staan om naar Batavia te ryden. Enfin, na lang tobben en malen kreeg ik de Acte, de getuigen deden den eed en nu kon het rekest met de Acte en uw geboorte-acte weg. Waarheen? denkt ge. Naar Batavia? Dat kon immers niet want het rekest was van ons beiden en moest dus ook door u geteekend worden. Het had ons lang opgehouden als dat stuk nog eerst naar Tjanjor had gemoeten. Vier dagen tydverlies! Ik heb er een kostelyk middel op gevonden wel wat excentriek maar zeer doeltreffend. Ik heb het rekest ook voor u geteekend, en er staat brutaal weg ‘E.H. van Wynbergen’...

> [De aangehaalde woorden zyn in den brief geheel anders geschreven dan Deks gewoon handschrift.]

... onder. Ik beweer niet dat het op uwe hand gelykt, maar zeker denkt men niet dat het de myne is. Hoe vindt ge dit? Spreek er natuurlyk maar niet over. Ik hoop nu over vyf à zes dagen antwoord te hebben en dan kom ik dadelyk. Schryf my eens openhartig hoe gy deze ondeugendheid vindt?

Dag myn engel, ik verlang dol naar u. Reken er op dat ik zoo gaauw kom als ik maar eenigzins kan

Uw Eduard.

XXXII.

Poerwakarta 10 Maart 1846.
(Dingsdag).

Gy hebt gezien hoe ik my beyverd heb om spoed te maken. Indien nu de weeskamer my niet te leur stelt kan ik binnen weinige dagen antwoord hebben.

Ik ben eenigzins verwonderd uit uwen laatsten brief nog niets vernomen te hebben van brieven van Parakan Salak. Hoe is dit, lieve engel? Ik heb daaromtrent eene opinie welker juistheid gy zelve moogt beoordeelen. Ik denk namelyk dat gy wel reeds tyding van daar ontvangen hebt, en dat gy daarvan aan my niets meldt, omdat die tyding niet zoo is als gy wel zoudt wenschen. Men beknort u, of vermaant u etc., en gy wilt my zulks niet mededeelen om my niet moeyelyk te maken. Heb ik goed geraden?

Al heb ik nu in die gissing ongelyk, dan ben ik toch zeer nieuwsgierig wanneer men iets van zich zal laten hooren.

11 Maart. Het is niet veel geweest wat ik gisteren schreef. Ik was eerst van plan het aan Johan beloofde dekkleedje aan iemand uit het gevolg van den Jaksa mede te geven, maar ik zal het later als ik op Tjanjor ben maar zenden. Ik

heb het waarlyk drok; toch kan ik op het oogenblik niets uitvoeren, omdat byna niemand hier zyn pligt doet, noch de resident, noch de controleur, noch de kommies, noch de landheeren, noch de inl. hoofden. Het is hier een verwarde boel, de geringste opgave of inlichting kan ik niet krygen, ik moet op alles wachten. Als dat zoo voortgaat zal ik myn verslag niet afkrygen vóór ons aanteekenen, maar ik zal het dan ook den Resident ronduit vertellen dat het niet aan my ligt.

Gy schryft: ‘ik heb er geen idee op dat er van de familie overkomt.’ Als dat zoo is zal ik er my niet verdrietig om maken en er my niet ongelukkig om gevoelen, maar dit belet niet dat ik het zeer onhartelyk vinden zoude. Ik heb nog niet aan van der Hucht geschreven. Ik zie er zeer tegen op. Alle hartelykheid van mynen kant zoude op het oogenblik direct huichelary zyn. Ik ben verontwaardigd als ik aan hem denk.

Ik kan u niet beschryven hoe ik er naar verlang u weder te zien, schoon het my even als u hindert dat ik slechts zoo kort op Tjanjor zal kunnen blyven. Hoe nader men aan 't doel komt hoe verdrietiger elk uitstel is. Als wy aangeteekend zyn zal ik trachten te bewerken dat er twee geboden op één dag worden gelezen, want ik ben heel ongeduldig lieve beste Everdine. En

gy ook? Ik geloof het wel lieve engel, maar ik hoor het u zoo gaarne zeggen ‘dat drie weken toch een veel te langen tyd is.’ Wat meen je er mede dat gy eigenlyk te veel aan my denkt? Ik denk altyd aan u en nog denk ik dat het niet genoeg is.

Mogt men u van P.S. minder lief geschreven hebben, trek het u niet te veel aan, lieve. Het zoude zeker hard zyn, maar het zal u nooit aan liefde ontbreken, en al ware men nu een weinig verstoord op u, omdat hunne begrippen niet de uwe zyn, dat zal wel weder in orde komen als men naderhand u gelukkig ziet, en dan begrypt dat wy het toch niet zoo geheel mis hadden.

Dag lieve beste, myne Everdine, heb my goed lief, ik verdien het wel een beetje, want ik heb u heel heel lief, zie je?

Uw Eduard.

XXXIII.

Poerwakarta 13 Maart 1846.

Lieve Eefje! Heden ontving ik uwen lieven brief van eergisteren; het gaat my juist als u; ik heb een onweerstaanbaren lust om met u te praten.

Ik ben zeer blyde dat gy zoo wel zyt met Constance Cleerens...

[De dochter van generaal Cleerens, die toen resident

van de Preanger regentschappen was en in Tjanjor woonde. Men zie over hem Idee 1016.]

... en u over het geheel gemakkelyk gevoelt. Omtrent Henriette en Sophie ben ik met u van gedachten dat het jammer wezen zoude als zy te zamen naar Holland gingen, maar tevens dat wy niets kunnen dwingen. Misschien dat zy nog van gedachten veranderen. Schryf en attendant aan Henriette dat zy Indië van de allerongunstigste zyde gezien heeft, en dat het verblyf hier veel goeds en aangenaams oplevert, schoon dat haar nog niet ten deel is gevallen. Ik houd zooveel van Henriette, ik zie haar voor een stevig karakter aan. Ik hoop dat later ons geluk haar moge bewegen om van haar voornemen aftezien.

[Sophie is kort daarop in Indië overleden, terwyl Henriette in 't huwelyk is getreden met den heer baron van Heeckeren van Walien].

14 Maart Zaturdag.

Gisteren avond ontving ik:

1. Een brief van Pieter. NB. Zes maanden oud, Dezelve bevat weinig belangryks, als dat Mina nog altyd gaande wordt gehouden. De brief gaat hierby.
2. Een brief van Mispelblom, my toezendende de papieren welke voor ons aanteekenen be-

noodigd zyn. Dezelve gaan hier nevens. Is dat niet snel? Den 9^{den} 's middags verzond ik eerst ons rekest en den 11de heeft de Weeskamer reeds het certificaat afgegeven. Mispelblom heeft zich zeer verdienstelyk gemaakt, want anders schuift men altyd die zaken op de lange baan. Indien nu de heer Rutering my terstond had geantwoord zoude ik reeds heden naar Tjanjor hebben kunnen gaan, en ik had u reeds dezen avond kunnen kussen, dan hadt gy Maandag de bruid kunnen zyn. Nu echter zoude ik eene vergeefsche reis maken wanneer R. eene anders opgemaakte Acte van Bekendheid begeerde, en ik heb hier te veel werk om voor niets my 4 à 5 dagen te verwyderen. Bied nu als gy wilt, de trouwpapieren aan den Heer Rutering aan, en vraag ZEd. of het zoo voldoende is. Ik geloof ja; antwoord my dan zoo spoedig mogelyk; dan kom ik terstond. Lieve engel, ik ben zoo verlangend!

3. Een trommel met kleederen. Dit heeft Keuchenius voor my bezorgd. Ik kan de hulpvaardigheid myner vrienden op Batavia niet genoeg pryzen. De kleeren zyn juist niet erg naar myn zin, doch dat is de schuld van myn kleermaker. Ik heb nog nooit zulk een gekke pantalon gezien.

Nu lieve beste meisje, gy kunt nagaan hoe vurig ik op antwoord wacht, want daarvan zal

het afhangen of ik dadelyk komen kan. Ik heb waarlyk alle spoed gemaakt. Rutering alleen fopt ons door zyne onzekerheid.

Dag, lieve beste. Kon ik u zeggen hoe lief ik u heb!

Uw Eduard.

XXXIV.

[Tusschen dezen brief en den voorgaanden ligt klaarblykelyk het aanteekenen te Tjanjor, en de reis die DEKKER daarvoor heen en terug maken moest. Phitsinger schynt te zyn medegegaan.]

Poerw.k. 23 Maart 1846.
Maandagmorgen 8 uur.

Lieve bruid! Volgens belofte in haast dit weinige om u te berichten dat wy behouden zyn aangekomen, hoewel wy eerst gisteren avond te 10 uur ruim Pwk. bereikt hebben. De weg was vreesselyk slecht, en ik moet erkennen dat wy blyde waren toen de reis uit was.

Lieve engel, wil je haast maken met den brief voor Holland? Als gy gereed zyt wacht dan niet op een postdag. Denk dat ik er nog moet byschryven, en dat het dan nog voor den laatsten der maand op Batavia moet wezen. Vergeet niet my dan tevens den brief uit Holland terug te zenden.

Ik wil den perjei (?) niet ophouden. Gy behoeft hem niets te betalen. Het is een teruggaande man, dezelfde die ik vandaar met den brief van Rutering naar hier had gezonden. Die brief is tydig gekomen, en de afkondiging is gisteren geschied. Adieu myn beste lieve. Overmorgen schryf ik met de post.

Uw Ed.

XXXV.

Poerwakarta, 24 Maart 1846.

Lieve beste bruid! Ik hoop dat gy het briefje dat ik u den morgen na myne aankomst heb toegezonden nog tydig zult ontvangen hebben om niet ongerust te wezen. Ik moet erkennen dat de weg my heel lang is gevallen, en dat ik op het oogenblik van myn vertrek niet zoo opgeruimd was als ik gedacht had te zullen wezen. Het is ook eene moeyelyke zaak eene plaats op de kanape naast zulk eene lieve bruid te verruilen voor de modderplassen van eenen ellendigen bergweg. De weg was byna zoo slecht als myne liefde voor myn bruidje innig is, en dat is veel gezegd, lieve Eefje.

Misschien zal je uit myne wyze van schryven merken dat ik op het oogenblik nog al vrolyk ben, hetgeen schande genoeg is daar ik om de

33 paal die er tusschen ons liggen eigenlyk pligtshalve heel bedroefd moest wezen. Maar, meisje lief, ik kan het niet helpen, hoe ik my ook kwel, ik kan maar niet verdrietig zyn, waarvoor ik verschooning vraag. Ik denk noch aan Tjanjor, noch aan Poerwakarta, maar aan zeker plaatsje op tien paal afstand van Tjanjor, een plaatsje waar het allerliefst is, een plaatsje dat ik niet noemen mag, een plaatsje dat Tjikalong heet; foei, daar heb ik het toch genoemd!

Ik ben zeker weer heel ondeugend met myn Tjikalong, niet waar? Je hebt my myn woord teruggegeven, denk daaraan, en ik mag zooveel Tjikalong zeggen als ik wil. Myne andere belofte om u op Tjikalong geheel te gehoorzamen, zal ik stipt houden. Wees verzekerd dat ik gedurende de geheele reis van Tjanjor zal doen wat gy begeert. Ik zal compleet uw slaaf zyn en letterlyk gehoorzamen. Reken daar vast op. (Of een klein beetje ongehoorzaamheid u niet nu en dan aangenamer wezen zoude, wil ik niet beslissen.) O, ik gevoel my zoo innig, innig gelukkig.

Wees niet bevreesd dat ik u gedurende de bruidsdagen altyd gekheden schryven zal. Ik weet zeer goed en ik gevoel het diep dat onze verbindtenis ernstig is, en ik zal ook hoogst waarschynlyk in dien toon schryven, maar op het

oogenblik ben ik terdege vrolyk en luchtig gestemd.

Na zeventien uren te paard gereden te hebben kwamen wy te Pwk. aan. De resident was zeer vriendelyk. Hy vond het mooi dat ik woord gehouden had; hy zoude het nog mooyer gevonden hebben als hy geweten had hoe lief ik myne Eefje heb, maar dat zal nooit een ander begrypen. Mevr. Dickelman was nog niet bevallen, schoon men het dagelyks verwacht. Ik had wel gewenscht dat die zaak afgeloopen ware. By Permentier hoorde ik dat hy en zyne vrouw beide naar Batavia zouden gaan, en eigenlyk doet dit my genoegen, want ik was toch niet gerust u by eene vrouw te brengen die ik niet voor goed houd. Ik verwacht altyd nog eene invitatie van den Resident hetgeen my liever is, anders trekken wy in het huis van Phitsinger dat byna af is. Ik gis dat Dickelman wacht met inviteren tot na de bevalling van mevrouw.

Phitsinger is wel, en groet u.

Ik moet bekennen dat ik weinig lust heb om te werken, maar ik moet wel om op 5 April by myne lieve bruid te zyn.

25 Maart, Woensdagmorgen. Over een uur vertrekt de post, myn brief voor Holland is al gesloten. Myn laatste woord aan myne moeder

was een post scr. ‘Laat ik u nog even herhalen lieve Moeder, dat ik zoo innig gelukkig met myne Everdine ben.’

Ik heb over het geheel zoo geschreven dat men zich zeker met mynen brief verheugen zal, en ook heb ik goed verteld dat het uwe schuld niet is dat uw brief misschien te laat komt, en dan wel honderd maal dat gy zulk een lieve hartelyke meid zyt. Hoe kan ik zoo aan myne moeder jokken, niet waar?

Als uw brief nu nog voor zaturdag komt, zend ik dien evenwel per mail, anders per volgende.

Lieve beste, ik heb het vry drok, mag ik kort zyn? Je weet wel dat ik u heel heel lief heb, en dat zou wel dienen ook, want ik heb immers geteekend. Dag lieve engel, myn lief bruidje!

Ja, dit moet ik u nog absolut schryven. Gy weet dat ik aan v.d.H. beloofd had voor het einde van Maart myne schuld aan hem af te doen.

Dit bedroeg	*f* 195 koper
en voor het paard	*f* 240 koper
	———
	f 435 koper

Dit geld heb ik by elkander, maar enkel in zilveren munt. Nu zoude ik het wel is waar kunnen verwisselen maar dat is jammer, en dan houd ik ook niets over. Hoe moet ik doen? Betalen is pligt, want om dit als het ware in afrekening

van het andere te houden is niet heel delicaat. Hoe denkt gy er over? Hoe het zy, als het te pas mogt komen, vergeet dan niet, dat het geld klaar ligt, en dat hy niet denken moet dat ik woord breek. Heeft hy u nog niet geschreven?

Adieu, myn lieve beste. Gy zyt al myn geluk.

XXXVI.

Poerwakarta, 26 Maart 1846.

Heden morgen schreef ik beide inliggende brieven, lieve beste bruid. Lees ze; als ze goed zyn zoude ik gaarne zien dat dezelve naar P.S. verzonden werden. Vooral ten aanzien van den brief aan nicht verzoek ik uwe oplettendheid. Ik heb met voordacht zoo geschreven. Ik geef nicht in den brief waarlyk al de eer die haar toekomt, maar tevens laat ik goed hooren wat volgens my ons toekomt. Beoordeel dien brief eens heel oplettend, lieve beste, en laat u niet te veel leiden door de half ondergeschikte positie welke er ten uwen aanzien altyd met nicht bestaan heeft. Uwe hartelykheid en dankbaarheid voor het genotene zyn wel geplaatst, maar ondergeschiktheid lieve engel zoude voortaan minder passen. Vindt gy echter den brief niet goed, houd dien dan gerust by u en schryf het my, dan zal ik veranderen wat u niet aanstaat, want lieve beste gy moet

nooit uw oordeel beneden het myne stellen. Als mevrouw van der Hucht wèl denkt, en dit vertrouw ik, zal het haar omtrent uwe toekomst gerust stellen, daar zy nu toch ziet dat ik niet gedoog dat men u te na komt. Ik weet wel myne lieve dat gy liever ziet, dat ik my niet op eene wyze voor u interesseer die ons vyanden maakt, maar zoude deze brief daartoe leiden?

Morgen hoor ik toch iets van myne lieve bruid, niet waar? Maandagmorgen, den dag na myne aankomst, stond ik er onwillekeurig by toen Nikolaas het postpakket openmaakte. Hoe gek, niet waar? Maar morgen mag ik er toch weer by staan, en dan nog een paar postdagen, en dan niet meer, dan heb ik de lieve bruid zelve in plaats harer lieve brieven.

Het geeft my een wonderlyk gevoel geene brieven meer van myne Eefje te zullen ontvangen. Een jongen verloor een stuiver en schreide. Een heer gaf hem twee stuivers in de plaats en de jongen schreide voort. Waarom toch? vraagde de man. ‘Och m'nheer, had ik nu dien stuiver niet verloren dan had ik nu drie!’ Zie, Eefje, ik ben wel eenigzins in het geval van dien jongen. Weldra zult gy altyd by my zyn, en hoe innig gelukkig my uwe tegenwoordigheid maken zal, denk ik toch dat ik meermalen met

een soort van teleurstelling den postdag zal te gemoet zien, die my geen brieven meer brengen zal. Dan zal ik treuren om den stuiver dien ik verloren heb, en wel eens vergeten dat ik daarvoor oneindig meer in de plaats heb gekregen. Het komt my voor als ondankbaarheid om uit verlangen naar eene schoonere toekomst te vergeten hoe gelukkig ik met uwe brieven was, en ook hoe aangenaam het schryven aan u was, de uitdrukking van al wat ik dacht, geloofde en gevoelde.

Ik zal morgen al uwe brieven in een enveloppe doen, er zullen nog eenige bykomen, en dan bewaar ik het pakje als het schoonste souvenir om te openen op den 10, 11 of 12 April 1847, den verjaardag van ons huwelyk. Ik schreef u daarover reeds vroeger, myne lieve, toen wist ik nog zoo naauw den datum niet te bepalen, wat zyn wy gevorderd sedert al ons schryven vóór N.J! Ik maak er my een illusie van op dien dag u heel ernstig te vragen of gy gelukkig zyt, en als gy dan toestemmend antwoordt, en u zoo gelukkig gevoelt als liefde u heeft kunnen maken, o lieve Everdine, dan zullen wy op dien dag zoo innig tevreden op den 26 Septr. 45 terugzien. Al het verledene is my als een zalige droom. Batavia, Bolang, Parakan Salak en Tjanjor komen

my voor den geest, en overal zie ik *u*. Weldra zullen er nog andere beelden by komen als ik aan het verledene denk, plaatsen en omstandigheden waar en waarin ik by u zal geweest zyn, na Tjanjor.

Wanneer nu hier deze brief eindigde wenschte ik wel den loop uwer gedachten te kunnen volgen na dat lezen der woorden: na Tjanjor. Leg den brief eens neer, en denk dan, en schryf my wat ge gedacht hebt. Durft ge dat, en wilt ge dat?

Hoor eens lieve, laat ons de weinige dagen die ons nog tot briefschryven over zyn goed gebruiken. Laat ons elkander toonen dat wy niet alleen faute de mieux geschreven hebben, maar dat het ons een werkelyk genot is geweest door tot het laatste toe alles wat in ons hart omgaat, mede te deelen.

Na Tjanjor dus. Als de plegtigheid is afgeloopen en de gelukwenschingen ontvangen zyn, zult gy waarschynlyk heel kort daarop de omringende personen vaarwel zeggen, en hetzy wy naar Buitenzorg gaan, of direct naar Poerwakarta vertrekken, in allen gevalle bevindt gy u dan met my op reis. Ik geloof het dat gy my liefhebt en my vertrouwt, en toch voorspel ik u dat in die eerste oogenblikken uwe stemming zeer weemoedig wezen zal. Het afscheid van Sophie zal u treffen, zelfs mevrouw Obdam zal u eene belang-

ryker persoon toeschynen dan vroeger, en gy zult by u zelven zeggen: ‘ik wist niet dat ik zoo aan haar gehecht was.’ Dit is echter schyn. Noch haar, noch Sophie, noch het huis dat gy verlaat, zult ge betreuren, maar de gedachte dat nu eindelyk uw levenslot onherroepelyk beslist is, zal u als lood op het hart drukken. Rutering zeide het onlangs, en ik geloof het gaarne. Nu nog zoude het u spyten als ons huwelyk werd uitgesteld, en toch houd ik my overtuigd dat op het beslissend oogenblik eenig uitstel u welkom zoude zyn. Ik geloof dat dit by alle brave meisjes het geval is, en menig huwelyk zoude verschoven worden als men niet vreesde een gek figuur te maken. Ik zeide u onlangs dat ik my niet goed in uwe positie verplaatsen kan, dit is de waarheid maar ik gevoel er toch wel iets van.

Heeft er niet eene worsteling by u plaats tusschen begeerte naar de toekomst en gehechtheid aan het verledene, tusschen liefde en schaamte? Antwoord my daar eens goed op, lieve engel, en denk er aan wat ik u verzocht heb om namelyk den tyd die ons nog tot schryven overblyft goed te gebruiken. Onze verloving is juist zoo geweest als ik geloof dat ze wezen moet, eene langzame toenadering tot het huwelyk, en wy zyn ver genoeg gevorderd om den stap te doen, die allen

afstand tusschen ons moet wegnemen. Wees in uwe volgende brieven nog openhartiger dan ooit denk lieve, dat het de laatste zyn zullen.

Stel nu dat wy zooals ik altyd nog geloof naar, Poerwakarta zullen gaan. De eerste plaats waar wy toeven zullen is Tjikalong. Ik noem nu die kampong niet in scherts, geloof my. Dan hebben wy tien palen afgelegd; dit is ruim genoeg, het is eene lieve nette plaats wraar gy zeer comfortable logeren kunt. Waarschynlyk komen wy daar tegen den middag vyf à zes uur. Wy zullen te zamen theedrinken, en ik die anders nog al stoutmoedig ben, zal er tegen opzien u een kus te geven. Waarschynlyk zullen wy beide verlegen zyn. My zal het toeschynen alsof ik u door te groote gemeenzaamheid beleedigen zoude, en misschien zal ik meer afstand in het oog houden dan gy zelve verlangt. Menigmaal vraagde ik u hoe het aangaande zekere zaken in uw binnenste gesteld was. Eens, in de fabriek, stemdet gy iets toe, maar overigens scheen het alsof al myne meeningen vry ongegrond waren. Hoor eens Eefje, over het algemeen weet ik zeer zeker dat uw geslacht juist zoo is als het onze, en vrouwen die niet heel zedig zyn, zelfs nog erger dan wy. Gy begrypt echter wel dat ik u niet met anderen gelyk stel, ik acht u zeer hoog, geheel afge-

scheiden van myne liefde. Maar daarom houd ik u niet voor flaauw. Sedert uw 18de jaar hebben duizende gedachten die gy nooit noemen zoudt uw hoofd doorkruist; uw gestel is er niet naar om slechts van tulle en neige te droomen. Is het niet waar, lieve beste lieve bruid? En waarlyk ik hoop dat gy zoo zyt. Eene koele vrouw zoude my slecht passen, want ik ben niet koel.

Schryf my eens goed myn engel, hoe gy verkiest dat ik te Tjikalong omtrent u handel. Ik wil noch niais wezen door te groote beschroomdheid, noch u krenken door te groote familiariteit. Geloof my dat uw wil op dit punt my heilig wezen zal. Nu moet ik u nog iets zeggen dat u misschien eene vreemde waarschuwing toeschynt, maar ik wil niet dat gy u in iets bedriegt. Stel u van dat andere niet te veel voor, en denk dat het begrepen was onder de zaken waarvan Salomon zeide: alles is ydelheid. En hy kon het weten want hy had N.B. 800 vrouwen. Rhynvis Feith (de dichter van: Le Tombeau) stond in betrekking tot een duitsch meisje, als voogd geloof ik. Hy had er zich op toegelegd heel vertrouwelyk met haar te zyn, en bracht het zoover dat zy niets voor hem achterhield. Zy trouwde en den dag na haar huwelyk, vroeg hy haar volgens zyne gewoonte hoe zy geslapen had? Zy waren

alleen; en daar zy van hem gewend was over alles onderhouden te worden, meende zy dat dit eene soort van gewetensvraag was, en geene gewone ochtendbeleefdheid. In plaats van dus te antwoorden: heel wel, ik dank u, bekende zy zeer naïf, den ganschen nacht gedacht te hebben: ‘lieve hemel, is het anders niet!’. Dat gezegde drukt veel uit. Vooreerst blykt daaruit dat de verwachtingen van meisjes wel degelyk hoog gespannen zyn (Feith zegt er uitdrukkelyk by, dat het een braaf zedig meisje was) en ten tweede dat die verwachting heel dikwyls wrordt teleurgesteld. Hoe vindt ge die historie? Zult gy ook zoo openhartig wezen? Ik vertrouw er zeker op.

Vrydag avond. Ja myne beste, ik kreeg van morgen uwen brief met de ongeslotene aan myne moeder. Die brief was heel lief en hartelyk, en slaat volkomen met hetgeen ik over u geschreven heb.

Ik moet wel aan v.d. Hucht schryven, want gy vraagt het my. Maar lieve ik zie er zoo tegen op. Hoe zal ik hem noemen? Enfin, ik zal er dadelyk aan beginnen.

Zie zoo, daar ligt de brief. Ik heb hem geschreven zooals men castorolie inneemt; snel, om de leelyke smaak. Zie je, dat ik u vry goed gehoorzaam? Het was my waarlyk eene opoffering

er aan te beginnen, maar nu het af is, is dat bezwaar ook al weer voorby. Ik onderwerp ook dien brief aan uw oordeel. Als dezelve niet deugt, zal ik eene andere maken; maar het is my zeer moeyelyk.

Lieve beste, hoe moet het nu met de communicaties? Is het nog tyd genoeg na den 5^{den}? Moeten er naar Holland ook statieuse kennisgaven? Ik denk dat gy dit wel by uwe brieven zult hebben afgedaan.

Nu ga ik slapen, lieve engel. Ik heb u innig lief. Zult gy op dezen brief uitvoerig antwoorden? Dag lieve bruid!

Uw Eduard.

Over dat geld van v.d.H. had ik u reeds geschreven. Ik heb het liggen; maar de reden die ik hem opgeef is, zooals ge weet, de ware niet. Althans niet de voornaamste. Indien ik hem dat geld zend ontblooten wy ons; ik hoop nu maar dat hy terug schryft het te behouden ten einde verrekend te worden. Staat hy er echter op, dan zal ik het zenden. Wanneer gy nu weder aan hem schryft, verzoek hem dan om eene opgave van den stand uwer zaken; wat wy te goed hebben en wat wy schuldig zyn. Indien v.d. Hucht tot het ontvangen daarvan niet behulpzaam kan of wil zyn, zullen wy (na 10 April) ons zelven

helpen. Goede nacht myn engel. Groet Sophie en de anderen.
Als ge naar P.S. schryft groet dan mevrouw Holle vooral heel hartelyk. Hoe maken het de jongens?

XXXVII.

Poerwakarta 29 Maart 1846.
Zondag avond.

Lieve beste bruid! Het zal u verwonderen per expresse iets van my te hooren. Het komt dewyl ik heden avond een idee heb gekregen dat ik u moet mededeelen en waaromtrent ik uwe opinie weten wil. Ik heb u beloofd den 5^{den} op Tjanjor te wezen en dat kan ook. Ik zelf verlang natuurlyk vurig by u te zyn; maar ik heb den geheelen dag er over gedacht, dat het zoo nuttig wezen zoude als ik voor ons huwelyk nog een 2 à 3 dagen te Batavia was, voornamelyk om by den heer van Nes te gaan. Als ik nu den 5^{den} van hier ga zoude ik twee dagen te Batavia kunnen zyn, en eerst den 10^{den} by u; ik moet daartoe dus uw verlof hebben. Waarlyk lieve, als gy het niet goed vindt doe ik het niet, en zeg het toch ronduit als het u maar eenigzins verdriet doet. Ik heb er zeer veel voor over nog voor ons trouwen eenige dagen by u te zyn, die dagen zyn te schoon om zoo kort te duren. Als ik dus den

10^{den} op Tjanjor ben wilde ik tot 14 of 15 met trouwen wachten. Maar schryf my opregt of ge het goed vindt dat ik vyf dagen later kom. Het is natuurlyk in ons voordeel als ik van Nes spreek, en later kan en wil ik niet van u afgaan. Wie weet hoe lang het nog duurt eer wy te zamen op Batavia kunnen zyn.

Zend my de afdruk van uw cachet om daarnaar een stempel te doen snyden.

Hebt ge ook nog iets op Batavia te doen?

Nog iets. Op Batavia zal ik natuurlyk geld noodig hebben voor een en ander. Denkt ge dat ik van dat geld gebruiken kan dat ik voor v.d. Hucht bestemd heb? Ik heb op het oogenblik geen ander; het is *f* 435 koper.

Houdt brenger dezes niet lang op, want als gy het toestaat ga ik den 4^{den} 's middags op reis. Zult ge my heel opregt antwoorden op myn laatsten brief per post? Ik hoop daarop vrydag. Adieu lieve engel.

Uw Eduard.

Geef den perjei *f* 1 koper; als hy snel rydt krygt hy hier nog twee. Hebt ge ook geld noodig? Schryf het my.

XXXVIII.

Beste lieve bruid. Ik ben waarlyk heel ver-

drietig over de zaak, maar gy moet er u maar niet over bekommeren. Ik heb goed nagedacht wat ik doen moet en daarop heb ik u den brief geschreven die hier by gaat. Zend dien brief aan mevrouw v.d.H., met dat notatje er in, en zeg daarby: zie, dat schryft Dekker. Ik sta er op dat men my niet van insoliditeit verdacht houdt, en daarom is het noodzakelyk dat men op P.S. myn brief leze. Schryf er by wat ge wilt, maar zend myn brief zeker. Ik had over v.d.H. heel anders kunnen schryven, maar natuurlyk heb ik my ingehouden. Zyn gedrag is schandelyk. Foei, durft hy zoo iets zeggen, die zelf zyne familie gebrek liet lyden. Gelukkig dat ons lot niet van zyne opinie afhangt. Wees maar gerust lieve beste Bruid, ik heb u innig innig lief, en al liep ons alles tegen, wy hebben aan elkander genoeg. Vaarwel myn engel tot den 5^{den}. Ik verlang nu ook zeer naar nadere brieven van u, of gy iets van Henriette gehoord hebt. Schryf my toch goed wat ge weet.

In allen gevalle ga ik nu niet naar Batavia, schoon het nuttig geweest ware om van Nes. Doe nu toch vooral zooals ik u in den brief verzoek, namelyk de kwitantie en eene nota aan van der Hucht zenden. En dan den brief met de duplicaat-nota aan mevrouw v.d.H. ter lectuur.

[De bygaande brief die ter lezing naar P.S. moest gezonden worden luidde:]

Poerwakarta 30 Maart 1846.
Maandag morgen 11 uur.

Lieve Everdine. De post bragt my zoo even uwen brief die een oogenblikkelvk antwoord vordert. Ik moet erkennen dat myne eerste aandoening verontwaardiging was. Waarlyk lieve engel, waart gy niet myne lieve zachtzinnige bruid, dan kreeg v.d.H. een brief van my die alles behalve zacht was, maar vertrouw er goed op dat ik geene onaangenaamheden maken zal, zoolang ik die slechts eenigzins kan vermyden. Dat de heer v.d.H.u geen geld wil geven staat aan hem; verpligt is hy het niet, want een gegeven woord is niet by allen verpligting. Slechts enkele zeer onnozele menschen laten zich daardoor binden, ik schyn daaronder te verkeren. Ik had beloofd de aan ZEd. verschuldigde *f* 435 koper in Maart te betalen. Hier zyn ze. Gy weet dat dit geld reeds lang gereed lag, en tevens de redenen die my belet hebben het eerder te zenden. Verzoek den heer Obdam inliggend bewysje te teekenen. Ik hoop dat het nog op morgen, dus vóór April, kan geteekend worden. Zend dat bewysje terstond aan den heer v.d.H., en zend er de nota by.

Het duplicaat van de nota moet by dezen brief blyven.

De brief welke heden morgen per expresse gegaan is vervalt geheel. Ik ga niet naar Batavia, maar kom den 5^{den} by u. Het hindert my dat gy onaangenaamheden hebt en alleen zyt. Zoo iets moet voor myne rekening komen. Het zy u een troost dat ik tegen dusdanige teleurstellingen wel bestand ben en gewoonlyk raad weet.

Ik hoop dat de brieven welke ik u per laatste post toezond aan Mevr. van der Hucht, W. van der Hucht en Henriette reeds bezorgd zyn. Ik hecht er aan dat men wete dat die brieven geschreven zyn voor ik iets wist van deze historie; ook is het goed dat de heer v.d. Hucht zie, dat ik niet vergeet myne beloften natekomen, ook zonder dat men wissels op my afgeeft.

Indien myn vader gekomen ware zoude ik stellig geld van ZEd. hebben kunnen krygen, want dit is my nooit geweigerd als ik slechts eene voldoende reden had, en myn vader is zeer nayverig op de soliditeit zyner kinderen. Ik zal eens goed nadenken wat my te doen staat. In allen gevalle wees niet bevreesd, lieve meid, het zal tot ons geluk niet toe of afdoen. Ik erger my niet zoozeer over de zaak, als over de menschen.

Adieu lieve beste. Ik schryf dezen in groote

haast. Zorg toch vooral dat het bewysje van Obdam terstond aan v.d.H. gezonden wordt, opdat hy spoedig wete, dat ik myn woord gehouden heb.

Het spreekt vanzelve dat ge den Heer Obdam ‘verzoeken’ moet dit geld voor rekening van den heer v.d.H. in ontvangst te nemen. ZEd. kan dit dunkt my niet weigeren. De oorzaken die hiertoe leiden regarderen hem niet.

XXXIX.

Poerwakarta 1 April 1846.

Lieve beste bruid. Gisteren avond schreef ik u een brief dien ik echter heden morgen weder verscheurd heb, omdat ik daarin eenigzins verdrietig gestemd was, en al liep ons alles tegen, verdrietig te wezen in myne omstandigheden is zooals gy wel zegt, ondankbaar. Ik ben veel te gelukkig met u, dan dat ik my over omstandigheden van buiten te veel zoude ergeren; dit neemt niet weg dat ik my de handeling van van der Hucht zeer aantrek. Het geld dat hy u beloofde had hy gerust kunnen houden, indien hy my slechts die *f* 400 koper had laten behouden. Hy wrist dat ik in December byna *f* 3000 heb betaald, en dat ik dus het hem verschuldigde niet van myn overvloed genomen heb. Dat ik hem de koopsom van het paard in Maart betalen zoude was myn eigen ge-

zegde. Ik had even goed kunnen bepalen in April of Mei, en nu gaat hy voor het einde van den bepaalden tyd reeds aan anderen over myne schuld spreken, en my compromitteren alsof ik een slechte betaler was. Zyn gedrag is zeer schandelyk.

Ik hoop dat gy het zakje met *f* 342 zilvergeld...

> [Of het nog zoo is weet ik niet, maar als ik my uit MULTATULI'S verhalen wel herinner dan rekende men in zyn tyd in Indië met zilveren guldens, gelyk aan den gewonen holl. gulden, of met guldens koper, die een waarde voorstelden van ongeveer tachtig centen. Deze herinnering klopt ook nagenoeg met de hiergenoemde cyfers.]

... goed ontvangen hebt; het is Maandag, twee à drie uren na het ontvangen van uwen brief verzonden. Het geld is dus nog in Maart betaald. Ik geloof dat ik soliede gehandeld heb, en dat myn gedrag gunstig afsteekt by zyne kwade trouwr. Eigenlyk moest hy zich schamen, maar na alles wat ik nu van hem gezien heb, geloof ik niet dat hy zich met schaamte veel ophoudt. Hoor eens Eefje, zachtheid in ons oordeel is goed, maar waar de zaken zoo duidelyk spreken, kan men toch wel tot eene opinie komen, en dus... ik houd hem niet voor een braaf mensch. In den brief dien ik verscheurde stonden zwaarder termen.

Ik reken al uit wanneer de perjeis terug kunnen

komen. Gy begrypt al dat de eerste van hier ging voor ik uwen brief had, en het doet my zoo leed dat dezelve gegaan is, maar wie kan alles vooruit zien. Ik hoop dat myn brief met den 2^{den} perjei niet lang daarna gekomen is, en dat dezelve u eenigszins genoegen gedaan heeft, om de wyze waarop ik de indirecte aanmaning van v.d.H. terstond beantwoord door geld te zenden. Myne eer is daardoor, voor zoo verre die gevaar liep, gered, maar tevens ben ik in eene moeyelyke positie, want ik heb nu geen geld. Oppervlakkige beoordeelaars zouden zeggen: 'Zie je wel, daar hebben wy het al, nog niet eens getrouwd en reeds geldgebrek!' Ik ben er wraarlyk verdrietig om, temeer daar wy den schoonsten tyd van ons leven nu door zwarigheden van zulken aard moeten verbitterd zien. Zoo gaarne dacht ik aan u en onze liefde, en ik moet my nu met nadenken over ellendige geldzaken bezighouden.

Nu iets anders. Zondag middag dacht ik er over om nog voor ons huwelyk naar Batavia te gaan. Daarop zond ik u den volgenden morgen die expresse om u daartoe verlof te vragen. Ik had op Batavia waarlyk veel te doen.

Toen ik echter Maandag morgen met de post uwen brief ontving, waaruit ik zag dat ge verdrietig waart, trok ik dadelyk het plan in, om u

niet alleen te laten. Ook is er van het gaan naar Batavia thans geen idee meer, want ofschoon ik er noodig wezen moet, heb ik toch geen geld daarvoor, en ik zoude er veel geld noodig hebben. Maar lieve, denk eens goed is het wel goed dat ik nu den 5^{den} kom? Voor ons huwelyk moeten wy noodzakelyk eenig geld hebben, al was het dan slechts *f* 400 à *f* 500. Als ik nu op Tjanjor ben voor dit in orde is, zal ieder vragen: 'waarop wachten zy nu?' Is het nu niet beter lieve engel, dat ik niet kom voor ik meer van de zaak weet? Stel dat het nu zes à acht dagen langer duurt, ik hoop toch dat in dien tyd iets beslist wordt. Eigenlyk kan ik niet oordeelen voor ik eenig antwoord van u heb.

Over het geheel loopt het ons tegen. Het aanbod van Permentier is vervallen, omdat zy beiden naar Batavia gaan. De resident verwacht de geheele familie Hofland te logeren, ik kan er niet van spreken om hier in te trekken, vooral daar mevrouw Dikkelman nog niet bevallen is, hetgeen al voor een maand verwacht werd. Het huis van Phitsinger is nog al niet af, en het had volgens berekening toch gereed moeten zyn. Ik ben heel verdrietig lieve beste.

Ik laat dezen brief liggen tot het laatste oogenblik om te zien of er nog een van de perjeis terug

komt, ik wilde zoo gaarne voor de verzending van dezen nog iets meer weten. God weet of wy niet in een inlandsch huis zullen moeten intrekken. Ik ben niet opgeruimd maar toch heb ik u heel heel lief, beste Everdine, want daarom juist ben ik verdrietig, dat ik het u in den eersten tyd niet zoo goed zal kunnen geven als ik wenschte. Hoe het ook gaan moge, in allen gevalle zal ik raad weten.

12 uur. Nog geen perjei. Begryp myne positie toch goed, lieve engel. Ik wilde zoo gaarne by u zyn, maar eerst moeten de zwarigheden uit den weg geruimd wezen. Ik tob nu over het geld en waar wy zullen intrekken. Voor het vertrek van de post zal ik natuurlyk geene zekerheid hebben. Ik kom dus niet op den vyfden, maar ik hoop u Zaterdag te schryven dat ik de zaken geklaard heb, en dan kom ik zoo gaauw mogetyk. Vergeef het my toch dat ik niet kom, ik lyd er zelf veel onder. Ik moet voor myn vertrek van hier toch zekerheid hebben. Ik ben waarlyk verdrietig.

Daar ontvang ik uwen brief in antwoord op den perjei. Nu lieve beste, al wras ik nu nog van plan naar B. te gaan, op zulk een verlof ging ik toch niet, het schynt u zeer te verdrieten. Nu hoop ik heden avond nog antwoord te krygen van die tweede, of gy dat geld behoorlyk ont-

vangen hebt. Ik ben er eigenlyk wel ongerust over, want het is toch zoo gemakkelyk er mede op de loop te gaan.

Ik kan u over myne komst niets zeggen. Maar lieve, ik beloof u dat ik doen zal wat ik kan. Ik heb op het oogenblik allerlei onaangenaamheden maar ik heb u heel heel lief, vertrouw daar vast op. Als ik Zondag niet kom, krygt gy toch dien dag een brief van my met berigt. Schryf my ook nog met de post; mogt ik dan weg zyn, dan zend men my den brief na. Vaarwel lieve engel, vertrouw er vast op dat ik u innig lief heb.

Uw Ed.

O, ik verlang zoo naar latere tyding. Nu weet ik niet wat ik van de zaak denken moet. Kunt gy geld krygen van v.H. of mevrouw v.d.H. neem het dan.

> [Nog is er een klein briefje zonder datum, waar van ik niet weet of het geschreven werd, gedurende de paar dagen die Eduard in Tjanjor was om aan te teekenen, of in de laatste dagen voor het huwelyk of misschien gedurende de 27 dagen die er liggen tusschen brief XXVII en XXVIII? Hier is het.]

XL.

Il ne m'est nullement agréable de ne pas te rencontrer, ma chère Everdine avant l'après midi;

mais vraiment je n'ose pas. Je crois qu'on ferait des remarques si je passais toute la journée chez toi. Je te l'avais bien prédit que nous devrions nous gêner à Tjanjor. Crois-moi tu ne sais pas encore à quel point on pousse ici les idées de ce qui est convenable ou non, et la permission qui m'est accordée n'empêcherait pas qu'à la fin on ne désapprouva notre conduite, si je suivais la volonté de mon coeur. Entre nous il n'existe point de convenances (n'est-ce-pas?) mais il faut que nous pensions à ce qui en suivrait si l'on pourrait faire des remarques à ton égard. A.P.S. je ne m'en souciais pas, puisque l'opinion de la familie quoiqu'on condamnait notre familiarité ne serait pas allé plus loin, mais ici j'ai bien peur de faire quelque chose qui ne serait pas conforme à ce qu'on croit convenable. L'après midi je viendrai faire un tour de cheval avec Mr. G. J'aurai soin de ne pas aller trop loin, afin de pouvoir nour promener après, si le temps le permet.

Adieu ma chère, mon Everdine, tu comprends qu'il me tarde de te voir, mais je n'ose pas. Bien tot j'espère que nous serons libres de nous voir et de nous aimer toute la journée, sans avoir à faire aux idées d'autrui. Adieu jusqu' aprés-midi je pense toujours a toi ma petite femme.

ton Ed.

[En hiermede sluit deze reeks brieven. Hoe het jonge paar aan geld kwam en wanneer Dekker naar Tjanjor reisde, blykt dus niet. Den 10^{den} April trouwden zy daar. Van Tjanjor gingen zy naar Krawang, waar Dekker, volgens den staat van dienst, blz. 14 vorig deel, tot 18 Mei bleef. Ze woonden er in 't huis van den Ass. Resid. Dikkelman.

Everdine Huberte van Wynbergen was den 26sten Septr. 1819 te Antwerpen geboren. Zy was dus eenige maanden ouder dan Dekker.]

Eerste huwelyksjaren.

Nu volgen eenige losse onsamenhangende brieven; maar vooraf wordt hier nog mededeeling gedaan van een schryven van Abraham Des Amorie van der Hoeven, den gevierden dichter en kanselredenaar, die in dezen tyd remonstrantsch predikant te Utrecht was, en die weinig jaren later, in 1848, reeds overleed. Ik vond dezen brief kenschetsend voor beide vrienden; en veroorloof my daarom hem op te nemen.

Abraham des Amorie van der Hoeven aan Eduard Douwes Dekker.

Utrecht, 19 Aug. 1846.

't Is wel lang geleden, myn waardste Eduard, sinds ik den laatsten brief aan u verzond; nog langer, kan ik er byvoegen, sinds ik den laatsten van u ontving. Uwe broeders en zuster hebben niettemin trouw aan uw ver-

langen en aan myn wensch voldaan door my mede te deelen wat gy aan hen geschreven hadt. Daarom wil ik my ook over uw stilzwygen jegens my niet beklagen; ik kan er, buiten gebrek aan tyd, nog wel andere redenen voor uitvinden; ik-zelf heb zoo dikwyls aan u geschreven en even dikwyls myn geschryf weêr verscheurd; over al wat verleden is zou ik u moeten *spreken*, en misschien dagen lang spreken. Daar komt de tyding van uw huwelyk, van uw aardsch geluk, van een vrede na zooveel stormen, dien ik my gaarne denk als eert voorbode en afbeeldsel van den vrede des gemoeds dien gy na zooveel zielestryd en smart wel boven alles zult behoeven en begeeren. Ik heb nu lust noch tyd noch hart om u over iets anders te schryven dan over die heerlyke uitkomst, die ook my een vergoeding is voor alles wat ik met u geleden heb. Mevrouw Everdine Huberte Douwes Dekker, Baronnesse van Wynbergen - het is de eerste maal dat ik dien naam schryf, en daarom doe ik het gaarne eens *voluit* - mag wel weten dat zy ook my een zeer donkere plek aan myn gezigtseinder heeft opgehelderd, en dat ik haar dank weet, *hartelyk* dank, dat ik weder met blydschap en hoop en moed naar Java en het Oosten kan heenzien. God, die u beiden te zamen bragt, geve u in elkander de keur Zyner zegeningen. 't Is ook voor een vreemde altyd treffend eu verblydend wanneer de Hemelsche Vader zoo voor twee Zyner kinderen tevens zorgt, en hen door elkander gelukkig wil maken, - wat moet het niet zyn voor den *vriend* die er by staat (in den geest even digt

er by staat, als landen en zeeën ons ver van elkander scheiden). Zend my spoedig eens omslagtig berigt van uw huisselyk leven en huisselyk geluk - of zoo gy 't *my* niet schryven wilt, zend het naar Holland over, dan is het toch ook voor my. Ik verlang meer van u te hooren, meer ook van uwe uitzigten en voornemens. Ik heb nog altyd, en nu meer dan ooit, groote dingen met u voor. Als gewoon ambtenaar kan ik u daar in de O. Indiën niet laten, daarvoor zyt gy my te veel waard en de O.I. my van te veel belang. Gy hebt daar ginds een goed deel van Nederlands toekomst in handen. Neen! zeg my nu niet dat er ‘onder zulk een bestuur’ niets is aan te vangen, en dat binnen vyf-entwintig jaar alles verloren is wanneer er geen verandering komt die veel van een omwenteling moet hebben. Ik ben volstrekt geen man van de oppositie, en wat nog erger is - ik ben tamelyk doof voor al wat de mannen van de oppositie vertellen. Ik zie wel *groote* gebreken, ik vind wel *overal* schuld, - *overal*, by overheid en niet-overheid - maar ik geloof niet aan die hervormingen *van buiten af*, aan dat ‘in orde brengen van 't horologie door aan den wyzer te draayen’ gelyk Asmus het noemt. Ik verwacht meer van andere menschen dan van andere wetten, meer van goede *bestuurders*, dan van een goed *bestuur*. En onder die goede *bestuurders* moet gy boven aan komen, zoo 't kan in rang, maar - wat zeker kan - in krachtbetoon. Het Vaderland heeft regt om wat uitstekends van u te verwachten, uw verblyf in de O. mag niet spoorloos voorbygaan. Men moet

er na honderd jaren nog spreken van 't geen gy goeds en groots gewerkt hebt. Ook voor nog hooger belangen, voor ons Christendom moet gy werkzaam zyn. Onze O.I. voor Nederland te behouden en voor Christus te veroveren, is in dezen tyd onze dringendste behoefte en onze heiligste roeping. En wordt die heerlyke uitkomst verkregen, Eduard, dan *moet ik uw* naam hooren onder de namen der *edellieden* waaraan we dat te danken hebben.

Zoo droom en denk ik tegenwoordig gaarne over u, in lichte, aangename beelden. Maar over die allen heeft Gods hand toch weêr een somber floers geworpen. Ik zal niet wagen u te troosten over het verlies uwer moeder; ik weet aan my-zelven dat men over *dit* verlies zich niet kan, noch mag, noch wil laten troosten. By alle wenschen en uitzigten van den zoon loopt alles eindelyk uit op '*moeder*' en op de vreugd die zy er van zal hebben; en als zy van ons is weggenomen dan is het *langen tyd* alsof ons leven zyn doel verloren had. Dit eene maar wil ik u zeggen: God heeft Zyn tyd *goed* en *wys* gekozen, niet waar Eduard? Goed voor haar, want zy was moede van het leven, goed voor u. Hy nam haar niet weg eer Hy u gaf wat u staande kan houden, en staande *zal* houden. Ook is er nog heerlyker vreugd dan die een moeder *op aarde* van haar zoon kan smaken, en nog zaliger ontmoeting dan in *dit* Vaderland, waar wy toch vreemdelingen zyn. Wat heb ik veel geleerd en veel goeds genoten aan het ziek- en sterfbed van uwe zuster Mine. Al had ik daarvoor alleen naar Utrecht

moeten komen, ik zou begrypen waartoe *my* die verplaatsing had moeten dienen. Ook uw broeder Jan heb ik toen nader leeren kennen, en nog meer hoogachten dan ik reeds lang gedaan had, vooral uit zyne brieven. Over 't geheel gaat het *my* hier goed. Myn gezondheid laat wel wat te wenschen over, maar verhindert my toch niet myn Evangelie-werk te verrigten, en ik ben hoogst gelukkig door de liefde waarmede men my overal te gemoet komt. *Semper amoris egens* dat was - ik weet niet of het u nog heugt - van over lang de vertolking van myn naam die ik als zinspreuk van myn leven had aangenomen. Wat God my van die *liefde* met de eene hand onthouden heeft, geeft Hy my met de andere dubbel weder in myne gemeente en gemeentekinderen. Maar ik word ontrouw aan myn plan. Ik had my vast voorgenomen u niets over my-zelven te schryven, eer ik *van* u *over* u nader berigt had ontvangen. Wanneer gy hardnekkig blyft volhouden van niet *directe* aan my te willen schryven, dan hebt gy een dergelyke contre-manoeuvre van my te wachten, dan ga ik beproeven om een correspondentie aan te knoopen met Everdine; - ik schryf dien naam daar voor den tweeden keer, en wil niet langer uitstellen myn regt als vriend te doen gelden.

Het papier is vol, en ik heb u zoo goed als niets geschreven. Haast zou ik dezen brief weêr verscheuren. Om niet daartoe te komen wil ik hem aanstonds sluiten en verzenden. Vaarwel Eduard, groet myne zuster en vriendin van my. Al het geluk dat gy smaakt geniet ik mede, al het goede dat gy doet en tot stand brengt

komt ook op myne rekening. God zegene u en geve u *vrede*. Hem en onzen Heer Christus bevolen.

Van uwen Abraham.]

XLI.

Aan Mevr. Douwes Dekker - Van Wynbergen.

[Dek kon vertellen hoe hy gedurende zyn verblyf te Menado, op Celebes, met eenige andere heeren party had gemaakt om den Klabat te bestygen. Deze Klabat was een vuurspuwende berg die, zoolang Dek te Menado was, steeds rookte. Zie Idee 160. Hy stond daar als een eenzame berg in een vlak land, zoo als een kind zich een berg voorstelt. Men herinnerde zich in dien tyd niet, dat iemand dien berg ooit beklommen had. Doch nu, op aanzoek van eenige heeren, liet de Resident een begaanbaar pad banen, waartoe veel arbeid vereischt werd. Er werd proviand en de onontbeerlykste benoodigdheden naar boven gebracht, er werden tenten opgeslagen, en de heeren volgden. Zy vertoefden er drie dagen. De top van den berg was de rand van een uitgebranden krater, en in dien krater neerziende, zagen zy in de diepte een meer, waar zy zeer verwonderd over waren. Dek zelf en anderen hebben in dat meer gebaad. Onder de papieren heb ik een potloodbriefje gevonden, op hollandsch papier, en dat geen datum draagt, van den volgenden inhoud:]

Lieve beste Tine. Wy zyn allen perfect lekker boven op den Klabat aangekomen. Ieder is aan-

genaam gestemd, maar het is verd... koud. Uw deken komt my goed te pas.

Er gaat een man naar beneden en daarmede zend ik dezen, maar lieve beste daar het wezen kon dat wy morgen ochtend nog geen lust hebben om weer naar beneden te gaan zoo moet gy volstrekt niet ongerust wezen als wy misschien morgen niet thuis komen. Laat dat ook zeggen by den resident aan huis, by van Delden, Dircks, Lineman, v.d.B. Weydemuller etc. etc. opdat niemand zich ongerust maakt, al kwamen wy nog in geen twee dagen.

Dag lieve beste poes!

Ik heb het heel goed en pleizierig, het is wel de moeite waard. Het goed is perfect in orde, de deken en jas komt goed te pas. Wy zien niets van Menado door de mist. Misschien van avond met de maan. Dag beste lieve pier. Maandagmiddag 4 uur.

Dus niet ongerust, hoor! Een volgende keer ga je mêe, maar in een stoel. Loopen kan niet, het is een heele toer voor heeren. Bora is nog niet boven!

XLII.

[Ook het volgende briefje is, gis ik, van Menado, en dan geschreven van 't bureau naar huis. Als ambtenaar

van den burgerlyken stand hoorde het daar tot zyne bevoegdheid huwelyken te sluiten.]

Trek een schoone kabaai aan en zet een likeurtje klaar. Ik wil Fabricius met zyne vrouw even by u zenden; wensch ze geluk, maak een klein praatje, enz.
Het is anders zoo heel droog en beroerd.
Denk aan ons op 10 April.

XLIII.

[Uit brief XLVI zal men kunnen opmaken dat de nu volgende 3 briefjes in de laatste maanden van 1850 geschreven zyn, toen hy met de stoomschepen Argo en Bromo langs de kust van Celebes was meegegaan tot Amoerang toe. Over land keerde hy naar Menado terug.]

Reede Amoerang ½ 3 's middags.

Lieve beste poeske! Om 2 uur van middag; zyn wy hier ter reede gekomen, na een zeer lief reisje. Ik heb je van morgen wel goed gezien beste, en begryp eens ik ben nog van plan geweest u te laten halen en mevrouw H. maar in de steek te laten, maar het was te laat.
Hoor eens liefje, ga eens kyken in myn laadje, daarin ligt een brief aan van der Pool, zend my die s.v.p.
Lieve beste ik heb het heel heel goed. Begryp

eens hoe lief, de heeren hebben voor my koude thee gezet, en dat drink ik uit een glas. Ieder is vol attenties. Ik zal u later laten weten wanneer ik te huis kom. Dag beste lieve poes.

Uw mannetje.

De heeren laten u allen zeer lief en vriendelyk groeten.

XLIV.

Zaturdag morgen.

Lieve beste poeske! Morgen ochtend vroeg gaan de schepen weg, en hoogst waarschynlyk ga ik dan te gelyk, te paard. Zend dus als myn beste Tine dat voor haar mannetje doen wil, myn, paard op ontvangst dezes naar Tateli.

Ik kom dus byna zeker morgen tegen den avond thuis, maar beste lieve als ik eens niet kwam, denk dan dat er wat tusschenbeide gekomen is en wacht my dan Maandagavond.

Weetje, het kon zyn dat de schepen nog een dag bleven en dan blyf ik ook nog. Ik heb het allerliefst aan boord, en het spyt me wel dat je niet mee zyt geweest. Ieder is vol lieve attenties en het weer is heerlyk. Ik rook den geheelen dag. De zee was als een spiegel, en er is geen beweging. Straks ga ik met de Haes op de Argo dejeuneren. Laat aan den resident zeggen dat het

postpakket behoorlyk aan boord is. Dag lieve beste poes, verwacht heel veel kusjes hoor. Ieder groet u hartelyk.

XLV.

Amoerang, Zondagmorgen.

Lieve beste Poes!

Ik heb uwe brieven ontvangen. Ik kom heden tehuis, maar ik denk dat het van avond 8 à 10 uur zal wezen. Niet vroeger, hoor, beste, maar ik kom in allen gevalle.

Die tyding uit Holland heeft my zeer getroffen, tnaar soedah!

Dag beste lieve poes; ik kom stellig hoor, maar wacht my niet te vroeg. Ik zoude reeds nu onderweg zyn, maar dat helpt my niet, daar Semet eerst paarden vooruit moet zenden; anders kom ik toch niet gaauw voort; ik vertrek dus eerst tegen c^{a}. 12 uur, denk ik. Dag lieve beste engel, ik ben zeer nieuwsgierig naar een zeker iets, maar daar gy er niets van schryft denk ik dat het weer mis is, dag lieve engel.

XLVI.

[Een onverzonden brief, zonder slot, blykbaar gericht aan den heer P. DOUWES DEKKER, mennoniet predikant te Den Helder.]

Menado 15 Januari 1851.

Waarde Broeder! Reeds vele maanden lang is er geene scheepsgelegenheid zelfs naar Amboina of Java geweest, veel minder naar Holland. Zoo zelfs dat ik u nog niet eens geantwoord heb op den brief die my den dood mededeelde onzer zuster. Ik bevond my op het oogenblik van ontvangst te Amoerang waar ik van Z.M. stoomschip Bromo was afgezet na een klein togtje voor myn genoegen langs de kust. Een pakje brieven was daar voor my aangekomen waaronder de uwe. Myne aandoening zal ik u wel niet behoeven mede te deelen, en toch twyfel ik of gy u daarvan een juist denkbeeld maakt. Na een leven als het myne, zoo heen en weder geslingerd, na zoovele vezelen van myn hart aan den doornhaag van myn weg verscheurd te hebben, na zooveel getob, na zooveel vallen en opstaan, treft de smart zoo geheel anders dan in de meer ongedeerde gemoederen van anderen. Bovendien wantrouw ik de zuiverheid myner smart. Ik had zoo gaarne myne zuster wedergezien (schoon ik zeggen moet dat ik haar niet kende) doch telkens kwam het denkbeeld by my op dat er veel egoïsme in stak, en dat veel er van slechts spyt was nu weder iemand minder te hebben die my eenmaal in Holland verwelkomen zoude, iemand minder die belangstellend

zoude toeluisteren naar myne Indische verhalen.

Het lot der kinderen gaat my zeer ter harte. Myn eerste indruk was er twee of drie by my te nemen, doch natuurlyk kwam ik daarvan dadelyk terug, zoowel om de uitgedrukte begeerte der moeder, als omdat ik inzag dat nooit *ik* kinderen van Kees zoude kunnen opvoeden, hoe dol gaarne ik my ook de taak zag opgedragen, daar opvoeding en volksbestuur naar myn denkbeeld de eenige vakken zyn waarvoor ik aanleg heb. Reeds lang zoude ik, dewyl wy tot nog toe niet met kinderen gezegend zyn, kinderen hebben aangenomen, doch ik ben zeer kiesch in de keuze, en let zeer naauw op afkomst. Gy begrypt wel dat ik hiermede niet adel of geld, doch physieke en intellectuele vermogens bedoel. Ik houd het er voor dat er onder de menschen veel meer dan. men denkt ‘ras’ bestaat.

Eigenlyk voor het eerst ben ik eens wat ziek geweest, en heb my voor acht dagen onder dokters behandeling moeten begeven. Ik ben anders zeer tegen medicynen. Het was echter of myn gestel er het land over had dat ik hem niet zooals altyd maar begaan liet, want ziet myne ziekte liep voor den dokter uit, en toen de goede man in barensnood was, van wie weet welke hoog wetenschappelyke kuur, was ik alweer beter.

Ik ben altyd door (dit is nu eenmaal myn gestel) zeer zenuwachtig. Ditmaal echter scheen zich dit tot eene zoo verhoogde prikkelbaarheid te hebben opgevoerd, dat er iets meer aan moest gedaan worden dan water drinken. Ik kon niet meer slapen, etc. De dokter beschouwde het als eene belangryke crisis, maar het heeft zich zeer gaauw ten beste weder gekeerd. Op het oogenblik ben ik zoo kalm als ik lang niet geweest ben, en ik schep er genoegen in dezen avond eens aan u te schryven, schoon er geene kwestie van verzenden is.

Onze correspondentie, ik weet dit, is niet drok, en dat kan ook niet anders. Zeer zelden ben ik tot particulier schryven gedisponeerd, - nooit als er eene gelegenheid is, en brieven zooals ik uit Holland ontvang, - neem my niet kwalyk beste broeder, - wil en kan ik niet schryven. Ik moet u ronduit zeggen dat uwe brieven my niet voldoen. Het zyn van die brieven ‘om dit of dat schip toch niet zonder tyding van ons te laten vertrekken’ maar het zyn geen brieven die een surrogaat daarstellen voor het door afstand onmogelyk gezellig mondeling onderhoud. Er zyn geene idees in, geene gewaarwordingen, het zyn geene praatbrieven. Leg u zelven in gedachten eens uwe brieven voor, en vraag u af, of dat nu by benadering hetgene is, wat gy my te vertellen zoudt

hebben, als ik het geluk had u eens weder te zien? Ik heb op het oogenblik naar Amboina verzonden om daar op gelegenheid naar Java te wachten een brief aan Jan van **32** pagina's. Ik bedoel nu niet dat die brief zoo mooi als lang is, maar het is toch een bewys dat ik wat te praten had, en dat blykt uit uwe brieven niet.

Welzoo, zal je zeggen, dat is al heel mooi, zulk een uitbrander te geven aan een ouder Broer! Ik vraag alle vergeving voor myne stoutheid en verzoek u het alleen aan te nemen als een bewys dat ik zoo gaarne andere brieven van u ontving, waartoe ik my dan ook zeer aanbeveel.

Ik merk daar echter dat ik my door myn verwaand toontje van aanmerking op uwe brieven in een moeyelyk dilemma geplaatst heb. Als men den professor uithangt mag men geen schooljongenswerk leveren.... hoe het zy ik zal schryven op de manier die my het best van de hand gaat; wy zullen zien wat het geeft. Ik zal byv. maar beginnen u eens te vertellen hoe wy het hier hebben.

Myne betrekking hier is zeer notabel. Alleen sta ik onder den resident, doch met Everdine, daar de res. niet getrouwd is, zyn wy al zoo wat de eerste van de plaats; en in het algemeen moet ik zeggen dat het publiek ons eer meer dan minder ontziet dan ons toekomt. Ik kan niet juist weten

of gy begrip hebt van eene plaats als Menado wat het publiek aangaat, doch waarschynlyk is dat grooter dan gy denkt. Zoudt ge wel gelooven dat hier minstens eens, meestal meermalen 's maands partyen worden gegeven, van 100 en 150 menschen? Op 's konings verjaardag 1850 is hier een bal costumé geweest dat werkelyk schoon was om te zien. Ik houd het er voor dat men in de grootste kringen in Europa bezwaarlyk zoovele ryke schoone costumes byeen zoude brengen als hier op het afgelegene Menado. En wat het aardigste was, er waren costumes van 16 en 1700, niet nagemaakt, maar echt.

Voor c^{a}. 10 maanden kwam er een landgoedje te koop, en daar ik wel zin had in een eenigzins afgezonderd leven kocht ik het. Het lag 3 paal (juist 1 uur gaans) van Menado. Het was gedeeltelyk wild, gedeeltelyk beplant met cacao. Ik heb, daar het daar op staande huis niet bewoonbaar was een nieuw huis daarop laten zetten, en sedert ruim een maand zyn wy nu daar heen verhuisd. Ik ben overtuigd als gy u in eens met uw geheel gezin by ons kondet tooveren, gy zoudt niet meer weg willen. Daar waar het huis staat heb ik een groot erf uit de wildernis uitgekapt, en daarop eene soort van engelsche aanleg begonnen. Ik heb reeds honderde boomen in den grond gezet,

die wel is waar eerst na jaren effect zullen doen, doch nu reeds marqueren wat het worden zal. Het land is beplant met ik weet niet hoeveel duizend cacaoboomen, eene cultuur die vroeger veel opbragt door gereeden verkoop aan de Spanjaarden en Chinezen van Manilla, doch die in de laatste jaren door eene vruchtziekte (misschien ten gevolge van vulkanische dampen) niet gefloreerd heeft. Dit maakte het grondje zoo goedkoop, dat ik (eigenlyk voor de grap) *f* 3000 bood, en zie, ik had het. Myn eerste plan was vervolgens niet om den grond verder te exploiteren, want daar de betaling van werklieden hier zeer hoog is, begreep ik dat het wezen zoude: goed geld naar kwaad geld wegwerpen. Doch geen maand na den koop begon men uit eenige natuurverschynselen (byv. het bovenmatig bloeyen van andere gewassen die gelyk met de cacao waren ziek geworden) beterschap te veronderstellen. Het zoude dus jammer wezen als ik het plantsoen verwaarloosd had. In Mei en Juny e.k. begint de oogst, en vele boomen zitten indedaad vol met vruchtjes. Het is maar jammer dat de tuin zooveel jonge boomen heeft, welker tyd van bloei nog niet daar is. Het zal dus de vraag zyn of ik dit jaar, ook met de meeste opbrengst van de oude boomen, de enorme uitgaven dekken kan (dat is maar

eventjes *f* 210 's maands!) doch wanneer de cacao zich nu voortaan gezond houdt, kan het later een lief fortuintje geven. De plantaadje kan in één oogst *f* 20 à *f* 25/m. afwerpen. Als dat gebeurt kom ik eens gaauw met verlof. Doch gebeurt dat niet dan hoop ik myne zaken toch zóó te schipperen dat ik, wel is waar wat minder spoedig, maar toch ook niet al te laat eens kom kyken. De dood onzer zuster is eene nieuwe herinnering hoe spoedig het zóó lang duren kan, dat ik zonder scha wel geheel kan wegblyven. Wat zoude de tehuiskomst dor zyn, als ik alleen de huizen, de straten en vreemden weervond! Nog nimmer heb ik betreurd naar Indië te zyn gegaan, doch ik schryf dit meer toe aan eenige byzonderheden in smaak en karakter, dan wel aan Indië zelf. Want hoe ook met Indië (althans in overstelling met Holland) ingenomen, zoude ik nooit iemand onvoorwaardelyk aanraden zyn vaderland te verlaten. Als ik byv. by u was en een uwer zoons had de jaren om eene decisie aangaande zyne toekomst te nemen dan zoude ik, geraadpleegd wordende, uitstel van advies vragen en even als Aesopus eerst stap en gang willen zien voor ik antwoordde. Zelfs het physiek zoude veel invloed op myn oordeel hebben.

Nu weer tot myne cacao teruggekeerd. Of-

schoon ik het als een pligt beschouwde by het herleven dier kuituur de natuur een handje te helpen, was winstbejag evenwel geenszins myn hoofddoel. Menado is ons eigenlyk wat te vrolyk. (Vraag eens marine-officieren, byv. die op de Argo hier geweest zyn). Elke verjaring, elke doop, elke niets, schynt een partytje te vorderen. Acht dagen zonder dansen schynt der menadosche jufferschap eene onvergeeflyke inbreuk op hare regten, eene miskenning harer vlugheid, beminnelykheid en van wat zy verder tusschen kleine voetjes en bruine of blanke gezichtjes ter markt brengt. En welke partytjes! Meermalen rekent men ze niet by uren, maar by dagen! (Oordeel niet te streng over die schynbaar al te ligtzinnige opvatting van het leven. Ook ik ben er tegen, maar àls ik kiezen moet stel ik het ver boven de hollandsche antiqualiteit (by gebrek aan een woord dat waar is zonder scherp te wezen). Ik heb eene proef genomen om daarin eene verandering te brengen, waarvan straks nader, doch die is mislukt; de schuld ligt echter aan my. Ik wilde alles wat gaauw, en werd boos omdat men niet terstond myn tred aannam. Ik ben nu bezig den militairen kommandant, een beste wetenschappelyke, ontwikkelde jongen aan te sporen om als Johannes gedaan te krygen waarvoor ik, als Petrus, ben opgetornd.

Als parenthese is dit nu wat lang en dus leelyk, maar neem het als noot.)

Daarvan hielden wy dus niet. Het viel moeielyk ons al te veel te onttrekken vooral daar de reden: wy houden niet van uw pleizier, stuitend is voor lieden die weinig andere pleizieren hebben. Bovendien is Eefje zoo geliefd, dat het werkelyk eene teleurstelling was als wy niet meestal meededen. (Gy kunt niet begrypen hoe bemind zy is, van den Resident af tot het kleinste bruine kindje toe). Ook myne positie hier liet niet toe my te veel te onttrekken, daar het behouden der harmonie op zulk een groot schip als een buitenpost een bepaalde pligt is.

Afgescheiden nu van myn tegenzin in die voortdurende roezemoezery, waarvoor ook myn gestel niet berekend is, en myne meer en meer toenemende neiging tot nadenken, waarin ik geene te dikwyls terugkeerende stoornis verdragen kan, had ik bovendien eene zeer geldige reden om die pleziermanie te ontvlieden. Ik heb eene betrekking waaraan zooveel en zoovelerlei werk verbonden is, dat ik gedurig op myn qui vive moet zyn om de boot regt te houden. Men heeft daarvan in Holland geen begrip. Daar heeft ieder zyn eigen vak waartoe hy speciaal is opgeleid, en in Indie wordt men met alles belast er op steunende dat

het ambt de bekwaamheden medebrengt. Ik moest onlangs lagchen (zooals ik trouwens veelal lach by het lezen van holl. werken) toen ik in een levensberigt van Staringh, door Luloffs, als eene bydrage tot de waardeering van 's mans verdienste aangevoerd zag, dat hy by de invoering van den Burgerlyken stand, zich zoo goed van dat werk (ik weet niet in welk gemeentetje) gekweten had! Ook ik ben ambtenaar van den Burgerlyken Stand, en ik laat het als een bybaantje, waarmede ik my uit tydgebrek weinig kan bemoeyen, meerendeels aan een klerk over. En Staringh was Juris utriusque Doctor! En Staringh had weinig anders te doen, - vide zyne versjes!

Dit is geen zelfverheffing want ik zeg zelf dat een klerk het doet, een schraal bezoldigd jongentje die nooit Menado verlaten heeft. Het is alleen om lucht te geven aan een by my bestaand denkbeeld (dat ik later als ik ginds kom onpartydig hoop te toetsen) dat men in Holland zoo *magtig ver* achteruit is. Ook hierover nader als gy wilt.

Het zal niet onaardig zyn u myne baantjes eens op te noemen.

Secretaris; dat is de schryfmachine, en moet zyn (ik hoop dat ik het ben) de regterhand van den resident, en by elke afwezigheid die telkens voorvalt zyn vervanger. Dan komt er bestuur,

policie en kultures by over N.B. 27 districten, allen van elkander onafhankelyk en onder eigene hoofden staande, die meestal kibbelen, soms vechten. Dit is de eigenlyke Minahassa (zie daaromtrent te krygen Tydschrift van N.I.[1)] jaargang N°.[1)] waarin een togtje door een gedeelte der districten beschreven wordt. Eef en ik hebben datzelfde tourtje gedaan. Voorts de afdeeling Gorontalo waar echter een ambtenaar is, dus dat gaat vanzelf, - maar dan zeventien geheel onafhankelyke, op eilanden en langs de kust gelegene rykjes die voortdurend tot hun pligt (?) moeten gebragt, om belastingen etc. aangemaand en desnoods gedwongen moeten worden. - Dat de waarneming van dat bestuur slechts van tyd tot tyd en niet voortdurend is, maakt de zaak niet beter, dewyl zulks veelal maakt dat ik morgen met de verkeerdheid van heden in myn maag zit, en van daag niet weet wat morgen goed gevonden zal worden. Het sekretariaat zelf is bovendien sedert myne komst niet gemakkelyker geworden. De verklaring van de menadosche havens tot vryhavens, de algeheele verandering van de organisatie zoo van politieken als van landbouwkundigen aard, de in Indië ingevoerde nieuwe wetgeving God betere het! (Neem dit niet als een

1) Dit is in den brief oningevuld.
1) Dit is in den brief oningevuld.

vloek maar als een bede) het adviseren nopens de nog niet ingevoerde doch in de pen zynde nieuwe wetgeving van strafregt, en daarby niet de minste assistentie, noch boven, noch beneden my, dit alles heeft my bezigheden gegeven waaraan myn voorganger (thans Assist. Resident van Saparoea) nooit gedacht heeft.

Algemeen ontvanger. Als zoodanig heb ik een doorloopende kas van + - drie ton, voorts drie onderkassen in de binnenlanden die ik nooit zie, doch die op maandelyksche kasrekening by myne hoofd-verantwoording verhandeld worden. Daarby de geldelyke administratie voor dertien pakhuizen waar koffy etc. van de bevolking wordt ingekocht, en waarvan slechts drie op Menado zyn. De rest zie ik nooit dat gaat alles op een distantie.

De genoemde twee betrekkingen zyn hoofdzaken. De bybaantjes die ik zooveel mogelyk aan anderen overlaat, doch waarvoor ik verantwoordelyk ben, zyn: President van de weeskamer, Notaris, Griffier (en als de Resident absent is, President) van den Landraad en de Ryksraden. (Elk rykje heeft zyn eigen geregt en eigene wetten die dan, alweer God betere het! met onze zoogenaamde wetgeving zooveel mogelyk in overeenstemming moeten gebragt worden) Dit is alles zoowel civiel als crimineel, en de vonnissen worden

door den raad van Justitie te Ternate of in sommige gevallen door het Hooggerechtshof te Batavia gereviseerd en desnoods, zoo als zy het noemen, gecorrigeerd, dikwyls met verwyzing tot Hugo de Groot, of Justinianus, of v.d. Linden en meer dergelyke lieden, die nooit een alfoer gezien hebben, en dus zeer bevoegde regters zyn. Alweer God betere het!

Ambtenaar van den burg. stand, Lid en Secretaris van de subcommissie van onderwys, Vendumeester, (er wordt hier voor *f* 150 à *f* 200 mille 's jaars op publieke vendutie verkocht.) De vendumeester geeft by eiken verkoop acceptatiën af, betaalbaar op 6 maanden. Het gouvernement is daarvoor garant. De inning der gelden is soms moeyelyk, maar daarvoor heb ik eenige %. Wat de soliditeit der koopers aangaat, moet ik meestal op het compas zeilen van myne ondergeschikten, want ik kan onmogelyk al die kerels kennen. Bankroeten zyn ook niet zeldzaam, maar worden toch door de % gedekt. De verkooper heeft hiermede niets te maken. Zyne accept, moet op den dag betaald worden. De instelling is over het geheel zeer heilzaam, vooral in Indië waar zoo oneindig veel mutatie plaats heeft. Men kan daardoor, mits de % betalende, elk object in één dag in contant geld veranderen, want de accep-

tatie van den vendumeester is overal gangbaar.

Vervolgens ontvanger van het successieregt onder Christenen. Id^{m}. onder onchristenen (mah. chin. en andere heidenen) het is geheel afgescheiden van het vorige dewyl de volksaard dienaangaande andere instellingen heeft noodzakelyk gemaakt dan de onze, die op dit punt zoo barbaarsch zyn dat ik niet begryp hoe gy en uw buurman of wie gy wilt al was het alleen hierom geen opstand maakt! [en, ten slotte geloof ik bewaarder van hypotheken en ontvanger van het regt op de overschryving van vaste goederen.]

Eefje riep my om te eten, avondeten. Gedurende de drie minuten die ik daarvoor noodig had, dacht ik er over na hoe gek myne laatste regels zyn;...

> [Dit doelt op de woorden voorafgaande aan die ik tusschen haakjes zette. Deze laatste zyn met zeer fyn schrift blykbaar later ingelascht.]

... gek, niet omdat ze niet waar zyn, maar omdat het nutteloos is, my reeds by het aanraken van een zoo klein hoekje in den augiusstal onzer ellendige wetgeving, zoo boos te maken. Ik heb daar groote letters gebruikt....

> [vooral het woord barbaarsch was zwaar geschreven.]

.... hoe zoude ik moeten schryven als ik de verontwaardiging over het geheel onzer instellingen in myne pen voelde trillen.

Zoodat ik maar zeggen wil (Abr. Bl.) dat ik veel te doen heb, en daarom kwam my het ‘buiten wonen’ doelmatig voor. Drie palen afstands met slechten weg scheen my eene geschikte barrière toe tusschen myn denken en hun dansen. Maar....

[zoo eindigt het 2de groot formaat vel postpapier van dezen brief, een derde heb ik niet.]

Het door Busken Huet gepubliceerde zoogenaamde dagboek.

[Naar tydsorde sluit dit hier nu aan. Toen het opstel van den heer Huet '*Multatuli*' in de 'Hedendaagsche Letterkundigen' verscheen, was het den schryver van dat zoogenaamde dagboek een raadsel hoe Huet aan dat dagboek kwam. 'Dat ik dat werkelyk geschreven heb, is duidelyk, zeide Dek, dat is zonder twyfel; maar waarom heb ik dat geschreven, en aan wien? Een dagboek heb ik nooit gehouden, dat begryp je zoo wel. Geen mensch die wezenlyk iets beteekent, houdt ooit een dagboek! Maar wat is dat dan voor schryvery, en hoe komt Huet er aan?'
Al deze vragen zyn hem nooit beantwoord. Hy heeft ze ook nooit gesteld aan hem die ze zeker beantwoorden kon, aan den Heer Huet. Want MULTATULI achtte zyn zoogenaamd Dagboek het eenige attrait in Huets opstel, en het gebruiken daarvan, op welke wyze de

Heer Huet het ook in handen had gekregen, noemde hy in elk geval onrechtmatig. Huet, die betrekkelyk weinig van MULTATULI wist, maakte zyn artikel geldswaardig alleen door dat zoogenaamde dagboek, maar Dek had de termen om zich hierover te uiten nog niet gevonden toen de heer Huet overleed.
Ook bespreekt de heer Huet in zyn opstel, dat hy in 1885 geschreven heeft, de ‘Losse bladen uit het dagboek van een oud man’, die dezen zomer, dus 1891, voor het eerst door my werden gepubliceerd; hy haalt er zelfs eenige regels uit aan.
Hoe kwam de heer Huet aan die stukken?
Wel beweerde Dek altyd dat hem eens in Haarlem een koffer met papieren was ontstolen, maar hy preciseerde dat nooit.
Intusschen haal ik ter staving van een en ander hier een uittreksel aan uit een brief dien MULTATULI den 10^{den} December 1886 schreef, en dien ik later in zyn geheel hoop te geven:

Nieder Ingelheim, 10 Dec. 1886.

Onlangs moest ik schryvery van my in druk zien van de jaren 1842 (!) en 1851. 't Was in de zoogenaamde levensbeschryving van my door Busken Huet. De man wist nagenoeg niets van m'n leven, maar dat kan zoo'n métier schryver, zoon artikelfabrikant niet schelen. Als hy van de oneindig veel gegevens die noodig wezen

zouden er maar 'n paar of 'n half dozyn weet, lapt hy 't ontbrekende er tusschen, luk raak of 't juist is. En zie hy was in 't bezit gekomen van een paar brieven (aan 'n derde namelyk, die geen recht had ze hem af te staan) en van 'n bundel geschryf uit m'n jeugd, die my ontstolen is. Ik weet niet door wien, en ook niet hoe Busken Huet in aanraking is gekomen met den dief. Hy moet echter geweten hebben dat ze gestolen waren. Over die zaak zou ik alweer veel te zeggen hebben dat ik liever mondeling behandel.

[Later, na Dekkers overlyden, heb ik reden gehad om te vermoeden - en dit heeft zich ook bevestigd - dat de heer A.C. Kruseman te Haarlem, het zoogenaamde Dagboek aan Huet heeft gegeven. Het was een of het waren meer brieven door Dekker uit Indië aan dien heer gericht.
Bovendien wist ik dat Dekker, met verlof uit Indië komende, den heer Kruseman als vriend van zyn jeugd had opgezocht en vriendschappelyk door hem was ontvangen, terwyl me bleek uit een brief dien ik hieronder als nummer XLVII opneem, dat Dek toen met Kruseman ook als uitgever gesproken heeft, en hem eenige opstellen heeft gegeven om zyn oordeel daarover te vernemen.
Uit aanteekeningen die Dekker te Menado hield, blykt me bovendien, dat hy den heer Kruseman reeds van daar per schip zyn ‘Hemelbruid’ zond.
Naar gissing een

andere titel voor zyn ‘Eerlooze’ en ‘Bruid daarboven! die de heer Kruseman, zie brief XLVII, dan ook in 1853 reeds kende.
Zoo ontstond by my langzamerhand een sterk vermoeden dat de heer Huet, die het zoogenaamd dagboek van Multatuli aan den heer Kruseman dankte, ook door dien heer inzage in de ‘Losse bladen’ gekregen had.
Ik heb verschillende pogingen gedaan om de zekerheid te erlangen of myn vermoeden gegrond was. Het slot er van was de volgende brief:

Den heer A.C. Kruseman

te Haarlem.

Weledelgeboren Heer!

Vrienden van myn echtgenoot, die ook de myne zyn, hebben u herhaaldelyk verzocht om de brieven, die Dekker indertyd aan u geschreven heeft, wel aan my ter inzage te willen afstaan. Gy hebt dit geweigerd; ook myn eigen verzoek hebt ge afgewezen onder het voorwendsel van kieschheid. Ik noem dit een voorwendsel, daar gy de brieven die ge aan my, Dekkers echtgenoote: weigerde, aan v r e e m d e n afstondt, niet alleen ter inzage, maar zelfs met het recht ze - zij het dan ook gedeeltelyk - te publiceeren. En dat nog wel by Dekkers leven; iets waardoor ge hem dan ook zeer hebt gekrenkt.

Daar ik nu reden had om te vermoeden, dat ook de ‘Losse bladen uit het dagboek van een oud man’ die dezen zomer voor het eerst door my gepubliceerd wer-

den, maar die de heer Huet in zyn artikel over Multatuli in 't jaar 1885 reeds besprak, door u aan hem waren overgeleverd, bood de Heer Mr. Paap zich aan om u ronduit te vragen of dit zoo was. Hy bracht u een bezoek, en uw antwoord op zyne vraag was uitdrukkelyk ontkennend. Ge erkende in het bezit te zyn van een of meer zeer uitvoerige brieven, waarvan gy den belangryksten, van ruim vyftig pagina's, aan Huet hadt geleend, en waaruit deze het door hem aldus genoemde ‘Dagboek’ getrokken had; maar de ‘Losse Bladen’ of andere stukken van Dekker hadt gy, volgens uw antwoord, niet.

Dit verwonderde my. Ik schreef aan Mevrouw Busken Huet met verzoek my toch mee te deelen van wien de Heer Huet die ‘Losse Bladen’ ter inzage heeft gehad, en haar cathegorisch antwoord is: van den Heer Kruseman.

Ge moet u dus vergist hebben, mynheer! De ‘Losse Bladem’ en misschien ook andere geschriften van Dekker zyn in uw macht. Ik meen te mogen vragen met welk recht u deze geschriften van Dekker - zyn eigendom en thans het myne - onder u houdt.

Wenscht u iets te antwoorden op deze vraag, dan verzoek ik u het spoedig te doen. De bundel ‘Brieven’ waarin deze zaak besproken wordt is ter perse, maar ik zal met het afdrukken op uw mogelyk antwoord wachten, en wel zes dagen lang.

Hoogachtend,
Amsterdam,
4 Sept. 1891.
Uw dienstwillige
M. Douwes Dekker
geb. Schepel.

De heer Kruseman antwoordde, dat hy bleef by wat hy aan den heer Paap had gezegd.
Ik heb alleen de feiten willen geven zooals ze zich aan my hebben voorgedaan, en wensch geen oordeel uit te spreken.
Nu eindelyk volgt het door den heer Huet dusgenaamde ‘Dagboek van Multatuli’, dat met welwillende toestemming van de uitgevers hier wordt overgenomen uit de ‘Hedendaagsche Letterkundigen’,

Menado, *24 February 1851*. - Het leven bestaat uit tusschenzinnen - het myne althans. Maar vanwaar dan myn God die wildheid in myn gemoed, die woeste verbeelding!

25 February. - Het is het eerst dat ik dus schryf. Het is een voorspel van myn vast voornemen om tot het volk te spreken. Ik ben zwanger van denkbeelden; over weinige dagen ben ik eenendertig jaar - het is tyd, tyd, - nu of nooit, dat is: weldra of nooit. Eenendertig jaar, en ik heb nog niets gedaan!

Ik heb vandaag zeer zoet myn werk gedaan; - van middag hadden wy visite van twee heeren te paard, - een en ander is verkoelend, zeer verkoelend. Dat geeft de goede God ons Indiers, omdat wy geen ys hebben.

28 February. - Weêr visite gehad - douches. Maar toch niet geheel, want ik heb my driftig

gemaakt door te willen bewyzen dat de uitbesteding van opvoeding en onderwys aan een vreemde, à tant par mois, eene soort van crime tegen de natuur was. ‘Myne kinderen in Holland kosten my nu al *f* 11.000’, zei de man. En ik vraagde of hy God de kwitanties toonen zou als Deze hém vraagde: ‘Qu'as-tu fait des enfants que je t'ai donnés?’ 't Was een Franschman.

Van de week maakte ik een portefeuille los met teekeningen. (Ik houd veel van mooye platen en heb er vele). Een by, hommel, of wesp, had tusschen de randen der portefeuille celletjes gemetseld. Dat gebeurt veel hier; onze woningen zyn zoo open. In elk compartimentje lag een ongeboren diertje te slapen, wachtende op de lieve natuur die het vleugels geven zou. Welnu, by elk popje lagen twee, drie, vier doode vliegjes - dat had de moeder gedaan. Wat moest zoo eene moeder van my denken als zy denken kon, en wie weet!

En myne katten dan! Wy hebben lieve katten, hollandsche katten. De indische katten hebben korte afgeknotte staarten; 't is of er een knoop in ligt. Maar onze katten zyn waarlyk mooi. Nu dan, telkens als ik eene kat haar jong zie wegdragen in den bek, denk ik er aan: ‘Hoe meer ik katten leer kennen, hoe minder ik van menschen houd.’

Verbeeld je nu dat ik die wesp eens proponeerde hare popjes by eene andere wesp, geleerder dan zy, in te kwartieren. Of de kat, hare jongen door een kater uit de buurt te laten dragen sterker dan zy van gebit. De beesten zouden my aanvliegen. En zet daar eens naast dien man van de *f* 11.000!

Ik geloof in 1837, was ik met P. naar het Nut te Buiksloot geweest. Het waaide een storm. By het Tolhuis, daar waar men die sluisdeuren overloopt, was eene vrouw met een kind. Er was gevaar op die sluis, en kwestie of twee-handen-vry genoeg was om zich te houden aan de balustrade die, zooals ge welligt weet, maar aan één kant was. ‘Vrouwtje, mag ik je kind dragen?’ 't Was eene stevige boerevrouw: ze had my wel over de knie kunnen leggen. ‘Dankje, jongeheer, ik, ben mans genoeg geweest om het kind ter wereld te brengen, ik ben mans genoeg om het te dragen ook.’ En ze bragt het er over; en in de Tweede Buiksloter gaf ze 't de borst. O die vrouw!

1 Maart. - Weêr visite. Ik heb er deze keer hoofdpyn van, omdat er maar één kwam. Drie, vier, houden elkaêr bezig, maar één komt geheel voor myne rekening. Praten kan ik niet: ik zwyg of ik spreek, en dat laatste is meermalen ver-

moeyend, want ik gryp dan wel eens dieper of hooger dan ‘praten’ gedoogt. 't Is me dan een gevoel of ik iemand moet op- of voorttrekken; en ze verzeggen het maar, een handje meê uit te steken.

Onlangs viel 't gesprek op verdriet, tegenheid, zwarigheden enz., in 't leven. Ik vertaalde dadelyk smart, en greep een idee aan dat my voorbyvloog: ‘O, smart kan zoet zyn!’

De smartman wou niet met my omhoog. ‘Dat kan ik niet vinden,’ zei hy. Toen ik aan 't betoogen, dat kunje nagaan. Ik voelde en tastte en greep in 't rond en zocht ... naar bewyzen, naar gevoelsbewyzen. Wat ik zei weet ik niet meer; maar dit herinner ik my dat ik ten slotte den man niet langer houden kon. Ik zakte, zakte met hem tot: ‘Heb je wel eens tandpyn gehad?’

Mooi was het niet van my; maar zie, ik had die tandpyn noodig om iets te bewyzen. 't Ware my een voetbankje geweest, en dan had ik den man wel weêr hooger gekregen, en de tandpyn dáárgelaten.

‘O - dat - is - geheel - iets - anders. Tandpyn - is’ -. En hy woû me toen gaan vertellen wrat tandpyn was! Toen liet ik den man liggen; dat is die vermoeyenis waarvan ik sprak.

Verbeeld u Christus: ‘Het koningryk der

Hemelen is gelyk het mosterdzaad'. En daarop het antwoord: 'Neen - dat - is - niet - juist. - Mosterdzaad - is etc.' Met eene botanisch-culinaire verhandeling over de mosterd! 't Is niet uittehouden.

2 Maart. 's Avonds. - Alweêr visite; maar ik heb ze gezegd dat ik hoofdpyn - krygen zou als ik te lang sprak of luisterde; en ze gingen. Maar toch myne stemming is weg, en ik zie vooruit dat ik in spyt van myn eed weêr zal afhangen van myne pen.

Heb je dat óók wel dat ge geen baas zyt over uw geschryf? 't Is eene fout zeker, eene zwakheid. Je weet zoo niet waar je belandt. En toch, er is een zeker genoegen in je zoo geheel en al weg te geven aan den indruk van 't oogenblik. 't Is een gevoel als iets wiegelends zonder stuur; iets opiumachtigs; iets als 't 'uitloopen' van een schommel. Herinnert ge u dat gevoel? Neen of ja, - maar als gy jongens hebt, laat ze nooit schommelen. 't Is niet goed, dat weet ik.

Er is in het werk van jufvrouw Toussaint veel schoons, en niemand zou liever dan ik haar ridder willen zyn, - als men haar eenmaal zal beginnen aan- of aftevallen. Maar zoolang men haar vergoodt, kan ik niets van haar velen.

't Is heel wel mogelyk, als ik overkom, en by

u aanschel, en gy niet thuis zyt, en ik, zonder myn naam te noemen, alleen de boodschap achterlaat ‘dat er een vreemde meneer geweest is die van middag zal komen eten’, - 't is heel wrel mogelyk dat gy my 't verder verblyf ten uwent opzegt.

Verbeeld u, ik riep een man van de straat in huis en aan tafel; of ik zat in de keuken met de meid te praten en hield ze van 't werk af; of ik stookte de kagchel op met een Statenbybel; of myn gekibbel met u verveelde u.

Want kibbelen zouden we - daarover zal ik een verhaaltje schryven voor de vuist: Damon en Pythias, 2de Deel (de lezer wordt verondersteld het 1ste Deel te kennen):

- ‘Van 't schavot bras dessus bras dessous met Denys naar huis. - Diner ten hove. - O wat duurden hun die toasten lang aan 't dessert, en met welke drift schoven zy hunne stoelen weg toen de laatste dronk - de gezondheid natuurlyk van de Dames te Syrakuse - weggeslikt was. Want zy hadden behoefte elkander te omhelzen, - alleen met elkaêr, - ver van de truffels en de opgedrongen vriendschap van Dionysius. - ‘Mynheer Pythias’, riep de knecht, eene deur openende. 't Was eene logeerkamer. Damon woû meê binnengaan. Hy smachtte naar de omhelzing. - ‘Pardon, mynheer, uw kamer is ginds. 't Is

maar een éénmans bed hier'. - 'Ben je mal, kerel, weet je niet dat wy, Damon en Pythias, wy de helden van de schavot-historie van zoo even, één zyn in leven en in sterven? Dat we'... - 't Is mogelyk, menheer, maar het bed'... - Het doet er niet toe wat de vent verder zei of dacht. Damon schikte zich in zyn lot, en wenkte Pythias een 'straks' toe. - Ieder maakte zich 'lekker' in zyne kamer. In nachtpantalon en kabaai kwamen ze gelyk uitloopen, en daar had je de omhelzing in de gang: 'Dierbare Damon!' - 'Dierbare Pythias!' - 'Wat ware ik zonder u!' - 'Heilige vriendschap!' - 'O, Goden!' - 'Goden, o!' - 'O, ik wist dat gy komen zoudt, van ochtend, maar ik hoopte dat gy niet zoudt komen.' - 'Ik was er eer geweest; maar de wind'... - 'Toen ik tien uur hoorde slaan, dacht ik'... 'Tien uur? Pardon, toen was ik er al'. - 'Toch niet. Toen ik tien uur hoorde slaan'... - 'Lieve vriend, wat praat je? Ik was er al lang toen 't tien sloeg. De koning begon juist te schreyen; herinner u maar'... - ''t Is niet waar. De klok sloeg juist toen ik my gereed maakte om te knielen'. - 'Wel verd - d, hoe heb ik het met je? En ik'... - 'Myn horlogie is gelyk!' - 'En 't myne dan?' - En ze haalden hunne horlogies. - ''t Is nu

drie minuten over twaalf.' - 'Neen twee!' - 'Neen, drie! Neen twee, neen drie, neen twee, neen drie, neen tweek!' - ''t Myne is van Breguet'. - 'Dit is een patent-lever, een time-keeper'. - ''t Loopt over tien steenen, kykmaar'. - 'En dit dan! Échappement à cylindre. De stuurman heeft er de zon opgeschotens'. - 'Ben je daarom zoo laat gekomen?' - 'Je bent vervloekt verwaand op je horlogies.' - 'Neen, maar ik kan je bluf niet velen met het uwe'. - ''k Zal me weêr zoo voor je reppen'... - 'Ik heb uw gerep niet noodig. Je kunt gerust wegblyven'. - 'Mynheer, ik heb de eer u te saluëren!' - 'Mynheer, uw dienaar!' - En ze gingen.[1)]

3 Maart. - Een fransche kleêrmaker te Batavia had eene broek voor my gemaakt die ik wat duur vond. Ik trok eene andere broek aan, die door een Chinees gemaakt was, en die ik meende dat goed zat, ging daarmede naar den Franschman, en vertelde hem dat zy veel goedkooper was.

1) In Schiller's ballade heeten de twee vrienden Damon en Phintias. - By Tollens, wiens Gyzelaar eene gebrekkige vertaling van Schiller's Bürgschaft is, heet Damon Moros. De ander wordt alleen aangeduid als 'myn vriend' en 'zyn vriend'. - Schiller heeft welligt geput uit Cicero's De Officiis, 3de Boek, 10de Hoofdstuk. - Damon en Phintias of Pythias waren Pythagoreërs, en hunne geschiedenis of hunne legende moet beschouwd worden als eene bydraag voor de kennis der vriendschap by de Ouden, opgevat als eeredienst.

Hy betrok en beplukte de broek aan alle kanten, trok de lip op, en zei: ‘Ce pantalon (hy trok haar scheef regts), ce pantalon (scheef links), mais, m'sieur, ce pantalon ('t was sterk goed, gelukkig), ce pantalon, mais ce n'est pas un pantalon!’

Ik had er het ding toch voor aangetrokken, en meende er niet indécent meê gekleed te zyn. Ik had den man kunnen vragen of hy my voor een sansculotte hield, etc. Maar je begrypt dat ik myn valsch vernuft niet waagde aan zyn genie. Want geniaal is het. 't Is een soort van Napoleontisme in de kleêrmakery.

Nog een pantalon-historie, - al wat Napoleonlike is bevalt me.

Een heer te Batavia had een nieuwen pantalon aan, ging er meê uit, en zie, of liever zie niet, de broek scheurde - waar men het 't minst gaarne heeft. Hy den volgenden dag naar den kleêrmaker. Misschien dacht de goeije man dat hy in zyn regt was en het dien ber - den Franschman eens goed zou vertellen. Hy had, net als ik, gerekend buiten het genie van dien Franschman.

De eerste furie sla ik over. Je kunt je wel verbeelden hoe men zoon broek over de toonbank gooit met het gat naar voren - ik kan het niet anders zeggen. Hoe men dat.... ge-

scheurde gedeelte.... wyd uitspreidt om het nog grooter te doen schynen dan het is. Hoe men buldert, enz.

De Napoleon hoorde hem bedaard aan, en vroeg, toen hy aan 't woord kon komen, heel pacifiek: ‘Mais, m'sieur, qu'avez-vous fait de ce pantalon?’ - ‘Wat ik er meê gedaan heb? wel, je l'ai mis.’ - Soit! Et puis?’

Let nu eens wél op hoe 't genie alles naar zyn wil dwingt, en hoe het hier den kleêrmaker, van 't bankje der beschuldigden, in eens op den presidialen stoel helpt. Hy vraagt; hy ondervraagt, wat meer is. ‘Wat hebt gy gedaan met de broek die ik voor u gemaakt heb?’ er ligt majesteit in die vraag. De ander voelde dat hy voor zyn Regter stond!

‘Vous l'avez mis, soit! Et puis?’ - ‘Puis, je suissorti.’ - ‘Soit! Et puis? - De man begon te stamelen; hy trok de broek naar zich toe. Hy begon te gevoelen dat hy ongelyk had. - ‘Et puis, m'sieur?’ met iets in den toon als: Antwoord, ellendeling! - ‘Puis je me suis (hy vouwde de broek toe - het gat keek hem akelig aan), je me suis rendu chez’... - ‘N'importe. Et puis?’ - Là j'entrak’ ... hy sidderde. - ‘Soit! Et puis?’ - ‘Je saluak’ ... hy schoof naar de deur. - Soit. Et puis?’ - Je m'assis’... -

‘Ah, m'sieur, voilà l'affaire!’ Les pantalons, m'sieur, qui sortent de mon atelier, m'sieur (de man was de deur uit, maar hy riep het hem na), cesont des pantalons pour se tenir debout, m'sieur, et non pour s'asseoir, m'sieur! On ne s'assied pas au salon, m'sieur! A Paris, m'sieun’... - De rest weet ik niet.

8 Maart. - In den Javaschen oorlog van 1825, enz. (ik weet het van een ooggetuige) ving men een spion, een Inlander. Volgens gewoonte moest die man dadelyk doodgeschoten worden. Men bond hem aan een boom, en gaf één soldaat last op hem te vuren. In vredestyd executeert men met een peloton. Ik heb er vrede meê. 't Is een reste van menschelykheid en dat is al veel - voor Christenen! Maar in den Javaschen oorlog had men geen tyd voor zooveel omslag. Waar zou het heen als elk spion een heel peloton gekregen had? 't Zou een onbescheiden vordering van de spions geweest zyn! Men gaf dus één soldaat last: schiet dien kerel dood!

Om niet te missen nam hy den afstand wat kort, - wat heel kort: ‘De kogel hoeft geen licht te zien’, zei hy. Dat is: zóó uit den loop, zoo in het hart, de tromp op de borst. Ook had hy er wat veel kruid op gedaan. Gy weet dat los kruid genoeg is, à bout portant.

De spion zag hem forsch in 't gezicht, en zeide - ‘Koerang kirie’, dat is: ‘Wat meer links’. - ‘G - v - d’, riep de soldaat, - want hy was kwaad dat de man niet bevreesd was, - en hy haalde den haan over. Toen ketste het geweer, - of althans het pankruid alleen brandde af, men had de percussies nog niet in die dagen. Thans hebben alle Christenkrygslieden percussies op hunne geweren.

De man leefde nog, en hy lachte. Ja, hy lachte den soldaat uit, - omdat zyn geweer weigerde.

Toen werd de Christensoldaat boos. Hy keerde zyn geweer om en sloeg den lagchenden Mohammedaan de hersenen in met de kolf.[1)]

9 Maart, *zondagmorgen*. - Sedert acht dagen gevoel ik aandoeningen in de lever. Dat is (met dyssenterie) de ziekte die hier het werk doet van tering in Holland. Maar ik ben niets bevreesd voor myn lever. Want zy zou zich moeten reppen als zy het niet uithield tot ult^{o} '53, en dan hoop ik klaar te zyn om eens met verlof te gaan. Klaar wil zeggen dat ik dan genoeg zal hebben voor een paar jaar, dat is 20/m. Met minder kom ik

1) Ook in middeneeuwsche heldedichten, het Nevelingelied, Goedroen, ontmoet men voorbeelden van zulk lagchen in den nood of de zegepraal, als teeken van barbaarschheid. - In het Oude-Testament lacht God de vyanden van Israël uit, Psalm II.

niet, want ik heb nababs caprices. Als je ze hoort zal je vragen of dit emmetje mille of millioen beduidt. Het laatste ware niet te veel voor my.

Ik wil namelyk in Holland:

Haring eten, één kwartier na 't inryden van de eerste kar.

Boerekool eten, als het goed koud is. Maar er moet iets meer zyn dan voor my alleen: ik ben geen groote eter. Myn knecht moet ieder binnenroepen die er uitziet als ware hem boerekool welkom.

Naar de kermis gaan en op myn gemak in eene poffertjeskraam zitten, om de jongens te zien eten die ik binnen zou roepen.

Alle arme kinderen in Europa laat ik Sint-Nicolaas houden. Ieder krygt zyn naam in letterbanket ‘en wat daarnevens past’, zooals Tollens zegt.[1)]

Ik wil my laten kiezen voor de Tweede Kamer.

Den Rodolphe uithangen, min het boksen. O, die Sue, die dief! 't Is waar, in 't schryven is hy my vóórgeweest, maar ook alleen in 't schryven.

Ben ik klaar met de weinige armen die in Eu-

1) Tollens, Winteravondliedje: En nooden we eens een vriend te gast, Wij zetten vleesch en visch - En somtijds wildbraad op den disch, Met wat daarneven past.

ropa verscholen zyn gebleven voor de Argusoogen der christelyke liefdadigheid, dan laat ik in Den Haag de Opera spelen voor my alleen. Maar 't moet op de affiches staan dat het voor my is.

9 Maart, *zondagavond*. - Zonder gekheid. Over een paar jaar hoop ik te komen. Ik heb heimwee. Herz, mein Herz, warum so traurig zing ik - wel wat valsch - ik ken de wys niet regt - maar ik meen het goed. Schryf maar op: ult^{o} '53, want dan eerst heb ik vyftien jaren dienst; dat is de termyn voor een verlof: alleen wegens ziekte gaat men vroeger. Maar naar Holland moet ik, want ik heb er graven te bezoeken. Vóór ik er aankom reeds - de Noordzee. Willem, Willem!

Als nu maar myne lever my met rust laat. Of dat zy vóór dien tyd een verlof wettigt wegens ziekte, - maar dan sterft men dikwyls op reis. Een graf in zee! 't Lacht my toe, maar gaarne zou ik nog wat doen vóór dien tyd.

En na dat alles zyn wy nu zuinig, zeer zuinig. 't Viel my wat vreemd in den beginne; maar ik heb 't gepoëtiseerd, en nu gaat het. Ik heb myn gereken en getel in verband gebragt met de graven daarginder - en wraarlyk, nu gaat het.

18 Maart. - Als ik nu niet zoo lui was, zou ik wel eens - ja dat zal ik doen. Ik zal eens iets

copiëeren uit een boek van een ander dat ik gedecideerd schoon vind. Als dat my dan óók zoo afvalt onder 't schryven, - ryst myn eigen werk misschien een beetje. Zoo niet, dan is het vonnis geveld.

Veel had ik er voor over, zekerheid te hebben of ik voor iets in staat ben of niet; want de gedurige twyfel daaraan beneemt my de kracht tot doorzetten die ik toch zoo hoog noodig heb om myne traagheid te overwinnen. Met yver zal ik iets beginnen; de opgewondenheid, - die al wat er is op 't gebied der Aesthetiek leven geeft - is dáár. Ze zou ook voortstroomen ten einde toe: er is kracht genoeg. Maar zie, ik behoef me maar even in 't hoofd te halen: ‘'t is toch maar prulwerk’, - en weg is de impressie.

Reeds lang heb ik my beziggehouden met een streng onderzoek daaromtrent. Myn eigen oordeel tel ik geheel niet; want evenals ik soms myn werk ‘mooi’ vind, heb ik andere oogenblikken van zoodanige minachting er voor dat ik my haast het te parodiëren, uit vrees dat een ander het doen zal. Ik zing of neurie verzen, die, mooi of niet, toch tel quel vruchten zyn van dichterlyke opwekking en als zoodanig verwant aan het beste wat ik heb - myne ziel, myn hart. Welnu, ik heb er soms pleizier in ze te zingen op de wys van Jan die Lysje sloeg!

't Klinkt me dan wel als een zonde - maar ik heb er pleizier in. Ik heb een man gekend die nooit meer in zijn schik was dan als hy over de ‘stomheid’, de ‘beroerdheid’, zyner kinderen mogt uitvaren.

Myn oordeel bewyst dus niets. Ik observeer anderen.

Maar wie zyn die anderen? 't Is zoo gemakkelyk Menado te verbazen, en het te doen verstomd staan over ‘zoo'n genie!’ Maar dat beteekent niet veel.

De ‘goede opinie van vrienden en bekenden die zoo aandrongen op de uitgave’ heeft al zooveel middelmatigs in de wereld geschopt, dat ik puur het land kryg als men zegt dat het ‘lief’ is. En bovendien dat ‘lief vinden’ is nog niet eens opregt. Ik heb er proeven van.

Uittreksel uit een memoriaal.

[Onder myn papieren is een notaboek, waarin Dekker jaren lang aanteekeningen heeft gemaakt. Het is gedeeltelyk verscheurd, en de omslag en eerste bladzyde ontbreken. De eerste notities zyn van 28 April 1849, toen de schryver kort te voren te Menado was aangekomen, en betreffen uitsluitend kleine geldzaken. Deze ga ik voorby, maar ter completeering van deze uitgaaf, en meenende dat sommige lezers ze in hun bontheid eigenaardig zullen vinden, laat ik hier een paar bladzyden uit dat boek volgen. Ook breng ik den lezer in herinnering dat de ‘Publicatie’ die in ‘Het ontstaan van den Havelaar’ blz. 82, is opgenomen, uit dezen tyd dagteekent]

Vrydag 18 Mei. Besloten om in dit memoriaal alles te noteren wat onthouden moet worden, hetzy geldelyk of niet, en daartoe eenige nota's

van een kladje overtenemen, om volstrekt geene andere memoranda aantehouden.

Préséance Mil. Kommandant.

Circulatie kopergeld, waarom verboden.

Koffy in 't pakhuis à 24 duiten p. ℔.
Zout in 't pakhuis, à *f* 6 kop^{r} p. pic.

Aan van der Goes besteld 1 bamboezen bank en 12 id. stoelen by Colderhoff voor *f* 4 kop.

Regularisatie inkoop van Ryst, milit. Departement.

Olie. Resid.-bureau zelf verstrekken, ½ bottel daags en daarvoor in rekening brengen *f* 12 kop. 's jaars op geheime fondsen.

Reglement van orde voor 't bureau.

Staat van onafgedane stukken.

Eed President Weeskamer	St. 18" 72
Eed Vendumeester	St. 22" 29 § 26
Eed Secretaris	St. f°. 145
Eed Alg. ontvanger	St. f°. 475

Byeenbrenging van bepalingen betreffende: het Notariaat.

Byeenbrenging van bepalingen betreffende: de Weeskamer.

By eenbrenging van bepalingen betreffende: Burgerl. stand.

By eenbrenging van bepalingen betreffende: Vendu Depart.

By eenbrenging van bepalingen betreffende: Muntwezen.

Verzameling van afschriften van wetenswaardige stukken.

De resident laat de bepaling of het al of niet kantoordag is aan my over. (Zie briefje daarover.)

Zondag 20 Mei 1849. Oude papieren gerangschikt en daarvan gemaakt zes portefeuilles, als:

1º Houdende kwitantiën.
2º Officieele stukken my regardeerende, met copy van rekwesten en officiele schryvery (personeel).
3º Particuliere brieven.
4º Brieven van het engagement.
5º Agrement.
6º Wetenswaardige stukken, nota's, reglementen etc. Hierby behoort de te formeeren bundel ‘afschriften van wetenswaardige stukken’.

Voorgenomen om den heer Dircks fransch te

leeren. Alle dagen 's avonds te 6½ komt hy by my. Begonnen op heden, 20 Mei.

Deze week alle de brieven van Louise verbrand.

Over de onmogelykheid voor lieden die vèr af wonen om zelf voor den Notaris te compareren.

Maandag 28 Mei 1849. Postpakket met de Naim naar Java gesloten.

Geschreven aan Grootmama.

Geschreven aan Nicht en Henri.

Geschreven aan Vader, dat ik zoodra mogelyk geld zal zenden, maar dat ik nu achteruit ben.

Geschreven aan Cluwen.

fl 150 gezonden aan Gothard.

[Nu volgt een lyst van voorwerpen den 26sten gekocht op de vendutie van den resident. De resident van Menado reisde af, en werd later in zyn ambt vervangen door den heer Scherius. De prys die de voorwerpen op zulk een buitenpost waard bleken te zyn is curieus. Zoo noem ik uit deze lysten

1 champ. glas	*f* 23.-
5 schilderyen	*f* 10.-
1 doosje naalden	*f* 8.30]

Zaturdag 2 Juny 1849.
De Alg. Kas overgenomen...

[Dit was, gis ik, by het vertrek van den resident. Er vergingen eenige maanden voor de nieuwbenoemde op Menado aankwam; intusschen was de secretaris waarnemend resident].

... met een saldo van	*f* 237377.20
By gedeponeerd	*f* 70000.-
In de onderkassen	*f* 4302.65½
	———
	f 311679.85½

[By de volgende opgaaf vergelyke men voor het K. (koper) myne aanteekening op pag. 90.]

Specificatie der gelden in de algemeene kas op heden 1 Juny.

Zilveren munt	*f* 10723.63½
34 kisten à [?] K. *f* 62844.-	*f* 52370.-
194 kisten à *f* 500 K. *f* 97000.-	*f* 80833.40
140 zakken à *f* 50 in de groote kist..... K. *f* 7000.-	*f* 5833.40
restant koper.....K. *f* 16.16½	*f* 12.76

Papier.

2 bons pakh. m^{r}	*f* 12000.-
f 100	*f* 33600.-
f 25	*f* 10650.-
f 10	*f* 16290.-
	———
Transport	*f* 222313.19½

Transporteere	*f* 222313.19½
f 5	*f* 13095.-
f 1	*f* 1966.-
f 1 (versleten)	*f* 3.-
Hierby het saldo in de drie onderkassen op 25 Mei	*f* 4302.66
	———
Totaal volgens Kasmemoriaal	*f* 241679.85½

Juny 4, 1849. Een fransch oorlogkorvet op de reede (La Bayonaise),
De officieren tehuis ontvangen. Bepaald om overmorgen den zesden met vyf fr. offic.: van Thieme (?) Morana en ik een toertje naar Tondano te maken. (Vrydag den 8sten 's morgens terug) en dan tehuis dejeuneren.

> [Men vergelyke hiermee 'Duizend en eenige hoofdstukken over Specialiteiten', hoofdst. III].

Betaald *f* 50 K. voor een doodgereden paard.

27 Juny. Kruidgeld op heden ad *f* 50.10 aan Barnabas te bewaren gegeven.

Ontvangen *f* 1.44 voor den kettingganger Sawal, die als betaald by den Staat voorkomt, doch reeds vertrokken was. (In kas gestort om te Amoerang uit te betalen.)

9 Aug. De agenda aan Weydemuller opgedragen. Voortaan alle stukken agendeeren.

Het archief blyft geheel op den ouden voet totdat de nieuwe regeling compleet kan ingevoerd worden.

De heer Paepke vraagt volk voor herstel der weg naar Mombie onder Bantiksch grondgebied. Bepaald om eerst derwaarts te gaan om te zien, en tevens naar andere wegen en werken.

De pion Lowen ontslagen wegens pligtverzuim.

Verzoek van den Hoekoen (?) te Lotta om te zorgen dat de Ternatanen geene vrouwen medenemen. Naar de adat informeeren.

De H^{m} besaar Negrie Bahroe klaagt dat er 15 menschen zonder permissie naar Aris zyn verhuisd, zoodat zyne wachten niet bezet kunnen worden. De H^{m} besaar Aris hierop gehoord. Morgen beslissen. Den H^{m} van Menado en Klabat geroepen om de adat te onderzoeken.

Nazien by welk stuk de modellen aan de

opzieners zyn voorgeschreven voor het indienen der opgaven voor het verslag.

De wachten zyn:
1. De groote wacht op 's Gouvernements erf.
2. te Negrie Bahroe.
3. te Aris.
4. te Klabat.
5. te Bantik.
6. te Menado.

Vier keer 's nachts patrouille.

Wat beteekent het ‘burger’ te zyn? Waarin bestaan de voorregten van een burger boven een ‘inlander?’

Beantwoording der besluiten van de Alg. Rekenk. over 1843 en 1844 afgemaakt.

De bouwstoffen voor het algemeen verslag en het kl. boekje nagezien.

De heer Paepke laat zeggen dat zyne koelies niet gekomen zyn.
Den heer Paepke verzocht op 't kantoor te komen.
Waarvoor dienen die koelies? Het is een supplement op die welke door de Minahassa geleverd worden.

Waarom gaat de staat van aangevraagde koelies naar den heer Paepke om te verdeden?

Dit is omdat al de Minahassa koelies onder zyn opzicht staan.

Hoeveel koelies uit de Minahassa zyn er op Menado?

Op dit oogenblik 125. Er moeten er meer zyn (210) aanschryving Resident 1845 (?)

De adat brengt mede dat de Ternatanen de vrouwen die zy voor asta genomen hebben, niet medenemen.

De H^{m} besaar van Menado zegt dat de adat medebrengt dat menschen die zonder kennisgave aan hun hoofd een district verlaten, strafbaar zyn.

De H^{m} besaar Klabat zegt evenzoo.

Aug. 10. De Oetoesan vraagt om c^{a} 100 Ternatanen met de korra korra naar Kema te brengen, om vandaar naar Ternate te gaan. Toegestaan mits de korra korra in 1 o dagen terug zy. Ik heb gevraagd om de vrouwen te zien teneinde haar te vragen van waar zy zyn.

De Hoekoeng besaar van Aris en Negrie Bahroe hadden vroeger eene overeenkomst gemaakt dat

zy niemand beletten zullen vice versa te verhuizen. In weerwil daarvan beklaagt zich nu N.B. dat er zoovele menschen van hem naar Aris gaan dat hy met moeite de wachten bezet houdt.

Volgens de adat heeft N.B. gelyk, maar volgens het gesloten accoord zou hy geen regt tot beklag hebben.

Ik heb hen het verkeerde onder het oog gebracht om menschen van elkander af te nemen, en hun voorgesteld dat accoord te verbreken, en voortaan de adat te volgen, door namelyk van elken vreemdeling aan het hoofd waaronder hy tehuis behoort dadelyk kennis te geven en desnoods terug te zenden. (Aangenomen door beide.)

De thans verhuisde menschen blyven voorloopig waar ze nu zyn (te Aris) om later den Resident te laten beslissen of zy terug moeten of niet (Zie besluit Rest. Menado 14 February 1844).

De kwestie der vrouwen van de Ternatanen onderzocht. De namen opgenomen en den Oetoesan gezegd dat geene vrouw mede mag gaan dan die een schriftelyk bewys van haar hoofd hebben.

Paoenda nieuwe Pion. Inform. by Nygh. In dienst genomen op de proef tot 1°, Septb^{r}.

Aug. 14. De majoor moeda van Kakas wil van zyne vrouw scheiden. Zy is reeds sedert twee jaar by hare ouders te Tondano. Hare ouders zyn de majoor van Toulia. Zy gedraagt zich volgens de m.m. slecht. Ik zal er over denken.

Aug. 16. De koelies uit de minahassa zyn begonnen na de aardbeving in 1845. Primitief voor assistentie (by brief aan de opzieners.)

Het getal was primitief meer doch is naderhand verminderd.

Het idee was in den beginne niet om ze aan de wegen te laten werken.

By particulieren worden ze betaald met 20 dt. daags en ryst. Zonder eten moeten ze 28 duiten daags hebben (dit is bepaald.)

NB. Als ze voor Paepke werken krygen ze minder.

By afsterven van inlanders verdeelen de hoofden den boel en vorderen daarvoor betaling. Ook voor het uitwyzen van geschillen.

Inkomsten van een majoor en H^{m} Besaar.

Ieder huisgezin een gontong ryst per jaar, dat is 1800 g^{s}.; een gedeelte zout van de zoutmakers, van ieder man 2 stuks (het zout wordt gemaakt door alle strandnegoryen) een aandeel van de var-

kensjagt. Vier menschen om te werken (vast). Te Kema snydt het wachtvolk gras.
Kema krygt stellig 2000 's jaars van de nestjes op Limbek. Deze worden verkocht à *f* 70-80 per kottie [?] dooreen aan de Manillezen.
5% van de koffy. Dit is voor Kema wèl, maar voor de anderen niet veel, byv. Klabat boven heeft slechts 300 dapoors. Francis heeft voorgesteld vast tractement.

De groote menigte onderscheidingen van de menschen staan zoowel eene goede policie als eene juiste statistiek in den weg.

Europeanen.
Afstammelingen van Eur.
Burger Islam.
Arabieren.
Ternatanen.
Chinezen.
Inlandsche negory Christenen.
Inlandsche burger Christenen.
Slaven.
Negory menschen.
Vrye menschen.
Negory menschen in dienst van Europeanen.
Ongetrouwde negory menschen (Orang beboedjang.)

Heidenen.

Aug. 20. Over bovenstaande verschillen aan ryk schryven. Geschreven!

[Dan komen opgaven over den prys van de ryst, de betaling aan koelies; de levering van kruid; de storting van gelden, de berekening van emolumenten, enz. enz. Voorts vind ik nog ergens:]

Voordragt tot Asst. Rest. Missive Rest. Menado 26 July 1851. L.A. geheim.

id. tot resident 6 Augustus 1851 n°. 476.

Benoeming tot Asst. Rest. Ambon Gouv^{ts}. Besluit 8 October 1851 N°. 6. Ontvangen 3 January 1852.

[Zoo vind ik ook by een nota van 16 Nov. 1851, over verschillende verzendingen, en men vergelyke hiermee bl. 124].

Aan Kruseman. de Hemelbr. per schip.

[Uit Amboina vind ik weinig.
Dek was daar tengevolge van klimaat en omstandigheden voortdurend zeer zenuwachtig en kreeg verlof naar Europa tot herstel van gezondheid.

Wel vind ik in zyn memorandum een begrooting voor de reis naar Europa en de verteeringen in Holland. Ook vele aanteekeningen die alle betrekking hebben op bezoeken die hy in Holland wilde maken, geschenken die hy voor anderen moest overhandigen enz. enz.

Hy reisde van Amboina over Batavia met de Harmonie, kapt. Bouma; naar hy dikwyls zeide, het kleinste schip dat om de Kaap voer. Zyn vrouw en hy waren de eenige passagiers. De eerste stuurman van dit vaartuig was dikwyls dronken, en om den bejaarden kapitein de rust te gunnen die deze volstrekt behoefde, hield Dek zelf menigmaal de wacht. In zyn. Notaboekje vind ik met potlood:]

Nota 11 November na vertrek van St. Helena

Vertrokken van Bat. 15 Sept. 1852. De wind van de Kaap naar St. Helena tegen verwachting tegen. Anders 12 dagen nu 17. Illusiën van St. Helena. Verveling aan boord. Aankomst in opgewonden stemming. Lugubre aanzien der klippen. Overal forten, goed onderhouden, niet zooals Ambon, Banda, Menado etc. Stad Jamestown in de kloof; schynt zich uit te breiden. Bevolking allerlei; alles spreekt engelsch; dit klinkt onaangenaam. De stad heeft een net voorkomen, juist als uit een speeldoos, popperig en net, vooral met de roode soldaten als ze op den bergweg loopen.

Kwam aan boord Carrol en een afgezant van Salomons om scheepsprovisie te leveren en de passagiers te logeren. C. zeide dat hy een jonge vrouw met zuster had, die piano speelde; hy vraagde sigaren; voor zyn schoonvader, zei hy.

Gingen met den ander mede, omdat daar de

kapiteins gewoonlyk gaan; de onze ook. - Salomons agent beroerd. Gouden ketting, thee, eten, 8 uur, fl. 80.-

> [Van enkele dezer woorden, die blykbaar ter memorie werden genoteerd, kan ik den zin vatten, daar ik Deks verhalen ken. Zoo byv. deze laatsten. Salomons was hotelhouder en tegelyk consul van vele ryken. Zyn agent was ook kelner en ergerde Dek door 't voortdurend gerammel met een zwaren gouden horlogeketting. Hy en Tine brachten acht uur in 't hotel door. Zy aten er, dronken thee, maakten een toertje naar Longwood met een rytuig van Salomons, en kregen toen een rekening van fl 80.-.]

Wapen van Salomons, huis, toko, bediening, api, rus, shawl van Valparaiso, polyglot, ½ duitsch ½ hollandsch.
Stad netjes; soldaten met rottangs, roode kleur, veel kinderen, zagen er lief uit.
Longwood...

> [De lezer weet dat dit de benaming is van het huis dat Napoleon op St. Helena bewoonde, en kan misschien gissen hoe merkwaardig het voor Dek was deze plek te zien.]

... ellendig. Schande - vuurhaard plaats van het bed, werklieden - Cicisbeo - was van zyn elfde jaar daar - bloemruiker - alles misselyke teleurstelling! Ziel onder den arm by Salomons terug. Vestiging van een hollander zou goed zyn,

met logement. Dronken soldaten op den weg. Geld aan den Steward, alsof Salomons te groot was. Bly weer aan boord. Tegen verwachting voornemen om te schryven.'

'Poëzie in eeuwigdurende stryd met proza. Die stryd is ongelyk want poëzie is overal kwetsbaar zelfs zonder dat proza het zoo bedoelt.'

12. Dec. Pieters verjaardag stil gevierd met myn vrouw. Kregen, na drie dagen storm, goeden wind naar de westereilanden. Hopen Kersttyd thuis te zyn.

[En zoo was het. De eerste Kerstnacht van 1852 overnachtten zy te Hellevoetsluis in een bedstee!
Uit dezen verloftyd heb ik een paar brieven die hier naar tydsorde volgen.]

Verloftyd.

XLVII.

Aan Mevr. Douwes Dekker - van Wynbergen.
Leiden, Vrydagmorgen, 11 uur.
[Naar berekening Februari 1853.]

Lieve beste Tine! Eigenlyk had ik van hier willen vertrekken met den trein die te 10 uur gegaan is, maar een klein luiheidje (u wel bekend) heeft my doen plakken. Ik ben nu van plan te één uur naar 's Hage te gaan en kan nu op myn gemak een paar woordjes meer schryven dan die beide vorige briefjes die beide zoo in haast waren. Ik heb nu een rustig uurtje, want toen ik gisteravond Bosscha en eenige andere heeren verliet nam ik afscheid met de uiting van myn plan om vroeg weg te gaan, zoodat ieder nu denkt dat ik al weg ben. Ik heb dus rust. Uw

briefje van gister heb ik ontvangen; ik ga er het noodige op antwoorden, schoon het geheel eigenlyk geen antwoord noodig heeft, dan dat het my zulk een groot genoegen deed.

Primo, uwe verschrikkelyke koopziekte. Wel, dat is erg! Voor ditmaal kan het er door, maar zulk een geweldige uitspatting moet niet weer gebeuren. Wel foei, 't is schande! Ik zal er je voor zoenen tot je straf. Je bent verdoens, hoor je! Ik hoop nu maar dat het gekochte naar je zin is, anders zal ik het nog eens voor je overdoen.

Visite by dominé Chauffepié, heel goed.

Visite by mevrouw Abr. heel goed.

Uwe vraag naar den thermometer van myn gemoed is makkelyker gedaan dan beantwoord. Het antwoord zoude moeten zyn flauw, ongedecideerd, variable. Waarschynlyk zal die impressie de maand February niet overleven, en dat vind ik juist beroerd. Eene flauwe passie is vervelend.

Nu zal ik een kort verhaaltje geven van myne ontmoetingen.

Te Haarlem stapte ik af in een logement en ging dadelyk naar Kruseman. Ik werd daar zeer hartelyk ontvangen en men persuadeerde my te blyven tot 5 uur ten einde daar te blyven eten. Ik vond by mevrouw K. twee jonge da-

mes uit den Haag gelogeerd. Allerliefste spraakzame fatsoenlyke meisjes. Ook mevrouw K. beviel my zeer goed. Zy heeft een goeden toon en sprak o.a. over huishouden enz. juist zooals wy. ‘Als myn man het schraal had zoude ik my niet schamen voor het minste werk, maar nu het niet behoeft, acht ik myn tyd beter te kunnen besteden,’ etc. Wy zyn daar dringend te logeeren gevraagd, en ik denk wezenlyk dat ook spoedig te doen.

Met K. heb ik veel gesproken. Myn hoofddoel was van hem te weten te komen of ik talent had uit het oogpunt van een boekhandelaar. Hy begrypt dat ik dit weten moet. De toejuiching van een tafelvriend etc. beduidt niets, maar een boekhandelaar moet de waarde van het talent als koopman kunnen schatten. Hy moet kunnen weten of er door de natie geld voor zal gegeven worden, want zonder dat loopt alles spaak.

Ofschoon zyn oordeel niet decisief was, beschouw ik toch zyn oordeel over het geheel als gunstig. Decisief kan het antwoord niet zyn want 1°. had hy van my geene proeven genoeg en 2°. is alle litterarische succes een dobbelspel, vooral van een debutant. ‘De eerlooze’ scheen hy wel mooi te vinden, doch hy zeide dat Peters zoo onverschillig en flauw was en zich hield alsof hy geen tyd

had. Waarschynlyk zal dat stuk niet gespeeld kunnen worden omdat... er in Holland geen goede acteurs zyn! Een stuk met veel bombarie, met gevechten en spookverschyningen etc. kunnen zy uitvoeren zeide hy, maar een stuk van fyner aard niet. 't Is toch schande voor Holland. Misschien vraag ik myn stuk terug aan Peters, en dan zal ik zien wat ik doe.

Van Haarlem ging ik c^{a} vyf uur, en te Leiden vond ik Bosscha en Eduard aan den trein om my aftehalen. Ik vond dit temeer lief omdat zy het uur van myne aankomst niet wisten en dus reeds een paar malen te vergeefs by den trein geweest waren. Wy gingen dadelyk naar de societeit waar een fameus rumoer was door het feest van den dag. Ik had aardigheid in de observatie van 300 jongelui. 's Avonds was er serenade. Bosscha was daarby als lid van den senaat der studenten, Eduard en ik liepen mede. De muziek was goed en het fakkellicht deed een mooi effect. Heel Leiden was op de been. Ik had er u gaarne by gehad maar al waart gy hier geweest, het zou toch voor u te vermoeiend geweest zyn, want het gedrang wras zeer groot. Er was een weinig infanterie en kavallerie op de been om de orde te bewaren. Alles liep goed af.

Na de serenade begaven zich de studenten (en

ik als gast van Bosscha liep mede) naar het akademiegebouw. Daar werd het studentencorps opnieuw in de societeit byeengeroepen, alwaar ieder tot het collation geroepen werd, en elk persoon heel ordelyk in eene sectie onder een bepaalden tafelkommissaris ingedeeld. Ik behoorde als gast van Bosscha tot dezelfde sectie als hy, en zat naast hem. De president van de tafel hield eene korte toespraak. Hy wenschte de studenten geluk met de verjaring der academie, maakte melding van den goeden afloop der serenade, noodigde uit tot tafelvreugde en recommandeerde stoelvastheid. Gy die weet wat een geur is, begrypt dat wel.

Toen begon het collation dat zeer goed was. (Ik heb vergeten te zeggen dat de plaatsen gemarkeerd waren en dat naast elk bord de drie briefjes lagen die ik hier insluit. Bewaar ze goed. Wy hebben later aardigheid aan die dingen.

Ik ga nu myne vele opmerkingen stilzwygend voorby, want die zyn te veel. Dit kunt gy nagaan aan een tafel van 300 jongelui, allen van den beschaafden stand! Ik heb veel ongunstigs gezien maar ook veel goeds, vooral by Bosscha die een allerliefst mensch is. Fideel, knap, fatsoenlyk, vry, kortom ik kan zyne receptie niet genoeg roemen.

Ik dronk weinig; niet meer dan noodig was. Door het vele salueeren duurde het niet lang of de meesten konden niet goed meer zien of ik meedronk of niet. Ik bleef dus perfect wel, doch amuseerde my bedaard met den boel aan te zien. Tegen 5 uur 's morgens voelde ik my wat vermoeid, want dat rondloopen met de serenade zat me nog in den rug. Ik ging naar myn logement en verliet het troepje dat - op een 12 of 20tal lyken na - nog in vollen fleur was.

Ik sliep tot 12 uur. Toen kwam Bosscha my halen met Eduard om samen naar de Wykerbrug te gaan. (Eerst was het plan naar Scheveningen.) Wy gingen dus geheel op zyn Menado's na een geur ryden, maar niet zoo wild. Te Wykerbrug vonden wy een heele troep die nog niet naar bed geweest waren heel vrolyk aan het doorslaan. Daar Bosscha, Eduard en ik heel bedaard waren lieten wy hen stil uitrazen en bleven met nog een paar anderen die ook niet gedronken hadden daar te Wykerbrug heel pacifiek dineeren. 's Avonds reden wy terug, gingen nog even naar de societeit waar nog veel staartjes van de geur te zien waren en te 10 uur gingen B. en E. en ik naar huis om gerust te slapen. Ik sliep dan ook perfect, en stond te 8 uur heel welgemoed en kalm op, ontbeet met Ferdinand Huyck tot 10. Toen

kwam Bosscha met het doel om my de musea te laten zien, doch wy raakten zoo aan het praten dat de musea tot eene latere gelegenheid werden uitgesteld. Wy deden daarop eene groote wandeling, en ik dineerde met B. aan zyne studententafel (waarover straks nader). Daarna een half uurtje in de societeit, vervolgens by een vriend van Bosscha thee drinken, en daarna bragt ik den avond by Bosscha op zyne kamer al pratende door. Ik verliet hem in de meening dat ik vandaag te 10 uur vertrekken zoude, en verzocht hem niet voor dat uur by my te komen, daar ik wist dat hy het drok had en niet wilde dat hy zyn tyd nog langer aan my sacrifieeren zoude. Door myn luiheid ben ik thans belet om 10 uur weg te gaan, en zelfs zal het nu nog wel later dan één uur worden, want ik wil dit briefje nog van hier verzenden, en het niet zoo haastig sluiten als die beide vorigen.

Stadententafel. De studenten eten aan kleine clubs by koks. De club van Bosscha bestaat uit 8 personen, waarby ook Eduard behoort. Na tafel zittende te praten heb ik dien geheelen tafel by my te Amsterdam genoodigd tegen aanst. donderdag. Hoe ik dat partytje regelen zal weet ik nog niet, maar ik wil dat gaarne doen omdat ik nagenoeg als eenige vreemde by dat studenten-

feest geweest ben, en hoezeer ik bepaaldelyk de gast van Bosscha was, en dus met de anderen niets te maken had, wil ik toch, daar de algemeene geest vry goed jegens my was, iets terug doen om in geen geval debiteur te blyven. Dat begryp je wel. Myn plan is hen in een logement te ontvangen (*niet* by ons in den Doelen) daar bedaard thee te drinken (zy komen tegen vyf uur). By dat thee drinken wilde ik u ook hebben. Daarop wou ik ze naar de comedie laten gaan en vervolgens souper. Ik laat aan uw eigen idee over of gy by voorbeeld tot 12 of 1 uur dat souper al of niet wilt bywonen. Het zyn fatsoenlyke menschen en voor dat uur is alles toch bedaard en fashionable. *Ik* zou het heel aardig vinden dat gy er by waart.

Ik wil dat feest echter niet in ons logement hebben omdat als er in den nanacht soms wat rumoer is, ik daarvan geen spraak wil hebben in een logement waar ik bekend ben. Doch over die regeling spreken wy nader.

Doe voor die kaartjes geene moeite. Mocht gy ze echter ontvangen zend ze dan nog.

Myn adres in den Haag is in het hotel Fuhri.

Ik denk by myn terugkeer my in Leiden niet optehouden, en ook in den Haag zal ik het zoo kort mogelyk afmaken. Hebt gy ook iets van

Kruseman ontvangen? Hy sprak van een cadeau aan u dat gereed stond ter verzending naar O.-I. het bestond uit boeken, geloof ik.

Als die zaak met de *f* 30/m. in orde komt heb ik een magnifiek plan. Om namelyk heel op myn gemak Doctor in de letteren en in de regten te worden. Behalve dat zoude het nog wel kunnen gebeuren dat ik my een tydje by eene academie liet inschryven. Ik heb er met Bosscha reeds over gesproken.

'A propos! Dat pakje met hemden heb ik ontvangen, maar ik geloof niet het noodig te hebben, ik heb ruim goed, en zal zeker veel overhouden. Myn satynen kabaai doet ook goede diensten. Ik had dien aan over myne jas toen wy naar de Wykerbrug reden. Een boertje zei: ‘Kaik daer is een student in jufferkleeren!’ Dag poes.

XLVIII.

Aan den Heer C.S. van der Pool.

[Zooals de lezers van het voorgaand deel ‘Brieven’ kunnen weten, had Dekker op Sumatra kennis gemaakt met den luitenant Van der Pool, die in 1842 commandant van het militaire fort te Natal was. Zy werden bevriend, en uit brief XLIII blykt, dat zy jaren later nog briefwisseling hielden. Gedurende Dekkers verblyf in Holland kwam toevallig ook Van der Pool met

verlof naar Europa; zy hebben elkaar toen veel gezien.
De heer Van der Pool is nu sedert meer dan 30 jaar overleden; ik zal dus zonder al te onbescheiden te wezen een en ander van hem kunnen verhalen dat noodig is om de eerstvolgende brieven begrypelyk te maken.

Van der Pool was van de laagste sporten van het leger opgeklommen tot den rang van kapitein, een positie die hy zelf zeer aanzienlyk achtte. Hy was een moedig, vastberaden, door en door deugdzaam man. Zelf eerlyk, eenvoudig en stipt, kon hy er zich als een kind over verwonderen wanneer anderen deze eigenschappen bleken te ontberen.
Van een inlandsche vrouw had hy twee kinderen van drie en zes jaren mee naar Holland gebracht, en de opgaaf was nu een tehuis voor zich en verpleging voor de kinderen te vinden. Maar dit bleek niet gemakkelyk te zyn. Telkens als hy kamers had gehuurd by de een of andere juffrouw die op zich had genomen voor de kinderen te zorgen, en hy vond ze dan zonder opzicht of verwaarloosd, verwonderde hy zich over zulken woordbreuk. Menigmaal heeft hy de kinderen dagen of weken lang by Dek en Tine thuis gebracht, terwyl hy zocht naar betere verzorging. Hy werd er moedeloos van. Bovendien al die veranderingen waren kostbaar, kostbaarder dan hem voegde. Zoo kwam hy op het denkbeeld om te trouwen; en daar hy geen dame kende die hem geschikt voorkwam, vond hy het een eenvoudige zaak door middel van een advertentie in een dagblad een vrouw te zoeken. Hy zelf stelde de advertentie op.

‘Iemand van schitterende carrière.... enz.’ Het aantal liefhebsters was legio.
Dek zou de brieven voor hem ontvangen, openen en uitzoeken, en uit de volgende brieven blykt, zelfs by gelegenheid er op uit gaan om met de trouw-candidaten kennis te maken.
Ik wil hier alleen nog byvoegen dat de heer Van der Pool ongetrouwd naar Indië terugkeerde. Later is hy met de handschoen gehuwd, maar toen de dame in Indië aankwam, vond ze haar echtgenoot overleden.
Naar gissing zyn de drie nu volgende brieven van Juni 1854.]

1ste Bulletin van het tooneel des oorlogs.
Zaturdagavond 6 uur.

Gespoord naar N.O. Einde. Vandaar onder geleide van een vent die myn pakje droeg naar het vermaarde Voorburg gewandeld.

De vent scheen my nog al veel menschen uit den omtrek by naam te kennen, maar wist niets van een O.I. heer met dochter.

Aankomst ten huize van den man met vele ingangen. Een paar juffrouwen vlogen naar de deur en zagen me aan of ze vragen wilden: wat moet jy hier? Enfin, 't was geen herberg meer, of liever het etablissement was opgebroken. Ik verzocht als er brieven kwamen voor den heer

Holm die aan de Zwaan te laten brengen, hetgeen zy beloofden.

Aankomst in de Zwaan. Twee dochters van den huize zaten samen thee te drinken. Ik ging terstond by hen zitten en begon te praten. Zy schenen van praten te houden, dus ik kreeg er alles uit wat zy wisten, maar helaas, zy wisten zeer weinig. Ik liet my al de familiën beschryven uit den omtrek, maar niets geleek op een weduwnaar met een stiefdochter. Nu kan het wel mogelyk zyn dat Elise om zich te masqueeren een beetje gejokt heeft. Want die beide meisjes vertelden my wel van een heer die sedert kort aan den Leidschendam woonde. Zy wisten zyn naam niet doch die heer was bruin en had eene nicht by zich die ook een beetje donker zag. Die heer had echter ook eene vrouw. Nu kon het zyn dat Elize's papa haar ook eene nieuwe stiefmama had gegeven, schoon zy niets daarvan zegt.

Ik ga intusschen voor 't net visschen.

Morgen ga ik naar de fr. kerk en daarna opnieuw rapport. Adio.

Uw Ed.

XLIX.

2de Bulletin.

Noof beroerder dan het eerste.

Zondag na kerktyd.

Ik heb een heele fransche preek geslikt met psalmen en gezangen. Het kwam nog goed dat ik reeds voor kerktyd gevomeerd had.

> [Dit overkwam Dek zeer dikwijls 's morgens. By elke kleine aandoening of zenuwachtige gedachte.]

De kerk begon te 10 uur. Ruim 9 uur stond ik er voor, na my verzekerd te hebben dat er niemand binnen was. Kort daarop kwam er een rytuig waarin één heer van c^{a} 50 jaar, vry bruin, en drie meisjes van verschillenden leeftyd, ik gis 14 à 16 en 22 à 24, ook bruin, doch geen van drieën mooi. Geen gryze mantilles of grys gestreepte japon. Het oudste meisje kwam het eerst den wagen uit en scheen verwonderd dat de kerk nog niet aanging. Zy informeerde zich by den diender ‘hoe laat het spul begon?’ Zy bragt rapport aan den heer die met de andere meiskes in den wagen was gebleven, die daarop den koetsier toeriep: ‘tour dan nog maar wat om!’

Uit een en ander maak ik op dat die familie niet de bedoelde was, omdat:

1°. Elise al heel brutaal gejokt moest hebben

door te zeggen: een ‘eenigszins Oostersche teint’ en ‘van Eur. ouders’, want die dames zagen zeer bruin. Evengoed zou men een afrikaan kunnen noemen een heer met een donker uitzigt.

2°. Elise die reeds voor veertien dagen een rendez-vous in de fransche kerk gaf moest weten hoe laat die begon, en zou dat niet eerst aan den diender behoeven te vragen.

3°. De diender, met wien ik een praatje maakte, antwoordde op myne vraag of die dame hier meer in de kerk kwam: neen, ik geloof het niet. Hy meende echter dat die familie op Vredenburg woonde en niet aan den Leidschendam. Het is dus niet die heer met eene nicht waarover de meisjes hier in 't logement my gesproken hebben.

4°. De vader moest een even brutale leugenaar wrezen als de dochter door dit meisje schoon te noemen. Vooral daar zulk een stiefvader niet kan geacht worden door een galanten bril te zien.
Buiten die familie was er niemand in de kerk die eenigszins aan het signalement van E. deed denken, noch in voorkomen, noch in kleeding, zoodat ik myn zakdoek en briefje nog niet heb kunnen slyten.

Goede raad is nu vooreerst duur. Ik informeer nu naar een knechtje ‘die zoowat van de omstre-

ken weet, en my omtrent alle menschen zoowat weet te zeggen, want daar ik misschien van plan ben hier een buiten in de buurt te koopen, wil ik natuurlyk eerst weten wie hier myn buren zullen zyn, enz.'

Ik denk nu eens een wandeling naar den Leidschendam te maken, en te trachten te weten te komen wie die heer met zyne nicht is.

De informatie by het postkantoor (dat hier NB. door een bakker wordt gehouden) stel ik tot het laatst uit.

Als gy welligt mogt besluiten my hier te komen opzoeken, vraag dan naar Holm in 'de Zwaan', want daar ik nu niet by uwe ex-aanst. schoonouders logeer is hier geen gevaar. Het is hier gloeyend vervelend. Ik vroeg boeken en men gaf my preeken!!! Wie kan nu grappen maken met meisjes die u zulke lectuur presenteeren. Hu, 't is om te bevriezen.

Schryf nu uw eigene adressen maar, want hier in de Zwaan kent men toch uwe hand niet. Ik ben nog misselyk van die preek. Adieu. tt.

D.D.

Van avond schryf ik niet tenzy ik iets byzonders weet. Ik begin te denken dat E. zich toch, wat de byomstandigheden aangaat, gemasqueerd heeft. Enfin, nous verrons.

Zend myne briefjes aan myne vrouw ter lecture. Want daar zy belang in de historie stelt, zal het haar au courant houden, hoezeer er tot nog toe weinig belangryks te melden geweest is.

L.

3de Bulletin.
Maandagmorgen.

Beste Pool!

Na myne mislukte kerkgang van gisteren heb ik den geheelen dag met vruchtelooze onderzoekingen gesleten. Ik heb veel gewandeld en maakte overal wraar het ongezocht kon geschieden een praatje, maar het is of alle menschen elkaar het wachtwoord hebben gegeven om niets te weten van wat my op het spoor brengen kan. Nu zyn de indices ook zeer weinige, vooral daar men niet kan vertrouwen op de waarheid van dat weinige. Byv. naar den naam Elize te vragen zoude niet alleen onvoorzigtig maar ook te vergeefs zyn, want hoogstwaarschynlyk heet zy zoo niet. Ook is het stiefvaderschap misschien te betwyfelen. Dit laatste is my waarschynlyk geworden nadat ik my geïnformeerd had naar de zwarte familie die ik in de kerk zag. Die heer heet Coblyn. Ik heb op Java dikwyls over hem hooren spreken. Het is een landeigenaar. Hy is

weduwnaar en staat op het punt om een nieuw huwelyk aantegaan met een meisje van 17 jaren. Dit bevalt de meisjes niet. Zoude dus die oudste toch de lang gezochte zyn? Er is voor en tegen. Wat er tegen is schreef ik gisteren reeds, maar er zoude voor zyn dat zy door een huwelyk zich aan de nieuwe stiefmama zoude willen onttrekken.

Zonder nu die familie C. uit het oog te verliezen en gedurig andere plannen makende, ben ik echter hedenmorgen naar de post gegaan, en hoezeer ik daar nog minder heb gehoord dan gy kunt gissen, is dat juist een reden voor my om op het spoor te komen. Ik verwachtte onwil om my te vertellen aan wie de brieven van Elize waren afgegeven. Maar zie, men had geene brieven ‘poste restante’ gezien. Dus moet Elize middel hebben geweten om onze brieven in handen te krygen van den looper die ze van 't station heeft gehaald. Die looper moet my dus op 't spoor brengen.

Duivels, Duivels, alle Duivels! Ik heb den looper gesproken, en... de heele zaak schynt een ui te zyn! Luister!

Eerst zeide de looper dat hy geene brieven poste restante gezien had! Ik beloofde hem *f* 10 als hy de waarheid zeide, en deed my voor alsof ik de zaak onderzocht by wyze van een

fiscaal. Ik sprak van weggeraakte brieven, van verantwoordelykheid enz. Hy viel door de mand en bekende dat hy tweemaal een brief voor Mlle. Elise had afgegeven aan zekeren heer Berkhout, die in den Gouden Leeuw logeert. Dit is naar zyne beschryving een jongmensch die hier niet op 't dorp woont, doch slechts tydelyk logeert. Wat hy is of vanwaar hy komt wist hy niet. Ook niet welke juffrouw er bedoeld was. De heer B. had hem gezegd dat er brieven zouden komen zóó en zóó geadresseerd, dat hy die aan hem moest afgeven, dat het een grap was!

Dat de geheele zaak nu een ui is, is duidelyk. Een jong meisje in de omstandigheden van Elise zoude geen jongmensch tot haren vertrouwde maken. Men heeft de grap willen hebben den huwelyksheer met groene handschoenen en begeerige blikken in de kerk te zien zitten, en later dienzelfden heer in uniform by Teupken te zien patrouilleeren. Wie weet wie daar boven voor het raam zaten, en hoe goed het is dat wy in een rytuig hebben gezeten. De heele zaak is duidelyk eene mystificatie, men had zich met ons vroolyk willen maken, en heeft dat ook zeker met den laatsten brief gedaan. Zeer gelukkig dat ge u daartoe niet geprêteerd hebt, noch in persoon noch door den naam optegeven. Het komt nu

ook goed dat myn naam opgegeven is voor het adres, want natuurlyk hebben zy geïnformeerd wie de heer E.D.D. was, en men heeft hen kunnen zeggen dat ik getrouwd was.

Verbeeld u eens welk pleizier zy zouden gehad hebben met uw portret! Nu begryp ik ook hoe zy zoo vlug haar portret aanbood, dat was om het uwe in handen te krygen.

Eigenlyk geloof ik dat ik nu wel met de eerste spoor kon teruggaan, maar daar het my niet zoude verwonderen dat gy op myn schryven van gister, heden hier kwaamt, wil ik den dag van morgen afwachten om u niet te vergeefs te doen komen. Als gy vandaag niet komt opdagen ziet gy my waarschynlyk morgen voor u staan.

Nu zoude ik in gewone omstandigheden ook nà het vast geloof dat de zaak eene grap is, toch nog voortgaan met haar optesporen teneinde een billyke revanche te nemen voor hare plagery. Maar in onze positie heb ik geen lust in grappen. Hoogstwaarschynlyk ga ik heden nog naar den Haag wandelen om by Teupken te weten te komen wie daar boven woont. - Als ik morgen van hier ga wacht ik toch den eersten trein af. Wanneer gy hier mogt komen, laat u dan naar de Leeuw brengen. Dan heb ik een motief om daar te komen en casu quo naar B. te informee-

ren. Gy heet dan van Dalen. Zend myn brief aan Eef, anders moet ik de heele historie tweemaal schryven. Adieu.

tav.
D.D.
Aan Mevr. Douwes Dekker - Van Wynbergen.

LI.

Arnhem, 23 Jany. [1855.]
Dingsdagavond.

Gister ben ik hier aangekomen, beste lieve Eef, en eerst nu verman ik my om aan u te schryven. Zoo innig graag als ik my gehaast had om iets goeds medetedeelen, zoo hard valt my het tegendeel. Gy hebt evenwel uit myn eerste telegram reeds begrepen hoe het staat! Ja, lieve, ik ben bitter bedroefd. Ik heb geen lust u myn wedervaren nu te schryven. De hoofdzaak weet ge en dit is helaas genoeg! De rest volgt mondeling.

Over Hrt. kan ik u waarlyk niets zeggen. Ik weet het niet meer. Doe, zeg of schryf of doe niets, alles naar uw idee.

In weerwil der allermoeyelykste reis ben ik zeer gezond en voel my zelfs sterk. Hoe is het mogelyk! 't Is een tour in dit seizoen te reizen

met postwagens. Ik ben van Coblentz naar Keulen in een nacht, van 's avonds 6 tot 's morgens 6, doorgereden. Later hoorde ik dat dit de koudste nacht geweest was die wy van den winter nog gehad hadden; en ik had niet aan koude gedacht.

Ik heb uitgaande en zelfs thuis komende nog van myn armoedje hulp verleend, en het was my een bitter genoegen daarby als het ware tot God te zeggen: Zie, hoe ik handel. O 't is wreed!

Bewaar u zooveel mogelyk voor ons kindje, ik zal 't ook doen. Vaarwel! Kus het lieve hartje.

Onbegrypelyk is het dat ik in weerwil van alles toch nog avonturen gehad heb. Ware ik een weinig beter gestemd dan zoude ik u daarover schryven.

Doch wel beschouwd wat kan ik beter doen om den langen avond door te brengen. Eerst was ik van plan geweest wat in de sneeuw te gaan loopen omdat het beter is als alleen te zyn in de kamer. Je weet hoe het dan is, alsof de muren op u liggen, doch ik wil liever thuis blyven en u vertellen van myne Oostenryksche muzikanten familie, van het meisje uit Neuwied, van myn cachenez en myne pantoffels.

Misschien doe ik er nog wat by over den pruisischen artillerie hauptman, den hongaarschen avonturier en ... ja, lieve god, een boekdeel zou

ik vullen kunnen met de beschryving van wat ik in die twaalf dagen ondervonden heb! Ik kom van avond niet klaar met alles, dus het pikantste alleen.

Den 11den 's morgens moest gy denken dat ik met de stoomboot vertrokken was. Te zes uur dacht ik dit ook, maar een kwartier later wist ik het beter. Toen lagen wy met zware mist op den Ryn voor anker. Gy begrypt myne stemming.

Toen ik 's morgens myn billet voor de boot nam moest ik wachten op twee vrouwen die voor my aan de beurt waren. Ik werd ongeduldig daar het zoolang duurde. Die lieden schenen niet klaar te kunnen komen. Er scheen gekibbel te wezen over den prys, de muntsoort en de herleiding van Pruissisch tot Holl. geld. Daar het my verdroot gaf ik nader acht waaraan het haperde en beschouwde - neen dat deed ik later - ik beschouwde later de beide vrouwen. Zy waren fatsoenlyk maar armoedig gekleed; de eene droeg eene harp, de andere eene guitarre. Zy hadden fyne handen en reine nagels.

De oudste (circa 40 denk ik) was mager en uitgeteerd, maar had wonder fyne trekken. Daar lag smart op. De jongste was frisch en gezond, hoezeer nog al grof van wezen. Beiden hadden tranen in de oogen!

Maar voor ik dit alles gezien had, streek ik hun geld (dubbeltjes, stuivertjes, centen, kreuzers en silbergroschen alles dooreen) weer weg, legde er eenige ryksdaalders voor in de plaats en zeide tot den man voor het raampje ‘Ik reis ook mede op de boot, die menschen zullen dat straks met my wel verrekenen.’ De vrouwen zagen my aan alsof zy geschrokken waren en spraken geen woord. Zy gingen met hun billetten weg, en ik vond ze lomp.

Niet waar, niet eens te bedanken? De man in het huisje, de bureauman, de registerman, de *ambtenaar* enfin, zeide dat het wel zeer gelukkig was dat ik die zaak had uitgemaakt, want, zeide hy...

Ja, wat zoude een ambtenaar zeggen? Zou hy zeggen: die menschen zyn met hun vieren (twee waren reeds vooruit op de boot: een man en nog een meisje) in Holland gekomen om met spelen in vaudevilles en koffyhuizen iets te verdienen;

De man is ziek geworden. Men heeft hem twintig dagen aan de praat gehouden zonder ze ergens te engageeren. Zy hebben alles verteerd wat zy by zich hadden. Hy heeft zyne contrabas moeten verkoopen om te eten;

Nu trachten zy hunne woonstede weder te be-

reiken, maar zy hebben geen geld genoeg om de boot te betalen, of liever zy hadden wel genoeg maar die vrouw wilde dien thaler niet geven,...

'Want, mynheer, waarachtig ze had nog een thaler, maar dien wou ze niet geven mynheer, en dus mynheer is het gelukkig dat u gekomen is, want...

Ja, dit alles zeide de ambtenaar.

Maar wat meer?

Gelukkig dat ik kwam daar die arme lieden anders in het voor hen vreemde land moesten achterblyven en hongeren?

Neen!

Het was gelukkig, omdat het zoo lastig is de eens afgeknipte en als geplaatst geregistreerde biljetten weer intenemen by de boekery.

O, heilige administratie! Wat staat het schoon als men zoo zyn hart en zyn gevoel netjes tusschen roode en zwarte lyntjes in, vast geregistreerd heeft. Ik nam myn hoed af voor den accuraten ambtenaar en ging op de boot in de salon. Ik was slaap te kort gekomen en was op een bank gaan liggen na dien eigenaardigen blik op de medepassagiers geslagen te hebben, die de honden ons of wy den honden nadoen als ze elkander tegenkomen, een blik die zoo nagenoeg

vraagt: zullen wy byten of spelen? Groet gy eerst of ik? enz.

Ik sliep in, ontevreden met myn Oostenrykers, want vandaar kwamen ze, omdat ze my toch wel hadden kunnen bedanken.

Toen ik wakker werd vraagde ik den kellner of er niet muzykanten voorin waren? Gewiss, zei hy, de vrouw is hier geweest en heeft by u gestaan ... te schreyen. Maar gy schynt vast te slapen, mynheer!

Een oogenblik daarna kwam ze. Zy bedankte my recht anständig voor het leenen en bood het geld terug aan.

Het was weer dezelfde rommel klein geld van zooeven, maar nu was er een thaler by.

Dat geld had eene geschiedenis, dat voelde ik.

De kleine duitsche munt was het overschot van het reisgeld herwaarts. Men had het in Holland niet kunnen plaatsen dan met verlies, en men kan toch den silbergroschen die zes cent waard is, niet voor 5 geven. Dàt bankroet ware te groot geweest.

De kleine hollandsche munt (één kwartje was er by als reus van waarde onder de rest) die munt was opgehaald op het blikken blaadje als men het Lied der Thräne had gezongen of den lieven Alpenhorn, of het afgezaagde maar toch schoone Scheiden thut weh.

Maar het lied der tranen! Ja, wel behoorden die centen en die stuivertjes by een tranenlied.

Maar de thaler! de thaler! De man had zyn contrabas verkocht en zy had nog een thaler?

Ik nam het geld en hield my of ik het natelde.

Die thaler? Ik vraagde met de oogen.

O Gott, diesen Thaler gab mir meine Mutter vor zwanzig Jahren!

De rest begryp je. Er was mist gekomen, wy avanceerden niet. Gy begrypt hoe ik gestemd was over myn lot. Toen hoopte ik nog te zullen slagen, en meende dat één dag verlies my benadeelde. Ik was bitter bedroefd, maar myne Oostenrykers hadden eene aangename reis.

O, kon ik u de welsprekendheid schetsen van dier lieden dankbaarheid.

Zy hadden gevraagd myn naam te weten; ik schreef dien op. De oudste vraagde hoe ze dien moest uitspreken, want, zeide zy, ik wil dien goed noemen als ik voor u bid.

Neen, zeide Anna, hare zuster, ‘nicht für dich, fondern an dich wil ich beten.’

Der Name thüt nichts, zeide de derde, dat was de zuster van den man, een leelyk meisje. Der Name thüt nichts wir sagen Er, und die heilige Magrd wird's verstehen!

Is dat niet welsprekend?

Zy hadden in de salon der boot op hun verzoek gespeeld en gezongen, want, hadden zy den kapitein der boot gezegd: was können wir sonst, wir arme Leute?

Maar die andere had niet mee gezongen.

Te Duisburg verlieten wy gezamenlyk de boot. Zy lieden om naar Lippenstadt te gaan, en ik op de spoor naar Keulen. Zy allen begeleidden my naar de spoor. Onder weg vraagde ik haar of zy anders niet mede zong? Sonst wohl, Herr, aber jetzt... verzeihen Sie... als ich Ihnen ansah hatte ich gar keine Stimme!

Welsprekend!

En toen Anna het Lied der Thräne had gezongen en ik zei dat het schoon was, verdween zy uit de salon.

Een oogenblik later kwam zy weer, zy had het voor my uitgeschreven. Ik zal het u toonen. Het is net en zelfs fraai geschreven, vooral als men nagaat hoe moeyelyk het schryven op eene stoomboot gaat.

Het inziende bedankte ik haar en zeide: Es fehlt noch etwas daran, Fräulein.

Was denn, Herr? vraagde zy.

Ihre Namen.

Zy ging er mee weg en gaf het my toegevouwen weer. Toen ik het later opende zag ik dat

zy het laatste woord des lieds dubbel onderstreept had.

Dat woord was *Wiederseken!*

Welsprekend, nietwaar?

In 't stationsgebouw nam ik afscheid. Ik was geroerd en maakte het kort, zooals gewoonlyk.

In den waggon trof ik een ouden heer. Ik verschool my in een hoek, en dacht aan u, Edu, onze toekomst, aan God of geen God.

Daar wordt het portier opengemaakt en snikkende vielen de meisjes en de vrouw en de man den wagen in. Zy kusten myne voeten.

O, God als ge er zyt... neen, neen, dat is onmogelyk!

Schreyende weerde ik hen af. De conducteur kwam er tusschen, de bel luidde voor 't laatst, de stoom floot, ik zag een der meisjes vallen doordat zy meeloopende het portier nog grypen wou, en toen zat ik alleen in myn hoekje van den spoorwagen.

Die menschen waren my dierbaar geworden.

Sind das ihre Verwandten, Herr? vraagde de oude heer in den anderen hoek.

Ja, mynheer, antwoordde ik, ja, ja, dat is myne familie, want zy zyn arm.

Sind die Mädchen hüpsch? vraagde hy.

Juist, dat was de vraag nietwaar of de meisjes mooi waren?

Neen, neen, neen, waarachtig niet, ze waren niet mooi.

En toen spoorde ik verder en dacht na en sprak met God. Of 't een gebed was of een lastering, een aanbidding of een loochenen van zyn bestaan, dit weet ik niet. Maar zeker heb ik gezegd, als ge er zyt, zje naar my.

Ah! zou Pieter zeggen, daar komt de aap uit de mouw. 't Was een schelvisch voor een kabeljaauw.

(Zulke woorden klinken plat, dat kan niet anders, als ik Pieters woorden aanhaal naast de myne.)

Ah, zou hy zeggen, 't was om winst; 't was een speculatie! Je wou met God een accoord maken: ik geef de Oostenrykers één, gy geeft daarvoor terug zeventig maal zeven.

Pieter, als dat zoo geweest ware, had ik nog niet anders gedaan dan uw bybel leert; uw bybel die die speculatie letterlyk voorschryft.

Maar waarlyk aan uw bybel heb ik niet gedacht, aan uwe Jodenspeculatie heb ik niet gedacht, aan uwen beloonenden en straffenden God heb ik niet gedacht, toen ik den armen een kus gaf en een handdruk en een thalerschein en eten en een hartelyk woord.

Neen, daaraan dacht ik niet.

Ik dacht aan myn God, myn God die edel moet zyn en groot en my moet begrypen en beminnen of niet zyn.

En zoolang ik zulken God niet zie, geloof ik aan God NIET!

Openbaar U aan myn hart als gy er zyt.

Dit nu is één avontuur.

Tweede avontuur. Dit was op de terugreis, 't Is van geheel anderen aard. Moedeloos en bedroefd zat ik op de pruisische postwagen tusschen Mainz en Oberwesel. Tot Boppard toe had ik tegenover my een meisje die met knie en hand en oog de gewone vrymetselaarsteekenen gaf: ik wil kennis met je maken. Wy meenden in Boppard tot 's avonds te moeten wachten, en ik had my laten overhalen om samen met haar in het posthuis te eten. Dàt zoude een avontuur van gewone genre geworden zyn.

Vraag je nu hoe is het mogelyk dat je in die stemming (ik keerde huiswaarts!) zoo iets kon toegeven, dat is myzelf een raadsel, of liever ik begryp het wèl. Zy zag er goed uit. Ik was, in weerwil van myn toestand, altyd ik. Onze knieën en handen raakten elkaer. In Duitschland is eene romantische atmospheer... zie uwe plaatjes...

enfin, in weerwil van alle weerwillen: het was zoo.

Maar, ik herhaal, dat ware een gewone platte historie geworden.

In Boppard aankomende had zy commissies te doen en ging uit.

Ik hoorde dat er oogenblikkelyk gelegenheid was om verder te komen met eene omnibus naar Oberwesel, en ik maakte graag van die gelegenheid gebruik om myne nieuwe intieme kennis in den steek te laten.

Om opregt te wezen moet ik zeggen dat als ik meer geld had gehad en ik niet de fatale terugreis maken moest, ik waarschynlyk in Boppard op haar zou gewacht hebben. Nu ging ik in de omnibus en liet myn schoone zitten.

Deze ombibus was met twee banken langs. Men steeg achter in. Uit vrees dat zy my zien mogt stapte ik er dadelyk in, en zat dus geheel vooraan, het verst van de deur. Nog tien personen kwamen na my. De wagen heette voor twaalf.

Kort na het afryden wordt er in een gehucht halt gehouden.

Heeren! zeide de conducteur, daar zyn twee dames. Er is nog ééne plaats, moet dat mädchen in de kou op den bok zitten.

Neen, riepen de passagiers (ik althans riep het) neen, wy zullen plaats maken.

De wagen heette voor twaalf. Dat zou dertien geven. Ik wou op den bok gaan maar ik kon er niet uit komen, want, let wel, ik zat het verst van de deur. Om er uit te komen moest ik twintig knieën passeeren.

Ja. Maar stel eens dat iemand er in komt, hy of zy moest ook twintig knieën passeeren om by my te komen, nietwaar?

Stel u dat eens goed voor.

Welnu, toen wy afreden van 't gehucht zat het meisje (de dame, meen ik, de andere was iets als haar dienstmeisje) op myn schoot.

Nog begryp ik het niet, en zy, Jetchen, ook niet.

Maar dit is zeker dat zy drie dagen en drie nachten met my gereisd heeft, dat wy te Oberwesel in ééne kamer geslapen hebben, dat zy my in myn slaap haar heeft afgeknipt, en het hare in de plaats heeft gegeven, dat zy my briefjes heeft geschreven en my in Amsterdam weer een brief beloofd heeft, en dat zy, toen ik te Coblentz haar verliet, schreyende aan den postwagen stond.

Nu denk je dat het een gemeen meisje was, nietwaar? Neen, geloof me. Dat woord eer en deugd in den gewonen zin genomen, ik hecht daaraan als je weet niet zooveel. Moet ik zeggen

dat ik dat meisje in een kazerne van kurassiers vertrouwen zou?

In Oberwesel moesten wy op de post wachten. Ik vraagde haar waar zy zoolang ging. Hoor eens, zei ze, ronduit gezegd zou ik wel by u willen blyven, maar dat is toch niet goed. Ga in het logement, dan ga ik met het mädchen by haar vader, dat is onze schipper.

(Haar vader was koopman te Neuwied, en zy was met de dochter van den schipper voor zaken op reis.) Maar, zei ze, daar ik toch graag by u ben, kom ik van avond by u. Misschien zag ze in myn gezigt iets dat haar tot nadenken bragt, want zy voegde er dadelyk by: Ja, maar ik breng ‘mein mädchen’ mee, en bovendien ik vertrouw geheel op u. Ik kan dat meisje niet beschryven. Zy was knap, hoewel een weinig grof zooals vele meisjes daar; maar hare wyze van zyn was waarlyk hoogst eigenaardig. Haar vader was ryk, zeide zy, en aan sommige omstandigheden merkte ik dat dit waar was. Overal werd zy met veel ontzag behandeld. Zy had iets gebiedends in haar toon dat aardig was aan te hooren, vooral by de zachtheid die zy er by had.

De post in Oberwesel zou 's avonds 12 uur afryden. Wy kwamen te zamen in het posthuis. Het was bitter koud. De postmeester had tyding

dat de post door sneeuw enz. was opgehouden, en wy dus wachten moesten, wie weet hoe lang!

In die postkamer stond eene kanapé. Toen riep zei my alleen en zeide: Hoor eens, ik heb slaap en wil hier op de bank slapen. Kom by my zitten en slaap ook als gy kunt, maar... ik heb de dochter van den schipper weggezonden. Weet ge waarom ik dat gedaan heb?

Ik: Welnu?

Zy: Om met u alleen te wezen. Ik wil dat gy my liefhebt, en ik wil dat ik gerust by u kan inslapen. Ik weet dat ik er goed uitzie, en ook hoe jongelui zyn (zy zag my aan voor 25 jaar!) maar ik heb u lief en vertrouw op u.

Tyd voor de post, 11½ uur. Dag beste Eef.

Na het ontslag als assistent-resident van Lebak.

LII.

Aan Mevr. E. Douwes Dekker - Van Wynbergen. Hotel des Indes te Batavia.

[Hier volgen nu een zestal brieven die Dekker, naar Indië teruggekeerd, na de katastrophe van Lebak, aan Tine schreef.]

[Van Buitenzorg 28 Oktober 1856.]

Lieve beste Eef! Ik behoef u niet te zeggen dat ik heel verdrietig ben. Het is verschrikkelyk kassian met ons!

Ik heb geen lust om te schryven, want het zou niets dan bitterheid zyn. Het is mogelyk dat ik morgen eene gelegenheid vind om naar Tjanjor te gaan en daarom moet ik u nu van avond nog een decisie zeggen, anders stelde ik het uit. Ik begryp ook dat ze opgestookt zyn, maar door wie?

Het best is de wissel maar te zenden. Schryf er by (koel maar eenvoudig) dat zy spoedig meer zullen ontvangen, en antwoord maar niet op hun laatsten brief. Ik bedoel dat gy maar niet uw hart lucht geeft over hun dreigement enz. God geve dat ik voor Decr. nader raad schaffen kan.

Ik heb geen lust om meer te schryven. Dag beste lieve engel. Wy worden zwaar bezocht. Kus het hartje voor my. Was het niet om hem dan zou ik er maar een eind aan maken.

Als ik morgen geen gelegenheid vind, schryf ik weer. Ieder vind de zaak van Van Son op het oogenblik goed, maar afhankelyk van den regent en de concurrentie. Enfin!

LIII.

Buitenzorg, 29 Oct. 1856.
Woensdag avond.

Lieve beste Tine! Gisteren was ik in de hoop om van daag verder te komen, en dacht dat ik dus van daag geene gelegenheid tot schryven hebben zoude. Daarom heb ik u maar met een enkel woordje geschreven om maar werk van dien wissel te maken. Dit was myn idee niet zoozeer in verband met het dreigement tegen ulto^{o}. Decr. (daaraan helpt het zenden van die *f* 500

niets) als wel omdat dan de tantes vooreerst wat hebben zouden. Vindt ge dat ook niet?

Ik kan u het verdriet dat my die Holl. brief veroorzaakt niet beschryven. Ik ben er geheel van ontsteld en heb moeite om geregeld te denken. Het is verschrikkelyk. Hadden nu die schepsels maar in godsnaam antwoord op hun laatsten brief afgewacht, dan hadden ze die *f* 500 gekregen en wy hadden verder kunnen zien. Wie of daar toch achterzit? De brief is niet door haar zelve gesteld. Zoude het de Kerkhovens wrezen? Het klinkt zoo kantoorachtig. Op het oogenblik kan ik niets zeggen tegen de tantes en moet alles opslikken, maar het is toch infaam. Want wie heeft haar geholpen toen Gr.mama stierf! Zy hadden toch genoeg van ons ondervonden om te weten dat het niet zenden van geld uit onvermogen voortkwam; waarom dus anderen daarby te roepen? Het is verschrikkelyk! En dat nu juist op een oogenblik dat ik zoo'n groote behoefte heb aan een weinig crediet. Het lot vervolgt my zwaar. Ik had juist gehoopt dat die *f* 500 de tantes tot zwygen zouden gebracht hebben, zoo lang tot er kans zou zyn op redres. Nu is de kans om of met van Son of op andere wyze te slagen. Van der Hucht zal my overal zwart maken, en dat nu juist, nu ik zoo noodig heb iets vertrouwd te worden.

Ik ben bitter bedroefd. Ik wenschte dat ik schreven kon, en ben volstrekt moedeloos. Gister sprak ik Crone. Die was zoo perfect tevreden en op zyn aise en blufte zoo met zyne positie! Hy heeft *f* 21.000 's jaars huur van een contract dat hem *f* 100 gekost heeft.

> [Ik meen uit verhalen van Dek my wel te herinneren, dat deze heer Crone op een verkooping te Batavia, in een vroolyke bui voor een op dat oogenblik schynbaar waardeloos theecontract fl 100 bood, en er aan bleef hangen. Die contracten kregen later groote waarde. Zie hiervoor een noot in ‘Nog eens: Vrye arbeid’ in de uitgaaf van 1882, pag. 100.]

En zulke menschen hebben dan zoo'n air! O, God wat is dat leven van ons toch tobben! En als ik dan aan u en ons lief kind denk, word ik zoo bitter bedroefd. Wat hebben wy elkander al treurige tydingen te schryven gehad, en nooit eens een straal van hoop. Ik ben moe!

Ge begrypt dat ik in geen geval met van Son zoo dadelyk klaar raak. Van der Hucht en van Heeckeren logeeren als ze hier zyn, by Swart. Die historie van die ellendige schepsels komt dus gaauw de Preanger door en ik die hen boven myn kracht ben te hulp gekomen zal nu hier voor een dief worden gehouden, en nog wel door van Heeckeren die toen hy haar beter had kunnen

helpen dan ik, zyn geld in zyn zak heeft gehouden. God wat is toch het leven. Ik zou haast betreuren dat wy ons lief kindje hebben dat ons aan het leven bindt. Alles is my zoo drukkend, ook hier op Buitenzorg. Ik kan myn oogen niet wenden zonder dat myn gemoed gewond wrordt.

Ieder zegt my dat die zaak van van Son veel te duur is, en dat hy er af wil zyn omdat hy voorziet dat de regent hem op den duur zyn padie niet voor dien prys geven zal, vooral daar concurrentie zal komen. Maar de vraag is of van Son te bewegen zal zyn om de zaak zonder geld te geven, vooral nu, daar onze familie hem voor my als een dief zal waarschuwen. Bovendien al raakte ik klaar dan zou my dat toch niet helpen voor 1°. December. Ik ben verschrikkelyk gejaagd en angstig. Als er op 1°. December iemand met die zaak op komt dagen zal ik heel eenvoudig antwoorden dat ik de tantes sedert Grootmama's dood onderhoud en dat die menschen dus (tegen hun belang) door eene familie-intrigue moeten opgestookt zyn om zoo tegen my te handelen. Daarop zal dan hoogstwaarschynlyk volgen een wederschryven naar Holland, en dan zullen zy moeten antwoorden dat het waar is, vooral als ze dan een maand te voren die *f* 500 ontvangen

hebben. Daarom moet uw brief aan de tantes zoodanig zyn dat zyl. neergezet worden.

Ge begrypt wel dat ik, als ik het geld had, liever alles betaalde en dan zei: loop nu naar de hel! Maar de hoofdzaak is nu er voor het oogenblik van af te zyn, om, mogt ik eindelyk in iets slagen, later verder te zorgen.

Houd u zoo goed mogelyk beste lieve Tine, geloof toch dat ik u innig liefheb. Kus ons best lief kind.

LIV.

Bandong, 5 November '56.

Lieve beste Tine! Zondag tegen den avond ben ik reeds hier aangekomen, en hoezeer juist die avond de post vertrok heb ik niet geschreven omdat ik natuurlyk nog niets wist.

's Avonds ontving ik een briefje van den heer van Son die my te logeeren vroeg. Dat was nu heel goed, maar de zaak is nog geheel onbeslist, helaas!

Hy is een aardige innemende jongen en prettig in den omgang, maar dat helpt my weinig. Ik zeide hem dat ieder my gezegd had dat de zaak te duur was. Dit is waar of niet waar, al naar men het neemt. Voor de inkomsten is het goedkoop, want de winst is zeer groot, dat heb ik

gezien, maar het is te duur voor de oprigting, want ieder die over *f* 20.000 kan disponeeren kan dunkt my, dezelfde zaak opzetten! Dit neemt niet weg dat ik zeer graag de zaak voor *f* 70.000 nam. Maar nu begon hy in eens te zeggen dat het nog in het geheel niet zeker was of hy het verkoopen wilde, want dat dit afhing van omstandigheden; dat hy zich eerst op N.J. zou decideeren, enz., zoodat hy het wou tourneeren of ik eigenlyk maar gekomen was om een toertje in de binnenlanden te maken. Hy beweerde dat hy dit dadelyk gezegd had, hetgeen niet waar is. Wel heeft hy gezegd aan B. en ook aan my, dat hy in allen gevalle de overgave eerstop 1°. 1857 zou laten plaats hebben, maar dat hy het wou verkoopen was stellig.

Ik houd het er voor dat hier praatjes achterschuilen. God weet of myne vrienden en familie hem niet voor my hebben gewaarschuwd, het zou bitter hard wezen.

Nu hy het air aanneemt van misschien niet te willen verkoopen kan ik ook geen voorslagen doen, want hy zegt telkens: ik weet nog niet of ik er toe overga, ik moet my nog bedenken etc. Zoodat, hoe het loopt, klaar kom ik nu niet. En by uitstel van decisie komt die gevreesde 1°. December.

Het is jammer dat hy niet tot eene decisie te bewegen is, want ik vind de zaak heel lief gelegen en pleizierig om te behandelen. Het is doodeenvoudig. De landstreek is allerliefst en het huis ook heel aangenaam (hoezeer, geloof ik, ligt en digt gebouwd). Ik kan bedroefd wezen als ik denk hoe prettig gy hier zoudt wonen. Wy zouden hier zoo ongegeneerd en eenvoudig kunnen leven. Alles is nu zeer moeyelyk. Als het met van Son afgesprongen wras, moest ik in godsnaam naar wat anders uitzien, maar nu wil ik de zaak met hem niet brusqueeren en kom toch tot geen resultaat. Ik zou u zoo gaarne eindelyk eens iets goeds willen schryven, maar ik vrees er nu voor want hy doet net of hy niet aan verkoopen of verhuren denkt. Ik geloof zeker dat hy er wel van af wil wezen, maar niet aan my uit wantrouwen. Kassian, ik, die zoo gaarne ieder het zyne geef, en meer. 't Is hard!

Donderdag morgen.

Ik ben niets verder en wanhoop aan den goeden uitslag. Ik heb gister middag weer aangedrongen op huren, maar te vergeefs. Hy schynt zich bepaald voorgenomen te hebben om niets te decideeren, of liever ik houd het er voor dat hy gedecideerd is om òf niet te verkoopen òf niet aan my. Het is jammer want waarlyk de zaak is

mooi, en gy en ons lief kind zouden hier zoo kalm zyn en zoo gezond. De omtrek is zoo heerlyk.

Ik ben natuurlyk bitter bedroefd gestemd en ik heb zoo met u te doen dat ik u nooit iets vrolyks kan schryven. En de hoofdzaak is een beetje geld. Van Son speelt met duizenden en dat moet ik aanzien. Een paar menschen hier in de buurt die contracten hebben spreken van *f* 60 en *f* 80 duizend 's jaars winst. Onlangs hoorde ik van een theecontractant die in drie jaar tyds zestienduizend gulden voor honden had uitgegeven. En ik heb geen brood voor vrouw en kind.

De wenk dat ik hier in de buurt iets dergelyks zou opzetten baat niet. V.S. begrypt dat daartoe geld noodig is, en dat ik dat niet heb. Bovendien zegt hy dat hy in zoodanig geval net zoolang met verlies zou gaan werken dat de ander moest ophouden. Dit is gegrond. Van Son kan zooveel geld krygen als hy wil. Hy heeft, als jongmensen, als administrateur van zyne mama op Kedong Badok c^{a} *f* 10.000 en van dit etablissement c^{a} *f* 15.000, hetgeen nog stygen kan, zoodat hy *f* 25.000 's jaars heeft, buiten het aandeel in het vermogen van zyn moeder. Hy kan dus met geld spelen.

Daarby zyn er maandelyksche uitgaven te doen,

en ook moet men geld in handen hebben om goedkoop padie contant te koopen, zoodat, al was ik klaar geraakt, ik toch in den beginne zoude hebben moeten sukkelen.

Van Son spreekt er van om over een paar dagen naar Buitenzorg terug te gaan. Nu weet ik niet wat ik doen moet. Terug gaan? Dan kom ik thuis juist zooals ik ben uitgegaan, na alweer zooveel te hebben uitgegeven voor niets. Maar wat zal ik in godsnaam anders doen? Een paard koopen en over Java reizen? Overal waar men naar zaken vraagt zoekt men iemand die geld heeft. Bovendien schynt ieder tegen my te zyn. Iemand die zyn ontslag vraagt moet niet wys zyn, of wel men zet een gezicht alsof men dacht: ‘daar zit zeker wat anders achter.’

Vele plannen malen my door 't hoofd, maar voor alles is geld noodig. Ik heb er over gedacht naar Singapore te gaan, en hoe hard het my ook vallen zou u eenigen tyd te moeten verlaten, zou ik dat echter doorzetten als het maar niet zoo vague was. De menschen daar zullen wrel net zoo wezen als overal. Als ik er aan denk hoe ik wezen zou om iemand te helpen die in myne positie was!

Ik moet dien van Son bewonderen. Hy is jong, los, vrolyk, speelt met geld als het voor honden,

paarden of meiden is, is in alles overigens fideel en gemakkelyk, maar zoodra komt het niet op het punt van zyn belang in zaken, of hy is de geslepenheid zelve. Het moet een knappe inlander wezen die hem een bos padie tekort doet. Ik heb van alle kanten op hem getracht te werken, en hy had eene bonhomie die my telkens hoop gaf, maar zoodra ik de zaak aanroerde retireerde hy zich en hield zich of hy van niets wist. Vroeg ik dan bepaald antwoord, dan zeide hy dat dit afhing van omstandigheden enz. Gister middag zeide ik dat ik een mislukte reis had gemaakt, dat ik teveel van Indië had gezien om voor pleizier uitstapjes te maken, dat hy my bepaald gezegd had de zaak te willen verkoopen en dat ik in dat idee op reis was gegaan. ‘Welnu, zeide hy, als gy my daaraan wilt houden, voor *f* 70.000 contant is de boel te koop.’ Hy wist wel dat ik dat niet had.

Dag beste Eef!

Laat een vaatje haring koopen by van Kleeff. Het staat in de Javabode geannonceerd à contant. Zend desnoods een jongen naar de stad in een huurwagen.

LV.

Zondagavond [9 November 1856].

Lieve beste beste Tine! Van Son gaat morgen

vroeg naar B/z. terug, en ik ga niet mede. Er is weer iets hoop. Ik kan niet laten het u te zeggen. De zaak is aldus. Ik was na myn laatsten brief, die heel verdrietig was, besloten met hem weer terug te gaan, en paarden enz. was reeds besteld. Maar op eens zeide ik eergister dat ik van besluit was veranderd en niet met hem meeging. Hy vroeg waarom? Och, zei ik, ik ben koppig van aard, ik heb my nu eens in het hoofd gesteld dat ik hier in Bandong iets zou vinden, en nu verzeg ik het om onverrigter zake hier vandaan te gaan! Hy antwoordde eerst niet maar gister was hy een beetje handelbaarder. Na lang praten bestaat er nu een half of kwart accoord. Het is nog zeer vague doch ik blyf nu in allen gevalle nog wat hier, want ik wil eens spreken met Phlippeau die hier is, en bovendien het kon zyn dat van Son zich alleen handelbaarder toonde om my van hier te lokken om hem niet in den weg te zitten. Ik moet van avond met hem praten en daarom schryf ik kort.

Uw briefje van vrydag heb ik ontvangen. Ja ge moet van Batavia af. Liefst naar Gadok, maar gy kunt te B/zorg uitrusten. Domme meid, de post te Batavia is:

Vertrek:	Aankomst:
Woensdag, Zaturdag.	Dingsdag, Zaturdag.

Gy ontvangt dit schryven Dingsdag en kunt my schryven Woensdag.

Als ik klaar raak zal ik veel te tobben hebben met geld in den beginne, maar er is hier veel moois: rozen, dahlia's, lief huis, goed bad, gezond klimaat en prachtige omstreken. Ik zie u in gedachten al hier met Edu. God gaf het.

Waarschynlyk ga ik over een week van hier. Ik moet eenige kennissen maken na het vertrek van van Son. Hy is met ieder gebrouilleerd en dat is my tot nog toe hinderlyk geweest omdat ik by hem logeer.

Ik heb een paard gekocht voor *f* 60. Heel jong; het is een schek, je weet wel. Edu zou hier wat kunnen wandelen en ik zou hem leeren klimmen tegen hoogten. Maar in de molen mag hy niet komen, daar moet een afsluiting gemaakt.

Er is hier een bad in huis. Je kunt zoo uit je slaapkamer een stortbad nemen. Eigenlyk moest ik je niet hierover schryven. Als het nu weer misloopt is het zoo bitter. Maar in godsnaam verheug u dan maar al is 't voor een paar dagen. Jammer dat van Son zoo lang tyd van bedenken heeft. Intusschen kyk ik hier eens goed rond. Het minste was my goed genoeg, al was 't een aardappeltuin. De hoofdzaak was hy wou geld

hebben. Nu is er kwestie van een jaar huren en op 1° 1857 koopen contant. Als ik hier eerst in ben als huurder heb ik meer kans op geld over een jaar, want dan ben ik in connexie met huizen op Batavia. De huur zou hoog zyn, maar toch niet zóó of ik zou er mee vooruit komen. De zaak is mooi.

Als ik slaag zou ik de meubels trachten over tenemen dan is daarmede geen soessah. Ik geloof wel dat hy er te duur mee is, maar ik neem met alles genoegen als ik maar klaar raak.

Dag beste lieve Tine. Uw briefje was heel lief. Ik verlang dol naar u. Geef die kwade Edu drie harde klappen en een zoen.

LVI.

Maandag morgen [18 Nov. '56].

Lieve Tine. Van Son is nu weg en ik ben in het logement getrokken. Nu zal ik u vertellen hoe de zaak staat.

Het stukje grond waarop het huis en de molens [rystpelmolens] staan heet Soeka Sarie. Het terrein is niet groot maar lief gelegen. Het huis is ook niet groot maar perfect ingerigt. Ik geloof dat het wat ligt en digt gebouwd is, maar het is zeer net en zindelyk. In huis is een stortbad. En op het erf is nog een ander bad, keuken, stallen, twee pakhuizen (één ryst, één padie) en

voorts een beetje verder de molens. Achter loopt de rivier, die echter doorwaadbaar is. Het water dat de molens doet loopen stort zich daarin uit. Er zyn twee gegraven vyvertjes, die echter niet goed vol water staan, omdat het terrein hooger is dan de slokkan die het water op het erf brengt, maar dat is te verbeteren. Bloemen groeien hier goed. Er zyn veel rozen en mooie dahlia's. Op een paar paal is een groentetuin. Dat is geen eigen grond, maar het kost siechts *f* 5. - of *f* 6. - per maand, van Son die hier maar tydelyk altyd kwam en niets geen werk van zyn tafel maakt, keek nooit naar dien tuin, maar naar de sla te oordeelen die geel is als goud, moet die grond zeer goed zyn. Ik ben zeker dat of daar of een beetje verder aardbeyen kunnen groeien.

Het huis is gemeubileerd. Van Son zegt dat er voor *f* 6000 meubelen in staan. Als ik vry was gaf ik het er niet voor. De meubels zyn heel net, maar ik geloof dat wy goedkooper klaar zouden komen. Er is by twee banken met 18 zeer mooye stoelen à *f* 1200! Het is mooi, dat beken ik, maar ik wilde dat liever niet zoo mooi. Voorts een paar consoles en tafels met marmer blad etc. etc.

Je begrypt echter dat als de zaak afhangt van het overnemen dier meubels, ik dan in alles genoegen neem. De hoofdzaak is om aan den gang te komen.

Nu de hoofdzaak. De zaak kan naar myn berekening, mits ik wat geld in handen heb om padie intekoopen en menschen te betalen *f* 18.000 of *f* 20.000 opbrengen.

Koopen kan ik niet want van Son wil dadelyk geld; ik ben daarom begonnen te spreken van huren. De hoofdzaak is dat ik de eerste 4, 5 maand wat geld heb. Later zou ik als ik myn ryst geregeld aan een kantoor te Batavia had gezonden wrel gelooven dat ik geld in voorschot krygen zou, maar in het begin zal het tobben wezen. Bovendien eischt van Son voor de huur ook borgen. Ik zal echter probeeren hem hier af te brengen, en anders in godsnaam die trachten te krygen. Als ik 1° January begin is er zeker in die maand *f* 3000 noodig. Maar ronduit gezegd dat moet zich dan maar vinden. Ik heb te veel soessah om het begin klaar te krygen, dan dat ik my over het vervolg zou bekommeren.

Maandag morgen. Ik ben daar even uit geweest op myn nieuwkoop paardje. Het is zoo lui dat ik liever loop. Er is nu wel niet aan verbeurd, want voor *f* 60 kan men niet veel vorderen, en het kan dienen voor jongenspaard. Voor ik nu een 2de koop ga ik het eerst probeeren. Dit zag er voor *f* 60. - zoo lief uit, dat ik dacht er niet

aan bekocht te zyn. Voorloopig zal ik nu om tourtjes in den omtrek te maken, maar een paard van Phlippeau leenen.

Ik ben by den Ass. Res. geweest. Hy heeft my zeer goed ontvangen. Ik moet probeeren wel met hem te zyn, dat kan veel helpen.

Donderdag avond. Lieve beste van middag ontving ik uw brief van Dingsdag en Woensdag. Ik kan er nu niet op antwoorden. Ik heb een visite by den regent gemaakt, en dat heeft langer geduurd dan ik dacht. Nu ben ik bang dat het te laat wordt.

Ik heb een paar dagen verloren dewyl Phlippeau van de plaats is, wien ik een en ander vragen wilde. Hy komt morgen terug. Na hem gesproken te hebben zal ik bepalen wanneer ik van hier ga. Dag beste! hartelyk gegroet. Edu ook.

LVII.

Zondagmorgen. Bandong [27 Nov.].

Lieve beste Eef! Ik heb Ph. gesproken. Ik hechtte hier veel aan omdat hy hier by dit kleine publiekje een der hoofdpersonen is, en ik daardoor kan werken op den regent van wien alles afhangt. Hy denkt gunstig over huren en denkt dat ik dan de boel wel klaar zal spelen. Ik geloof het ook wel, de hoofdzaak is maar dat ik van Son

beweeg my de zaak zonder borgen te geven, want dat zou moeite in hebben.

Ik zou in den beginne zeer te tobben hebben met gebrek aan geld. Ge begrypt dat ik elken overgewonnen gulden dadelyk zou moeten afgeven aan oude zaken, en dus geen ruimte in handen kryg. Ik bouw echter een beetje op den regent. Ik heb eene visite by hem gemaakt. Hy was zeer vriendelyk en kende my nog, zeide hy, van 1846 op Tjanjor. Ook zeide hy (wat die menschen toch op alles letten en onthouden) dat ik zulk ‘een mooi rapport over Krawang had geschreven.’ Hy is ryk, of althans hy heeft groote inkomsten. Zoodat als ik wel met hem ben, hy in staat zou zyn my te helpen, door my byv. het geld voor zyne padie wat in handen te laten.

Ik heb visites gemaakt by de kleine beau monde en getracht my ‘bien vu’ te maken. Het is hier een vry kleinstädtisch praatnest maar juist daarom moet ik trachten wel te zyn. Men heeft my overal heel beleefd ontvangen en dadelyk contravisites gemaakt.

Mogt de zaak doorgaan dan ben ik van plan ronduit te zeggen dat ik zeer achteruit ben en geen menschen zien kan omdat ik moet trachten by te komen etc. Daardoor moet ik probeeren de publieke opinie vóór myne zaak te winnen,

zoodanig dat de regent gedwongen wordt geen concurrent te bevoordeelen. Ik heb idee dat dit alles wel lukken zal als maar de v.d. Huchtsche kliek my hier niet gaat tegenwerken. Als ik eerst maar aan den gang ben vrees ik hunne praatjes niet, wanneer zy my maar niet beletten om aan den gang te komen.

Ik wil morgen hier vandaan en zal op Tjanjor zoo kort mogelyk blyven. Het is jammer dat ik niet geslaagd ben met paarden. Ik weet nu weer niet hoe ik weg kom. Gehuurde paarden zyn gewoonlyk ellendig, zoodat ik liever loop. Een wagen met regentspaarden kost *f* 65,- buiten de koelies voor het terug brengen. In allen gevalle wil ik morgen weg, schryf my dus niet meer.

Van avond ga ik eten by de familie Brumstede. Hy is theecontractant, doch gaat naar Holland hetgeen my spyt, want hy bevalt my zeer goed. Phlippeau is heel fideel, ik bouw een beetje op hem.

Ik ben besloten maar een wagen te huren en naar Tjanjor te ryden. Als ik op gelegenheid wacht blyf ik hier hangen en ik heb nu gezien en onderzocht wat ik weten wil.

Zondag middag. Ik heb uw briefje van gister ontvangen. Het blyft er by dat ik morgen wegga met een wagen. Het geld begroot my zeer, maar ik moet wel, want in de verhouding tegenover

de menschen hier kan ik niet op een gladakpaard wegryden, en goede eigen paarden heb ik niet kunnen krygen. Hoe ik van Tjanjor zal doorgaan weet ik nog niet. Ik wenschte wel dat ik daar een gelegenheid vond om mee te ryden. Als ik eigen paarden had reed ik liever te paard.

Nu beste lieve, ik verlang naar huis. Kus Edu. Dag lieve beste.

[Brieven tusschen dezen tyd en die van 1859, heb ik niet. Zoodat ‘Het ontstaan van den Havelaar’, aan dit deel ‘Brieven’ aansluit.]